

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND

Kriminaalõiguse, kriminoloogia ja kognitiivse psühholoogia õppetool

Ardi Mitt

**MAKSUSÜÜTEGUDE MENETLUSE KESTUST MÕJUTAVAD
ASJAOLUD**

Magistritöö

Juhendaja
Professor Jaan Ginter

Tallinn

2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. MAKSUSÜÜTEGUDE KARISTUSÕIGUSLIK REGULATSIOON.....	7
2. KRIMINAALMENETLUSLIKUD MEETMED	24
2.1 Tõendite kogumise metoodika.....	28
2.2 Legaliteedipõhimõte	30
2.3 Kriminaalmenetluse tähtaeg	31
2.4 Lihtmenetluste kasutamine	32
2.5 Varade arestimine	36
2.6 Rahvusvaheline koostöö	42
2.7 Tõlkimine.....	45
2.8 Tõkendid.....	46
2.9 Jälitustegevus	51
2.10 Isikulised tõendid.....	57
2.11 Menetlusosaliste kutsumine.....	62
2.12 Kaitsja õigused	64
2.13 Abipersonali olemasolu	66
KOKKUVÕTE.....	67
FACTORS IMPACTING THE DURATION OF PROCEEDINGS ON TAX OFFENCES ..	74
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	82
Kasutatud kirjandus	82
Kasutatud õigusaktid	87
Kasutatud kohtupraktika.....	89
LISAD	92
LIHTLITSENTS	98

SISSEJUHATUS

Maksu- ja Tolliamet (MTA) Uurimisosakonna statistika järgi kulub maksukuritegude kohtueelsele uurimisele keskmiselt 543 päeva. 2012. aastal lahendati esimese astme kohtutes üldmenetluse kriminaalasi keskmiselt 327 päevaga.¹ Seega kohtus üldmenetluse korras arutatav maksukuritegude keskmine menetluse kestus on 870 päeva.

Selline pikk menetlusaeg seab ohtu karistusõiguse põhimõtte, mille kohaselt ei avalda määratud karistus nii pika aja pärast peale süüteo toimepanemist õiguskuulekusele suunavat mõju. See mõjutab ka riigieelarvelist ressursi ja karistusotsuste sisu (lõpetatakse üldse ebamõistlikult pika menetlusaja tõttu).

Mida kiiremini kriminaalasi kohtulahendini jõuab, seda vähem kulutab riik sellele aega ja seda mõjusam on ka karistus (kuna kuriteo ja karistuse seos on vahetum). Vabanenud ajaressursi on võimalik kasutada uute kriminaalasjade menetlemiseks.

Lisaks tuleb tunnustada ja austada iga kodaniku õigust kriminaalmenetlusele mõistliku aja jooksul. Kui õiguskaitseüsteem ei täida talle pandud ootusi, kahaneb tõenäoliselt tema usaldusväärsus ja riivatakse ka kodaniku õiglustunnet.

Kui eeluurimine võtab põhjendamatult palju aega, mõjutab see ka kohtumenetlust ja selle tulemust sisuliselt (tõendid kaotavad ajas väärtust, eriti isikulised tõendid – tunnistajad ei mäleta enam toimunut, neid pole võimalik enam üles leida jms) ning isikute õiguste kaitsmise aspektist.

Mõistlikule menetlusajale viitab nii Eesti Vabariigi põhiseadus kui ka rahvusvahelised regulatsioonid.

¹ Kuritegevus Eestis 2012. Kriminaalpoliitika uuringud 17. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika osakond, lk 29. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/or.aw/class=file/action=preview/id=59116/Kuritegevus_Eestis_2012.pdf 12.03.2014

Põhiseaduse § 14 ja 15 tagavad koostoimes õiguse tõhusale ja ausale menetlusele ning õiguse pöörduda kohtusse. Sellest tuleneb ka isiku õiguspärase ootus ning menetleja kohustus kriminaalmenetluse mõistlikule ajale.

ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikli 13 lg 3 p „c“ järgi on igal inimesel õigus kohtupidamisele ilma põhjendamatu viivitusega.

Mõistliku aja jooksul kriminaalasja arutamise nõue tuleneb ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsiooni artiklist 6 lg-st 1.

Tänane kriminaalmenetlus, kus kehtib menetluse kohustuslikkuse printsiip ning teisest küljest võistlevusse pürgiv kohtumenetlus, on kahtlemata ressursi neelav konstruktsioon. Ühest küljest nõuab seadus legaliteedi printsiibi tingimustes objektiivset kohtueelset menetlust, teisalt aga eeldab kohtueelselt kogutu tõenduslikku dubleerimist kohtus. Sisuliselt tuleb riigil iga isikuline tõend katta kaks korda – kohtueelses menetluses, et tagada menetluse objektiivsus ja süüdistuse põhistus, ning kohtus vahetu kohtupidamise käigus.

Et kohtueelse menetluse tähtsajad lüheneksid, on vaja vähendada menetluses olevate asjade arvu või kiirendada kriminaalmenetluse läbiviimist. See on võimalik läbi kahe lähtekoha:

1. karistusõigusega reguleeritud tegude vähendamine (dekriminaliseerimine). Karistusseadustiku² (KarS) maksualaste süütegude jaos kehtivad hetkel 5 kuriteokoosseisu. Viimase 12 aasta jooksul on kehtetuks muudetud 5 kuriteokoosseisu. Lisandunud on kaks koosseisu.

Riigikogu menetluses on karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus,³ mille käigus ühendatakse § 389¹ ja § 389², kuna puudub õiguslik otstarve maksukelmuse ja maksude maksmisest kõrvalehoidmise eristamiseks.

Paragrahvi 392 kehtetuks tunnistamisega loobutakse keelatud ja eriluba nõudva kauba ebaseadusliku veo eraldi kriminaliseerimisest ning nimetatud kuriteokoosseisu kirjeldused lisatakse kuriteo objektiga seotud teistesse karistusseadustiku paragrahvidesse.

² Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364... RT I, 26.02.2014, 1.

³ Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu. 554 SE. Arvutivõrgus. <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad&>

Paragrahv 393 kuriteokoosseisu kirjeldusele lisatakse aktsiisikaubaga ebaseadusliku toimingu tegemine, kuna aktsiisikaup on kõrgendatud maksuriskiga ning selle ebaseaduslik käitlemine peaks olema suure koguse korral karistatav kuriteona.

Seega on karistusseadustiku maksusüütegude jagu piisavalt reformitud või reformimise protsess pooleli ning hetkel ei saa ette heita nagu oleks kehtivaid süüteo paragrahve palju. Küll on maksukuritegude subjektiivse koosseisu subjektiivse külje tunnuseks kõige rangem osavõtu vorm s.o kavatsetus, mis seab tõendamiskoormuse väga kõrgeks.

Antud töös antakse ülevaade, millised koosseisud ja mis põhjusel on kehtivuse kaotanud ning kas ja miks oleks vaja olemasolevaid kuriteokoosseisu kirjeldusi täiendavalt veel muuta.

2. Kriminaalmenetluslikud meetmed – autori poolt edastatud küsimustiku kaudu, kaardistati maksukuritegude kohtueelse uurimise 43-st menetlustoimingust 13, mille teostamine on võtnud rohkem aega kui ühe tööpäeva. Need on järgmised: jälitustoimingu loa pikendamine, isiku läbivaatus, kokkuleppel kaitsja ootamine, vahistamise kohaldamine, läbiotsimine, varade arestimine, asitõendi vaatlus, kuriteo objekti ehk maksukahju suuruse määramine, õigusabipalvete menetlus, kriminaaltulu analüüs, kriminaalmenetluskulude vormistus, kohtueelse menetluse kokkuvõtte koostamine, tagaotsitavaks kuulutamine.

Nimetatud loetelust tulenevalt toob autor käesolevas töös välja ettepanekud, kuidas paremini kasutada ja reguleerida olemasolevaid karistus- ja menetlusõiguslikke võimalusi kriminaalmenetluse tagamise, tõendamise, menetlusedokumentide vormistamise, tähtaegade kehtestamise, lihtmenetluste kohaldamise, legaliteedipõhimõtte muutmise, jälitustoimingute informeerimise vajaduse ning maksukuriteo objekti parema määratlemise kaudu.

Töö hüpoteesiks on maksukuritegude uurimise kestuse lühendamine läbi süütegude karistusõigusliku regulatsiooni muutmise ja kriminaalmenetluslike meetmete täiendamise kaudu.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on välja tuua põhjused, mis mõjutavad maksukuritegude kohtueelse uurimise pikkust, ning välja pakkuda lahendused uurimise kestuse lühendamiseks.

Objektiivse ja usaldusväärse informatsiooni saamiseks on töös kasutatud sünteetilist ehk induktiivset meetodit, kvalitatiivset analüüsi kirjanduses märgitud lahendusmudelitest ning kvantitatiivset meetodit kohtueelsete menetlejate küsimustiku analüüsi kaudu.

Lõputöös:

- On analüüsitud Riigikogu karistus- ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise eelnõusid, Riigikohtu lahendeid, õiguslast kirjandust ja teiste riikide karistusõigust, mis käsitlevad autori poolt läbiviidava uuringu käigus selgunud kohtueelse uurimise aega mõjutavate menetlustoimingute problemaatikat. Rahvusvaheliste organisatsioonide: Europol, Eurojust, Majanduskoostöö ja arenguorganisatsiooni (OECD), rahapesuvastase töörihma (FATF) ja Euroopa maksuadministratsiooni organisatsiooni (IOTA) ning ÜRO materjalid. Karistus- ja kriminaalmenetlusõigust puudutavad EL aktid ja kohtulahendid.
- Analüüsiti menetlusaega mõjutavaid tegureid ning selle tulemusena esitatakse ettepanekud eeluurimise kestust mõjutavade asjaolude muutmiseks. Uuringu jaoks viis autor läbi intervjuud kolme Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonna juhtivametnikuga ning edastas küsimustiku viiele ametnikule, kes igaüks esindas ühte regionaalset uurimistalitust (Lõuna, Lääne, Ida, Põhja I, Põhja II talitus)

Lõputöö esimeses peatükis tuuakse välja maksukuriteo koosseisulised tunnused ning antakse hinnang nende paljususe ning muutmise vajaduse kohta.

Teises peatükis käsitletakse kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud eeluurimise meetodeid ning antakse hinnang, millised kriminaalmenetluse toimingud mõjutavad eeluurimise kestust ning milliseid muudatusi oleks vaja teha või millistest oleks vaja hoiduda.

1. MAKSUSÜÜTEGUDE KARISTUSÕIGUSLIK REGULATSIOON

Maksudest kõrvalehoidumine on kasvav probleem enamikus riikides. Eesti Vabariigi Põhiseaduse preambula kohaselt on riigi esmane ülesanne sisemise ja välimise rahu tagamine ühiskonnas. Sisemise ohu puhul mõistetakse ähvardavat ohtu ühiskonna seest ehk teisisõnu saame rääkida sisejulgeolekust. Efektiivne maksukogumine on üheks sisejulgeoleku rahastamise ja seega ka toimimise aluseks. Seega maksukuulekus ning selle tagamine riigipoolse järelevalve kaudu on oluline osa sisejulgeolekust.

Paljud maksuadministratsioonid on organisatsiooniliste eesmärkide kõrval pidanud oluliseks parandada maksukuulekust, kuid hinnata oma panust maksukuulekuse tõstmise saavutamisel on väga raske. Seda põhjusel, et seni ei ole ühtki efektiivset mõõtmisvahendit, millega saab mõõta ja hinnata maksukuulekuse muutumist ajas ning kas ja kui suures osas on sellele muutmisele kaasa aidanud maksuadministratsiooni enda tegevused.

Maksukuulekus (*tax compliance*) terminina kirjeldab maksumaksja valmisolekut makse maksta.⁴ Enamasti mõistetakse mittemaksukuuleka käitumise all aga maksudest kõrvale hoidumist või maksupettusi.

Maksukuulekuse termini all mõistab tänane maksumaksja eelkõige deklareerimiskohustuse täitmist. Tegelikult tuleb käsitleda seda mõistet palju laiemalt.

Organization for Economic Co-operation and Development (edaspidi OECD) käsitluse kohaselt on maksumaksja maksukuulekas, kui ta täidab korrektselt kõiki maksumaksja põhikohustusi, milleks üldistatult on ettevõtluse registreerimine, deklaratsiooni tähtaegne esitamine, korrektse informatsiooni esitamine ja maksude tähtaegne tasumine.⁵

Maksude maksmine kui maksumaksja peamine kohustus riigi ees on sarnaselt sisejulgeolekule reguleeritud põhiseaduslikul tasandil. Põhiseadus sätestab riiklike maksude kehtestamise aluse,⁶ kus kõik avalik-õiguslikud rahalised kohustused kehtestatakse üksnes Riigikogu poolt vastu võetud ja seadusena vormistatud õigusaktiga. Maksukohustuse aluseks

⁴ Kirchler, E. *The Economic Psychology of Tax Behaviour*. Cambridge University Press 2007.

⁵ OECD. „Managing and Improving Compliance: Recent Developments in Compliance Risk Treatments” 2009. Arvutivõrgus: www.oecd.org/dataoecd/36/34/42490764.pdf. 29.03.2014.

⁶ Eesti Vabariigi Põhiseadus. § 113.

saab põhiseaduse paragrahvide 11, 113 ja 19 koosmõjust tulenevalt olla üksnes seadus.⁷ Seega on põhiseaduse § 113 eesmärgiks lubada üksnes seadusandjal riiklike maksude maksmise kohustust kehtestades piirata isiku põhiõigusi.⁸ Selle üheks väljundiks on Eesti maksuhalduri poolt läbi viidava kriminaalmenetluse käigus seadusega lubatud isikute põhiõiguste riive.

Isikute hoiakute ja maksude tasumise valmiduse väljaselgitamiseks viidi Sisekaitseakadeemia õppejõu Kerly Randlase poolt 2009. aastal läbi hoiakuküsitlus⁹ - „millistel tingimustel te makse ei maksaks?“ 53% küsitletutest vastas, et nad ei teeks seda, kui karistusi poleks, keegi sellest teada ei saaks või kui kasu oleks karistusest suurem. 15% vastanutest leidis, et nad ei maksaks mingil muul tingimusel. Vaid 16% vastanutest maksaks makse igal juhul.¹⁰

Isiku maksukäitumise majanduslikud mõjutegurid on seotud eelkõige ratsionaalse valikuga. Isik hindab, kas maksudest kõrvalehiilimisest teenitav kasu on suurem kui rikkumise eest saadav karistus, millised on maksudest kõrvalehoidumise võimalused ja kui suur on kontrollimise tõenäosus. Seega mõjutab isiku ratsionaalseid valikuid ennekõike majanduslik kasu, sanktsioonide rakendamine ja nende suurus.

Maksusüsteemi keerukus ja selle õiglus on maksude tasumise valmidust mõjutavad poliitilised tegurid. Mida lihtsam maksusüsteem, seda vähem on maksudest kõrvalehoidumise võimalusi ning seda vähem kasutatakse tulude ümbersuunamist.¹¹

J. Lauridsen on ühes artiklis hinnanud, et üheprotsendiline kasv kriminaaljustiitsüsteemi tegevusaktiivsuses (mõõdetuna süüdistatavate arvuna 1000 inimese kohta) tooks kaasa kaheprotsendilise languse registreeritud kuritegevuses.¹² Kahtlemata on nii avastamismäära kui süüdistuste arvu kasvu võimalik saavutada suuremate kuludega, mille tulemusena saab väita, et suuremad kulud sisejulgeolekule võiksid kaasa tuua väiksema kuritegevuse.

Kuid ainult sisejulgeoleku kulude tõstmisega ei saa „toota“ suuremat sisejulgeoleku turvalisust. Ühiskond on riigi aktiivne partner, kes mitte ainult ei oota abi ja kaitset, vaid

⁷ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi otsus 3-4-1-2-98, VI jaotis

⁸ RKÜKo 3-4-1-10-00, p 22.

⁹ Valimi moodustamisel arvestati rahvastiku koosseisu üldise dünaamikaga täisealisest elanikkonnast soo ja vanuserühmade järgi. Valimi suuruseks oli 1080 üksikisikut

¹⁰ Randlane, K. Maksukuulekus ja selle tähendus sisejulgeoleku teoreetilises käsitluses. Sisekaitseakadeemia toimetused, Tallinn 2011, lk 297

¹¹ Lillemets, K. Maksumoraal maksukäitumise kujundajana ja selle peamised isikupõhised tegurid. Riigikogu toimetised, nr 20. 2009. lk 71

¹² Lauridsen J. Is Baltic Crime Economically Rational? Baltic Journal of Economics,. No1 2009, lk 31-38.

peaks ka ise tootma julgeolekut — moraalnormid ja ühiskondlikud tavad on need tegurid, mis ühiskonnas turvalisuse kindlustavad.¹³ Isikkoosseisu suur voolavus, väike palk ja värbamisega seotud küsimused ei ole omased vaid kitsalt sisejulgeoleku valdkonnale. Ehk tuleks vaadata sisejulgeolekut osana tervikpildist ning tegeleda lisaks julgeoleku sotsiaalse poolega, et ei domineeriks jätkuvalt dilemma — olla õiguskuulekas või mitte.¹⁴

Inimene on olemuselt sotsiaalne olevus ning tema hoiakute ja arusaamade kujunemisel on oluline ühiskonna üldine hoiak ehk teiste isikute käitumine. Ühiskonna sotsiaalsed normid ja positiivse sotsiaalse kapitali atmosfäär mõjutavad isiku maksukäitumist ja üldisi arusaamu maksukuulekast käitumisest. Kui ühiskonnas levib sõnum, et maksudest kõrvalehoidumine on tavaline tegevus, see tähendab pigem reegel kui erand, siis individuaalne valmidus makse maksta – maksumoraal – alaneb. Kui aga ühiskonna üldine suundumus on makse ausalt maksta, siis üldine maksumoraal tõuseb.¹⁵

Maksukuulekusele suunatud maksusüütegude kuriteokoosseisu kirjeldused kuuluvad karistusseadustikus majandusalaste süütegude peatüki alla. Sellest lähtuvalt tuleb maksusüütegeid ehk maksukuritegeid käsitleda ühe osana majanduskuritegevuse mõiste kasutamisel.

Eesti Vabariigi kriminaalpoliitika arengusuundades aastani 2018 on majanduskuritegude vastast võitlust peetud prioriteetseks valdkonnaks – „Kuna ühiskonnale tekitavad kõige suuremat kahju organiseeritud kuritegevus, sealhulgas majandus-, korruptsiooni-, küber- ja inimkaubanduse kuriteod, ning isikuvastased kuriteod, sealhulgas perevägivald, siis tuleb kõrgendatud tähelepanu pöörata nimetatud kuritegude ennetamisele ning neile reageerimisele. Raskete ning suure kahjuga majandus- ja korruptsioonikuritegude vastu võitlemiseks tuleb tagada igas uurimisasutuses ning ringkonnaprokuratuuris piisav arv nimetatud kuritegude menetlemisele spetsialiseerunud uurijaid ning prokuröre.“¹⁶

¹³ Raska, E., Raitviir T. Eesti edu hind: Eesti sotsiaalne julgeolek ja rahva turvalisus. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus 2005, lk 16.

¹⁴ Randlane, K. Maksukuulekus ja selle tähendus sisejulgeoleku teoreetilises käsitluses. lk 299

¹⁵ Lillemets, K. Maksumoraal maksukäitumise kujundajana ja selle peamised isikupõhised tegurid, lk 71

¹⁶ Riigikogu otsus 757 OE I 09.06.2010. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Arvutivõrgus <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50603/Kriminaalpoliitika+arengusuunad+aastani+2018.pdf>. 07.03.2014

Lähtudes Riigikogu kriminaalpoliitika arengusuundadest aastani 2018 vaatavad Politsei ja Piirvalveamet ning prokuratuur iga-aastaselt üle kuritegevusevastase võitluse prioriteetid, seades selleks tegevuseks selged ja arusaadavad eesmärgid. Sellel aastal peavad justiitsminister ja siseminister politsei ja prokuratuuri ühisteks prioriteetideks võitlust järgmiste kuritegevusliikidega:

1. alaealiste vastu toime pandud raske isikuvastane kuritegevus, eelkõige seksuaal-kuritegevus. Samuti on alaealiste poolt toime pandud kuritegudes ja alaealiste vastu toime pandud isikuvastastes kuritegudes eesmärk tagada nende kuritegude kiire kohtueelne menetlus;
2. perversus, eelkõige korduv vägivald;
3. organiseeritud ja raske peitkuritegevus, esmajärjekorras:
 - 3.1 korruptsioonikuritegevus,
 - 3.2 narkokuritegevus, eelkõige tugevatoimelistele uimastitele ja alaealistele suunatud kuritegevus,
 - 3.3 suure kahjuga majanduskuritegevus,
 - 3.4 inimkaubandus.

Nimetatud kuritegevusevastases võitluses pööratakse sealjuures tähelepanu kriminaaltulu tuvastamisele ja konfiskeerimisele kuritegude toimepanijatelt ning küberruumis toime pandud kuritegudele.¹⁷

Nagu näha, siis Eesti Vabariigi sisejulgeoleku kaitsega seotud raamdokumentides peetakse majanduskuritegevuse s.h maksusüütegude ohtu ja selle vastu võitlemist prioriteetseks.

Kuid millised on kuritegevusevastase võitluse prioriteetid teistes riikides?¹⁸

Soome kriminaalpoliitikat on iseloomustanud kuritegude justiitsüsteemi väline ennetamine ning vanglapopulatsiooni vähendamine. Soomlased on mures oma kõrge vägivallakuritegude arvu pärast. Arengusuundades pööratakse tähelepanu ka majanduskuritegudele, mille puhul soovitakse vähendada menetlusele kuluvat aega ning tõsta nende kuritegude uurimise

¹⁷ Justiitsministeerium. Riigi kuritegevuse vastased prioriteetid. Arvutivõrgus; <http://www.just.ee/26990>. 11.03.2014

¹⁸ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 seletuskiri. Justiitsministeerium 2009, lk 5-10. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50604/Seletuskiri+%28kriminaalpoliitika+arengusuuna+d+aastani+2018%29.pdf>. 05.03.2014

suutlikkust. Soome ja Island on ainsad Põhjamaad, kus pole loodud eraldi majandus- ja korruptsioonikuritegude menetlemisele spetsialiseerunud üksust või ametit.

Rootsi kriminaalpoliitika prioriteetsed teemad on kuriteoennetus, vägivallakuritegevus, narkokuritegevus, majanduskuritegevus, keskkonnakuritegevus, vihkamiskuritegevus (rassism) ning naistevastane vägivald.

Hollandi kriminaalpoliitika rõhutab peamiselt võitlust organiseeritud kuritegevusega. Kuus peamist teemat, millele keskendutakse, on vägivald, vargused, äritegevuse vastased kuriteod, avaliku korra rikkumine, individuaalne lähenemine riskigrupi noortele ja korduvkurjategijatele ning raskete kuritegude vastane võitlus.

Saksamaa föderaaltasandil on kriminaalpoliitika prioriteediks võidelda vägivallakuritegudega, st vägivallaga kodus ja lähisuhtes ning parandada kuriteoohvrite olukorda ja kaitset.

USA föderaaltasandi kriminaalpoliitika prioriteet on võitlus terrorismiga, vägivalda- ja arvutikuritegudega, eraldi prioriteedina on esile toodud ka võitlus pankrotikuritegudega.

Austraalia kriminaalpoliitika prioriteetsed teemad on vägivallakuritegude ja retsidiivsuse vähendamine.

Otseselt majanduskuritegevuse vastase võitluse prioriteetsus on vähestel riikidel välja toodud. Eelkõige pööratakse tähelepanu oma kodanike otsesele füüsilisele ja moraalsele kaitsele, mis väljendub selles, et enamuses loetletud riikidest on prioriteediks vägivallakuritegevuse vähendamine. Samas vajab vägivallakuritegevuse vastane võitlus riiklikke vahendeid, mis peamiselt saadakse maksutulust.

Eesti Vabariigis menetleb olulise osa majanduskuritegevusest Maksu- ja Tolliamet.

Näiteks 2009. aastal registreeritud majanduskuritegudest menetles 54 % juhtumitest Maksu- ja Tolliamet; 4 kuritegu menetles Konkurentsiamet ning ülejäänuid Kaitsepolitsei, politseiprefektuurid, Keskkriminaalpolitsei.¹⁹

¹⁹ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 seletuskiri. Justiitsministeerium.lk 43

2013. aastal registreeriti 701 majanduskuritegu.²⁰ Nendest Maksu- ja Tolliameti menetluspädevusse kuulus 476 kuritegu ehk 67% kõigist registreeritud majanduskuritegudest.

Karistusseadustiku (KarS) kehtima hakkamisest 2002. aastal kuulus maksusüütegude loetellu 6 erinevat kuriteokoosseisu paragrahvi. Tänapäevase seisuga on neid alles jäänud 5.

Juba 2002. aastal tunnistati kehtetuks paragrahvid 387 ja 388, mis nägid ette eraldi koosseisud tulu- ja käibemaksu väärarvutuse jaoks. Tegelikult nimetatud eristamine ei olnud vajalik, kuna tulu- ja käibemaks on maksud nagu teisedki.²¹ Ei saa väita, et mingil maksul oleks rohkem kaalu kui teisel maksul. Seetõttu jäi jõusse üldine mõiste maksude väärarvutus.

2007. aastani olid maksukuritegude koosseisud eristatud maksukohustuse järgi – kinnipidamisele kuuluv maksusumma ja tasumisele kuuluv maksusumma. Samas jäi küsitavaks, miks pidi maksuliike maksumaksja kohustusi käsitlema eraldi koosseisudena.

Tulenevalt maksukorralduse seadusest²² (MKS) on maksukohustus maksumaksja kohustus tasuda maksusumma, kinnipidamiskohustus on maksu kinnipidaja kohustus pidada kinni ja tasuda kinnipeetud maksusumma. Tagastusnõue on aga isiku õigus saada tagasi seaduses ettenähtust rohkem makstud maksusumma või muu enammakse.²³

Sellest tulenevalt tunnistati kehtetuks KarS-i §-d 386 (maksude väärarvutus) ja 389 (maksusumma kinni pidamata jätmine) ning nimetatud tegevused loetleti uutes maksukuritegude koosseisudes KarS §-dele 389¹ (maksude maksmisest kõrvalehoidumine) ja 389² (maksukelmus) alusel.

2007. aasta muudatustega ei olnud enam karistatav olukord, kus isik küll deklareeris oma maksukohustuse, kuid jättis maksud reaalselt maksmata. Sellisel juhul tekib isikul lihtsalt maksuvõlg ning maksuhalduril on võimalik kasutada maksumenetluses ettenähtud võimalusi, et maksukohustuslaselt raha ka reaalselt kätte saada.

²⁰ Kuritegevus Eestis 2013. Kriminaalpoliitika uuringud 18, Justiitsministeerium 2014. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=59454/KuritegevusEestis_2013.pdf, 30.03.2014

²¹ Maksukorralduse seadusega seotud seaduste muutmise seaduse eelnõu 887 SE I seletuskiri, p 9. Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=012960033

²² Maksukorralduse seadus. RT I 2002, 26, 150... RT I, 31.01.2014, 6

²³ Karistusseadustiku ja selle muutmise seaduse muutmise seaduse eelnõu 931 SE seletuskiri, p 69. Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=061590005, 18.03.2014

Maksukoosseisudest jäeti välja väärteoprejuditsioon. Selle tulemusena ei sõltu teo karistatavus kuriteona enam sellest, kas isik on sama teo varem toime pannud ja teda on väärteo korras karistatud. Väärteo ja kuriteo eristamise kriteeriumiks jäi üksnes summa, millises ulatuses riigile kahju on tekitatud. Väärteoprejuditsiooni kaotamine lõpetas olukorra, mille puhul oli võimalik karistada isikut maksukuriteo eest juhul, kui teda on üks kord väärteo korras karistatud väikese maksusumma (näiteks 10 krooni) deklareerimata jätmise eest ja kui ta seejärel enne karistatuse kustumist jätab veel teist korda esitamata tühist maksusummat puudutava deklaratsiooni.

Lisaks tunnistati kehtetuks KarS-i § 390 (maksuhalduri tegevuse takistamine) ja selles koosseisus sätestatud teod jäid karistatavaks üksnes väärteona. Praktikas oli seoses §-ga 390 mitmeid probleeme, nii näiteks oli kehtiva regulatsiooni kohaselt maksudeklaratsiooni tähtpäevaks esitamata jätmisel (st kas või esimest korda ühepäevase hilinemisega) võimalik karistada ühe- kuni viieaastase vangistusega. Teine küsimus on selles, kas maksuhalduri tegevuse takistamine peab üldse olema kuritegu. Nii näiteks oli „muul viisil maksuhalduri tegevuse takistamine“ sõnastatud liiga üldiselt ja ebamääraselt. Ka on õiguspõhimõtetega vastuolus, et isikut kohustatakse aitama maksuhalduril leida teda süüstavaid materjale.

Paragrahvis 390 loetletud teod ei olnud oma olemuselt nii rasked, et neid pidanuks sätestama kuriteona. Nende tegude etteheidetavus ei ole nii suur, et sellele peaks järgnema kriminaalkaristus.

Nii 2002. kui 2007. aastal toimunud maksusüütegude koosseisude muudatuste reform järgis eelkõige *ultima ratio* ehk kriminaalkaristuse viimase abinõuna käsitlemise põhimõtteid. See tähendab, et karistusõiguslik sekkumine on põhjendatud ja lubatav õigushüve kaitsel vaid siis, kui muud õiguskaitsevahendid on ebapiisavad. Karistusõiguslik sekkumine ebaoluliste rikkumiste puhul devalveerib kriminaalvastutust ega taga õiguskaitseasutustele eraldatud piiratud ressursside otstarbekat kasutamist. Kitsalt valdkonna spetsiifikast tulenevate formaalsete rikkumiste kriminaliseerimist tuleb vältida ja jätta need karistusõigusliku kaitse vajaduse korral väärteomenetluse objektiks.²⁴

Samas kui *ultima ratio* põhimõte on suunatud eelkõige inimeste kui võimalike kriminaalkorras karistatute staatuse vähendamisele, siis võib tekkida küsimus, kas 2014.

²⁴ Karistusseadustiku ja selle muutmise seaduse eelnõu 931 SE seletuskiri, p 69.

aastaks karistusseadustikku alles jäänud maksusüüteo kuriteokoosseisud tagavad riigi kui kannatanu õigused. Autor leiab, et praegu kehtivad maksukuriteo koosseisude kirjeldused hõlmavad väga mitmeid ja täna praktikas esineva ammendava loetelusid tegudest, mille kaudu riigile maksukahju tekib. Sellest tulenevalt ei ole vajalik lisada maksusüütegude loeteludesse täiendavaid kuriteokoosseise.

Kui 2002. aastal oli küsimus, miks on vaja eristada kuriteo koosseise maksude liigi järgi, siis täna on õiguslikult küsitav maksukelmuse ja maksude maksmisest kõrvalehoidumise eristamine. Nimetatud eristamine võib kaasa tuua sellise probleemi, kus isiku tahtlus on suunatud riigilt raha väljapetmisele ja tagastusnõude suurus jääb alla maksukelmuse koosseisus sätestatud summa, kuid riik on tegude kogumis maksude tasumisest kõrvalehoidumisega saanud suure kahju. Sellisel juhul oleks tegu karistatav § 389² (maksukelmuse) asemel kergema koosseisu § 389¹ (maksude maksmisest kõrvalehoidumine) alusel. Näitena võib siin tuua olukorra, kus isik deklareerib käibemaksu 200 000 eurot, samas näitab ta sisendkäibemaksuna (fiktiivselt) 300 000 eurot – tagastusnõude suurus on sellisel juhul 100 000 eurot, kuid reaalselt kannab riik sellises olukorras kahju 300 000 eurot (100 000 (tagastatud käibemaks) + 200 000 eurot (laekumata jäänud käibemaks)). Sellisel juhul peaks isik vastutama § 389¹ alusel, sest teo tulemusel jäi maksudena laekumata ning tagastati 300 000 eurot, sest isiku poolt valeandmete esitamise tõttu toimus maksukohustuse rikkumine, millega tekitati kokku suur kahju. Maksukohustuse rikkumine omakorda oli käibemaksu puhul kombineeritud ning koosnes nii tasumisele kuuluva summa varjamisest kui ka tagastusnõude alusetust suurendamisest. § 389² (maksukelmus suures ulatuses) seevastu on erinorm, mis hõlmab üksnes tagastusnõude suurendamise või tekitamise (õigustamata tagastusnõude esitamine) eesmärgil tehtud maksurikkumisi ehk n-ö puhas raha väljapetmine riigilt.²⁵

Lähtuvalt ülalöeldust on Riigikogu menetluses karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus 554 SE, kus § 389¹ ja § 389² on ühendatud üheks paragrahviks. Selle tulemusena ei dekriminaliseerita ühtegi praegu maksusüüteona karistatavat tegu. Need kõik jääksid jätkuvalt kuriteona karistatavaks § 389¹ järgi.

²⁵ Karistusseadustiku ja selle muutmise seaduse eelnõu 931 SE seletuskiri, p 69.

Täna kehtiva maksukuriteo paragrahvi sõnastuse järgi tuleb maksukelmuse puhul kõigepealt äriühingu poolt kelmuse teel tekitatud enammakstud maks tagastada ning alles siis on kuriteo koosseis täidetud. Seetõttu tuleks muuta süüteokoosseisu kirjeldust, et maksuhaldurile andmete esitamata jätmise ja valeandmete esitamise karistatavus kuriteona sõltub selle maksukohustuse või tagastusnõude suurusest, mille kohta andmed esitamata jäeti või valeandmeid esitati, mitte aga maksulaekumiste või -tagastuste summast.

Samas ei saa ka välistada, et praeguses kuriteokoosseisude kirjelduses on kuriteo määratletuses ja õigusselguses (*nullum crimen sine lege certa*) puudusi – s.t võib olla tegemist ebamääraselt sõnastatud ja laia tõlgendamist võimaldav karistusnormi(de)ga.

Maksusüütegude menetlemisel võib tekitada raskusi kuriteokoosseisu kirjelduses objektiivse koosseisu ehk maksukohustuse ja maksutehingute määratlusega.

Enamuse kuriteokoosseisude objektiivse külje moodustavad sisendkäibemaksu mahaarvamised.

Sisendkäibemaksu mahaarvamise problemaatikas on viidatuim²⁶ Euroopa Kohtu *Halifax* jt lahend.²⁷ Euroopa Kohus leidis, et maksukohustuslasel ei ole õigust arvata maha sisendkäibemaksu siis, kui selle mahaarvamise aluseks olevad tehingud kujutavad endast kuritarvitust.

Axel Kitteli otsuse resolutiivosas²⁸ leidis kohus, et juhul, kui on objektiivsete tõendite alusel tõendatud, et kaup tarniti maksukohustuslasele, kes teadis või pidi teadma, et ta osales ostes tehingus, mis oli seotud käibemaksupettusega, peab siseriiklik kohus keelduma mahaarvamise lubamisest.

Seega maksukuritegude eeluurimisel on vaja planeerida menetlustoimingud eesmärgiga tuvastada maksukohustuslase teadlikust tehingute kuritarvitusest.

Kitteli otsust on tsiteeritud nii hea- kui ka pahauskse ostja maksukohustuse hindamisel. Pahausksust on Euroopa Kohtu lahendite toel analüüsinud Tartu Ringkonnakohus.²⁹ Tartu

²⁶ Kanger, L. Euroopa kohtu praktikale viitamine maksuvaidlustes. Kohtupraktika analüüs. Tartu: Riigikohus 2012, lk 7. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1267/maksuasjades_viited_EK_lahenditele_%20analyyss_L_Kanger.pdf. 27.03.2014

²⁷ EK 21.02.2006, C-255/02, Halifax plc and others v HM Customs & Excise

²⁸ EK 06.07.2006, C-439/04 ja C-440/04, Axel Kittel v Etat belge and Etat belge v Ecolta Recycling SPRL.

²⁹ TrtRnK 3-08-486, p 12

Ringkonnakohus leidis, et kui ostja teadis, et raamatupidamisdokumentides kajastatud müüja ei ole tegelik müüja, ei saa ostja tegelikult mittetoimunud tehingult Käibemaksuseaduse³⁰ § 29 lg 1 ja lg 3 p 1 alusel sisendkäibemaksu maha arvata. Kui ostja on ebapiisavalt täitnud oma hoolsuskohustust tehingute teise poole tuvastamisel, ei teki tal niisiis õigust sisendkäibemaksu maha arvata.

Kuid lisaks hea- ja pahauskse kindlakstegemisel on tähtis, kuidas sisustada hoolsuskohustust ja milliseid nõudmisi on proportsionaalne ostjale esitada? Tallinna Ringkonnakohus on hoolsuskohustust sisustades märkinud, et „kontrollimine eeldab vajalike ja mitte ebamõistlikult koormavate meetmete võtmist sellise olukorra saavutamiseks, kus hankijal ei saa olla ega pea enam olema mõistlikult kahtlust selles, et tehingu teiseks pooleks on arvetel näidatud maksukohustuslane.“ Ettevõtja, kes võtab tarvitusele kõik meetmed, mida võib temalt mõistlikult nõuda, tagamaks, et ta ei aitaks oma tegevusega kaasa käibemaksupettusele, ei vastuta tehingu teise poole poolt tasumisele kuuluva käibemaksu eest ja piirata ei saa tellija õigust sisendkäibemaksu maha arvata.³¹

Hoolsusnõuet on Riigikohus põhjendanud³² just sellega, et kui vaidlus kauba või teenuse olemasolu üle puudub, kuid on tuvastatud müüja reaalse majandustegevuse puudumine ehk kaupa või teenust ei saadud arvel märgitud registreeritud käibemaksukohustuslaselt, siis kuulub tõendamisele ostja pahausk – teades asjaolu, et müüjal puudub majandustegevus, pidi ostja teadma ka seda, et müüja ei saa talle kaupa müüa või teenust osutada.

Riigikohus on veel märkinud,³³ et kui maksukohustuslane on eiranud hoolsusnõudeid, mille järgimisel oleksid ilmnenu asjaolud, mis viitavad sellele, et tegemist pole tegeliku müüjaga, siis on sisendkäibemaksu mahaarvamine õigusvastane.

Vahemärkusena väärib mainimist, et näiteks Saksamaa on hoolsuskohustuse seadnud sõltuvusse ka tehingu hinnast. Tähelepanu pööratakse sellele, kas hind on alla turuhinna või sellega võrdne. Kui hind on alla turuhinna ja isik ei suuda seda majanduslikult põhjendada, võib see maksuhalduri viia järelduseni, et tegemist oli pahauskse käitumisega.³⁴

Vastavalt KMS § 3 lg 1 on käibemaksu maksmise kohustus ja seega ka sisendkäibemaksu

³⁰ Käibemaksuseadus. RT I 2003, 82, 554...RT I, 18.02.2014, 2

³¹ TlnRKO 3-08-316 p 11 ja 18

³² RKHK 3-3-1-32-09 lõik 10

³³ RKHK 3-3-1-34-06 lõik 12

³⁴ Elling, T. Sisendkäibemaksu mahaarvamise tingimused ja praktika Euroopa Liidus. Sisekaitseakadeemia toimetised 2012, lk 236

mahaarvamise õigus ainult ettevõtlusega tegeleval isikul. Direktiivi 112/2006/EU³⁵ artiklis 9 lg 1 käsitletakse majandustegevuse mõistet ja ei kasutata mõistet ettevõtlus. Direktiiv loeb majandustegevuseks tootjate, ettevõtjate ja teenuseid osutavate isikute mis tahes tegevuse, sealhulgas kaevandamise ja põllumajanduse ning kutsealase tegevuse. Majandustehingud hõlmavad vastavalt kohtupraktikale tootmise, turustamise ja teenuste osutamise kõiki etappe.³⁶

KMS § 2 lg 2 defineerib ettevõtlust kui isiku iseseisvat majandustegevust, mille käigus võõrandatakse kaup või osutatakse teenust, olenemata tegevuse eesmärgist või tulemustest. Riigikohus on märkinud,³⁷ et ettevõtluses kasutatavad saavad olla vaid sellised kaubad ja teenused, mida on võimalik kasutada selle ettevõtja tegevusalal ja mille kasutamine vastab ettevõtja äriplaanile ning ettevõtja kui maksumaksja peab vajadusel esitama maksuhaldurile tõendid (dokumentaalsed tõendid, isikute seletused) kaupade ja teenuste kasutamise eesmärgi kohta.

Siinkohal tuleb rõhutada Riigikohtu korduvat märkust,³⁸ et ainuüksi arve olemasolu ja selle nõuetekohasus ei välista tehingute mittetoimumist ja ei ole piisav tõend sisendkäibemaksu mahaarvamiseks. Ostja peab tõendama ka seda, et arvel näidatud kaup või teenus on kätte saadud ning et soetatud kaup või teenus on isiku ettevõtlusega seotud.

Müüja õigusvastasest käitumisest maksuõigussuhtes ei saa automaatselt tuletada ostja sisendkäibemaksu alusetut mahaarvamist. Riigikohus on asunud seisukohale,³⁹ et käibemaksupettusega saab olla tegemist siis, kui arve väljastanud müüja jätab sellel näidatud käibemaksu riigile tasumata. Selles olukorras tekib riigil nõudeõigus müüja vastu. Ostjal ei ole kohustust kontrollida, kas müüja tasub riigile käibemaksu, ning üldjuhul pole see tal ka võimalik. Kui ostja on käitunud heauskselt, siis puudub alus piirata ostjal sisendkäibemaksu mahaarvamise õigust. Maksuhalduri praktikat vaadates tuleb ostjal sellisel juhul arvestada sellega, et tehingu sisu ja sealhulgas tema heausksuse väljaselgitamine tähendab üldjuhul sisendkäibemaksu tagastamise viibimist.

³⁵ Euroopa Nõukogu 28.11. 2006 direktiiv 2006/112/EC, käibemaksu süsteemi ühtlustamise kohta – ELT L 347/1, 11.12.2006.

³⁶ Elling, T. Sisendkäibemaksu mahaarvamise tingimused ja praktika Euroopa Liidus, lk 223

³⁷ RKHK 3-3-1-32-09 p 2.

³⁸ RKHK 3-3-1-32-09 lõik 10

³⁹ RKPJK 3-4-1-1-02 lõik 16

Riigikohtu halduskolleeegiumi praktikast⁴⁰ tuleneb, et sisendkäibemaksu mahaarvamine või tagastamise taotlemine võib olla alusetu eeskätt järgnevatel juhtudel:

1. kui tehingupoolte vahel esineb pettusele viitav seos;
2. kui ostja ei näita üles äris nõutavat või tavapärast hoolsust, arvestades kaupade või teenuse iseärasusi;
3. kui ostja teadis või pidi teadma, et müüja pole tegelik müüja ning see asjaolu oleks selgunud ka ostja poolt äris nõutava ja tavapärase hoolsusega käitudes;
4. kui on tõendatud maksukohustuslase osavõtt maksupettusest, tema hooletusest tingitud pahausksus või muud asjaolud, mis annavad alust järeldada, et arvetel märgitud käivet faktiliselt ei toimunud.

Riigikohus on leidnud,⁴¹ et maksupettuses osalemine võib tähendada seda, et müüja äritegevust korraldavad isikud tegutsevad kas käibemaksu tagastamist taotleva äriühingu juhatuse liikmete juhiste alusel, nende kontrolli all, eelneval kokkuleppel või teadmisel. Osavõtt maksupettusest võib tähendada näiteks seda, et ostja poolt müüjale käibemaksuna tasutud rahasumma tagastatakse ostjale või ostjaga seotud isikutele, s.t ostja saab maksupettusest majanduslikku kasu. Olulist rolli mängivad ka tehingupartnerite juhatuse liikmete tihedad perekondlikud, töö- või ärialased suhted.

Maksukuritegude petuskeemides kasutatakse väga sageli pikka tehingute tarneahelat, kus tehingute vahelülid on fiktiivsed ettevõtted – puudub reaalne majandustegevus, vara ning juhatuse liikmed on nn „tankisti“ staatuses. Sellist tehingute näilisust on vaja selleks, et maksu optimeerija või maksu tagasi küsiv maksukohustuslane saaks näidata, et ta on käibemaksu kauba soetuselt tasunud, kuid tegelikult ei ole müüja oma müüki deklareerinud ega käibemaksu riigile tasunud. Kuna pettust toime panev viimane tehinguahela maksukohustuslane saab riulifirmale tasutud maksusumma fiktiivselt oma valdusesse tagasi, siis on ta alusetult rikastunud ning saanud ebavõrdse majandusliku konkurentsieelise riiki petnud tegevuse kaudu.

⁴⁰ Elling, T. Sisendkäibemaksu mahaarvamise tingimused ja praktika Euroopa Liidus, lk 235

⁴¹ RKHK 3-3-1-39-03 lõik 12.

Euroopa Kohtu kohtuasjas⁴² *Optigen Ltd* jt leiti, et võimalikud maksuõigusrikkumised kaubatarnete varasemas ahelas ei mõjuta kaebuse esitaja õigust sisendkäibemaksu mahaarvamisele. Tallinna Halduskohus nõustus,⁴³ kuid märkis, et seda järeldust saab kohaldada juhtumil, kus maksukohustuslast süüdistatakse vaid hoolsuskohustuse rikkumises. Kui maksuhalduri poolt on tuvastatud, et maksukohustuslane osales ettekavatsetult maksupettuses, st teadis või pidi teadma, et kauba müüki arvel märgitud isikutelt tegelikult ei toimunud, siis mõjutavad maksuõigusrikkumised kaubatarnete varasemas ahelas sisendkäibemaksu mahaarvamist. Siinkohal tuleb juhtida tähelepanu, et antud käsitluses „pidi teadma“ maksu mahaarvamist ei mõjuta, kui isik on kauba müüjate poolt eksitusse viidud. Riigikohus on oma otsuses leidnud, et „/.../ juhtudel, kus vaidlus kauba või teenuse olemasolu üle puudub, kaup on realselt olemas ja teenust on osutatud, kuid seda ei saadud arvel märgitud registreeritud käibemaksukohustuslaselt, kuulub tõendamisele ka ostja pahausksus. Kui ostja on käitunud heauskselt, siis puudub alus piirata ostjal sisendkäibemaksu mahaarvamise õigust.“⁴⁴

Üheks käibemaksupettuse esemeks on karusellpettuse skeem, kus üks ja sama kaup müüakse korduvalt erinevate riikide maksukohustuslaste vahel, kusjuures kauba soetushind näidatakse väga väike ning siseriiklike tehingute puhul jätavad ettevõtted maksu tasumata, kuid müügihind teise liikmesriigi ettevõttele näidatakse väga kõrge. Nimetatud pettuse eesmärgiks on riigilt tagasi küsida kõrge müügihinna pealt enammakstud maks.

Euroopa Kohus on käsitlenud⁴⁵ ka solidaarse vastutuse võimalikku mõju karussellpettuste vähendamisele. Arutluse all oli küsimus, kas kauba või teenuse saaja võiks olla solidaarselt vastutav kauba või teenuse hinnalt käibemaksu tasumise eest vastutava isikuga, kui ostja teadis või tal oli piisavalt alust kahtlustamaks, et tasumisele kuuluv käibemaks on täielikult või osaliselt tasumata. Euroopa Kohus viitas oma varasemale seisukohale, et ettevõtja saab tugineda tehingu õiguspärasusele, riskimata solidaarse vastutusega juhul, kui ta on tehingut tehes teinud kõik mõistlikult nõutava, vältimaks osalemist käibemaksupettuses. Siiski leidis

⁴² EK 12.01.2006, C-354/03, C-355/03, C-484/03; *Optigen Ltd* *Fulcrum Electronics Ltd*, *Bond House Systems Ltd* versus *Commissioners of Customs & Excise*, p 54 ja 55

⁴³ TlnHK 3-10-1430/39, p 17

⁴⁴ RKHK 3-3-1-32-09 p 10.

⁴⁵ EK 11.05.2006, C-384/04 *Commissioners of Customs & Excise and Attorney General v Federation of Technological Industries*, p 47.

kohus selles asjas, et liikmesriikidel on õigus vastu võtta selliseid õigusnorme, mis näevad eeltoodud juhul ette solidaarset vastutust, kuid lisas, et need õigusnormid peavad seejuures vastama õiguse üldpõhimõtetele, eelkõige õiguskindluse ja proportsionaalsuse põhimõtetele.

Siinkohal võib välja tuua, et näiteks Saksamaa on oma käibemaksuseaduses konkreetselt sätestanud, et kui ostja teadis või pidi teadma müüja kavatsusest käibemaksu mitte tasuda, siis kohaldub talle solidaarvastutus. Sarnane säte on elektroonikaseadmete puhul kasutusel Ühendkuningriigis.⁴⁶

Eesti maksukorralduse seaduse § 41 kohaselt vastutavad kuriteo tagajärjel tekkinud maksuvõla eest solidaarselt karistusseadustikus sätestatud maksualase kuriteo toimepanemise eest süüdi mõistetud isikud. Muid solidaarvastutuse norme ei ole. Saksa õiguse sätete kohaldamine ka Eesti maksuõiguses tagaks õiguslikud lähtealused kogu tarneahelas ehk petuskeemis osalenud isikute vastusele võtmiseks.

Solidaarsusvastutuse puhul võib kuriteokoosseisu tuvastamisel on erinevaid tõlgendusi olukordades, kus maksualased õigusrikkumised on toime pannud ettevõtte tavatöötajad, kes ei ole juriidilise isiku seaduslikud esindajad. Ettevõtte töötaja poolset vara väljaviimist ehk tasumist mingi kauba või teenuse eest on käsitletud maksuhalduri poolt ettevõtlusega mitteseotud kuluks ja maksustatakse tulumaksuga. Sellist ühest tõlgendust ei toeta Riigikohtu lahend,⁴⁷ kus asuti seisukohale, et vaatamata raamatupidamise algdokumendi nõuetele mittevastavusele ei tule juriidilisele isikule Tulumaksuseaduse (TuMS)⁴⁸ § 51 lg 2 p 3 alusel tulumaksu määrata juhul, kui tegemist on äriühingu töötaja tahtliku ründega äriühingu vara vastu. Sellest tulenevalt on oluline tuvastada, kas kuritegu oli suunatud juriidilise isiku varaliste huvide vastu või riigi fiskaalhuvi vastu.

Üheks eeluurimise kestust mõjutavaks teguriks on subjektiivse koosseisu tuvastamine.

Enne 15.03.2007 oli karistatav igasugune vähemalt kaudse tahtlusega toime pandud maksuhaldurile andmete esitamata jätmine või valeandmete esitamine. Seega ka juhul, kui isik koostas täiesti tõese maksudeklaratsiooni, kuid esitas selle tahtlikult (nt ajapuudusel) kas või ühepäevase hilinemisega ning deklareeritav maksusumma oli vähemalt 500 000 krooni, oli tema hilinemine karistatav kuriteona. Selline kuriteokoosseis ei olnud otstarbekas ning tekitas eeluurimisasutusele hulga kriminaalasju, kus ette heidetava teo eest kriminaalkaristuse

⁴⁶ Elling, T. Sisendkäibemaksu mahaarvamise tingimused ja praktika Euroopa Liidus, lk 228

⁴⁷ RKHK 3-3-1-12-12, p 29

⁴⁸ Tulumaksuseadus. RT I 1999, 101, 903... RT I, 23.12.2013, 3

kohaldamine tundus küsitav ning teiseks tekitas põhjendamatult palju kriminaalkorras karistatud isikuid.

Sellest tulenevalt lisati maksusüütegude koosseisu kirjeldusse eesmärk ehk kavatsetus.

Kavatsetuse puhul on oluline, et isik tahab toime panna süüteokoosseisus kirjeldatud tegu. Materiaalsete deliktide puhul on kavatsetusega tegemist siis, kui isik soovis oma teo tagajärge. Kavatsetus on alati seotud teo põhitagajärgedega ning mitte kunagi kõrvaltagajärgedega.⁴⁹ Silmas tuleb pidada, et kavatsetuse puhul ei ole koosseisupärane tagajärg mitte ainult isiku teo eesmärgiks, vaid ühtlasi selleks sisemiseks põhjuseks, miks isik üldse teo toime paneb, s.o toimepanijat liikumapanevaks jõuks.⁵⁰

Kui ühest küljest oli ühiskonnale mitteohtlike tegude eest kriminaalvastutuse vältimiseks kuriteokoosseisu subjektiivse külje tõstmine kavatsetuseni õigustatud, siis teisest küljest on see tõstnud eeluurimisasutuse tõendamise toimingute mahtu. Tõendamisele kuluv menetlusaeg on pikenenud, kuna valeandmete esitamise tahte tõendamiseks on vaja läbi viia mitmeid menetlustoiminguid ning selle tõendamine tagantjärele, ilma maksutehingu ajal teostatud jälitustoiminguteta, on kujunenud senises menetluspraktikas üsna raskeks.

Karistusseadustiku § 389¹ koosseisu puhul on „eesmärgis“ nimetatud asjaolud kaetud koosseisulises tagajärjes nimetatud asjaoludega. Maksu- või kinnipidamiskohustuse vähenemine ei pea olema mitte üksnes deklareerimiskohustuse rikkumise subjektiivne eesmärk, vaid ka objektiivne tagajärg, sest maksu- või kinnipidamiskohustuse vähendamine tähendab sisuliselt sama mis maksudena laekumata (arvestamata) jäämine kuriteokoosseisu tagajärjena. Samuti on tagastusnõude suurendamine või tekitamine maksusumma alusetu tagastamise, tasaarvestamise või hüvitamise kui koosseisulise tagajärje vältimatu eeltingimus, st selline koosseisuline tagajärg saab saabuda vaid juhul, kui deklareerimiskohustuse rikkumisega on eelnevalt põhjustatud tagastusnõude alusetu suurenemine. Praktikas on kavatsetuse tingimusel kõnealuse asjaolu suhtes tähtsus eeskätt maksuhaldurile andmete esitamata jätmise korral, kuna see välistab kriminaalvastutuse olukorras, kus isik nt ajapuuduse tõttu hilineb tahtlikult maksudeklaratsiooni esitamisega ja põhjustab sellega otsese või kaudse tahtlusega maksude laekumata (arvestamata) jätmise.

⁴⁹ Sootak J., Pikamäe, P. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. KarS § 16 kommentaar 7.1. Tallinn: Juura 2002.

⁵⁰ RKKK 3-1-1-141-04, p 10.2

Lähtudes Riigikohtu lahendist,⁵¹ eeldab KarS § 389¹ koosseis kavatsetust üksnes maksu- või kinnipidamiskohustuse vähendamise või tagastusnõude suurendamise suhtes. Ülejäänud koosseisutunnuste osas, sh maksuhaldurile esitatavate andmete ebaõigsuse ja deklareerimiskohustuse rikkumise tõttu laekumata jääva maksusumma ulatumine suurele kahjule vastava summani, piisab toimepanijal vähemalt kaudse tahtluse olemasolust.

Muu hulgas piisab kaudsest tahtlusest (st võimalikuks pidamisest ja möönmisest) ka asjaolu suhtes, et maksuhaldurile esitatavad andmed on väärad. Näitena võib tuua juhtumi, kus äriühingu raamatupidajale, kes koostab ja esitab äriühingu maksudeklaratsioone, edastatakse ostuarved, mille hulgas on ka selliseid, mille alusel tehingute toimumises raamatupidaja kahtleb. Selleks, et äriühingu deklareeritavat käibemaksusummat “mõistlikes piirides” hoida, arvestab ta midagi kontrollimata kahtlaseid arveid siiski sisendkäibemaksu määramisel. Maksuhaldur tuvastab, et osa kõnealustest arvetest olid fiktiivsed ja nende arvestamise tõttu deklaratsiooni koostamisel vähenes äriühingu käibemaksukohustus suurele kahjule vastava summa ulatuses.

Tänase süüdistusmenetluse praktika kohaselt kiputakse lähtuma kõigi 389¹ ja 389² koosseseisude elementide kvalifitseerimisel kavatsetusest, kuigi, nagu eelpool välja toodud, see vajalik ei ole. Kavatsetuse tuvastamine väljendub eelkõige jälitustoimingute kaudu kogutavatest tõendites, mille kaudu tõendatakse inimeste tegevustes ja ütlustes selget tahet tegutseda kuriteo toimepanemise eesmärgil. See tingib vajaduse, et igas maksukuriteo episoodis oleks vaja teostada ka jälitustoiminguid. Samas on ühiskond õiguskaitseorganitele ette heitnud liigset aktiivsust inimeste põhiõiguste rikkumises jälitustegevuse kaudu ning seda tuleks piirata.

Üheks lahenduseks oleks maksukuritegude paragrahvides määrata subjektiivse koosseisu piisavaks tunnuseks kaudne tahtlus, kuid nagu eespool kirjeldatud, võib sellega kaasneda tegude ülekriminaliseerimine. Seda saab vältida, kuid tõsta tagajärje ehk tasumata maksude suurust senise 35 500 eurolt 50 000-ni, eeldades, et sellise maksukohustusega tehingute puhul (tehingu enda maksumus 250 000 eurot) peaks isikul iseenesest tekkima suurem hoolsuskohustus. Eksimus ja hooletus valeandmete esitamisel nii suure summaga tehingute puhul ei oleks eluliselt usutav.

Praegu kehtiva kuriteokoosseisu kestma jäämisel on optimaalse tõendamiskoormuse hoidmiseks vaja kriminaalmenetluse käigus hinnata konkreetselt, milline koosseisu element

⁵¹ RKKK 3-1-1-61-08 p 17.1.

eeldab kavatsetust ja milline mitte, ning viimaste puhul arvestada kogutavate tõendite mahuga.

2. KRIMINAALMENETLUSLIKUD MEETMED

Kui eeluurimine võtab põhjendamatult palju aega, mõjutab see ka kohtumenetluse tulemust sisuliselt (tõendid kaotavad ajas väärtust, eriti isikulised tõendid – tunnistajad ei mäleta enam toimunut, neid pole võimalik enam üles leida jms).

Mida kiiremini kriminaalasi kohtulahendini jõuab, seda vähem kulutab riik sellele aega ja seda mõjusam on ka karistus (kuna kuriteo ja karistuse seos on vahetum). Vabanenud ajaressurssi on võimalik kasutada uute kriminaalasjade menetlemiseks. Mõjususe seisukohalt tuleb eelisjärjekorras menetleda neid kriminaalasju, mille lahendamine annab kõige suurema ühiskondliku mõju. Seega on põhieesmärk saavutada prioriteetsete kuriteoliikide võimalikult kiire menetlemine.

Lisaks tuleb tunnustada ja austada iga kodaniku õigust kriminaalmenetlusele mõistliku aja jooksul. Kui õiguskaitseüsteem ei täida talle pandud ootusi, kahaneb tõenäoliselt tema usaldusväärsus ja riivatakse ka kodaniku õiglustunnet. Ka Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 5 lg 3 näeb ette igäühe õiguse oma kohtuasja lahendamisele mõistliku aja jooksul.⁵²

Pikk kohtumenetlus ei põhjusta raskusi mitte ainult inimestele, kel kohtus asju ajada, vaid see rikub ka ettevõtluskeskkonna mainet.

Sageli arvatakse, et menetluse kiirust on võimalik tõsta asutuste sisemiste ressursside arvelt või seaduse tasandil tähtaegu seades. Kriminaalasjade kohtueelset uurimist on võimalik uurimisasutuste ja prokuratuuri poolt läbi viia siiski vaid riigieelarvega eraldatud ressursside piires, arvestades seejuures kriminaalpoliitilisi prioriteete. „Seetõttu poleks ka seaduse tasandil üldiste eeluurimistähtaegade (taas)kehtestamine mõistlik, kuna ajalooline kogemus tõestab (kuni 2004. a kehtinud KrMK § 111 nägi ette üldise eeluurimise tähtajana 2 kuud), et piiratud ressursside tingimustes loob see pigem veelgi enam bürokraatlikke tõkkeid eeluurimise sujuvaks läbiviimiseks kui aitab kaasa menetluse kiirenemisele.“⁵³

⁵² Inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon. RT II 2000, 11, 57. 16.04.1996

⁵³ Aas, N. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2012 aastal. Tallinn 2013, lk 19. Arvutivõrgus: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/riigi_peaprokurori_ettekanne_po_hiseaduskomisjonile_2013_0.pdf. 27.02.2014

Vaatamata piiratud ressurssidele ei tohi menetluse kestus väljuda mõistliku menetlusaja piiridest. Kuigi enam ei ole kehtestatud eeluurimistähtaega, jõustusi 01.09.2011 mitmed kriminaalmenetluse seadustikus (KrMS) paragrahvid,⁵⁴ kus menetlusotsustuse tähtaegade kaudu suunatakse tähelepanu menetlusajale:

- KrMS § 205², mis näeb ette kriminaalmenetluse lõpetamise kohtueelses menetluses seoses menetluse mõistliku aja möödumisega. Täpset tähtaega, millal mõistlik menetlusaeg võiks olla ammendatud, ei ole seaduses teadlikult ette nähtud, kuna kooskõlas EIK praktikaga⁵⁵ (*complexity, the behaviour of the parties and other actors in the proceedings, and the acts or inaction of judicial or prosecution authorities, the parties to enforcement proceedings or the enforcement authorities, the duration of the violation and the importance of its consequences for the person affected*) sõltub see kuriteo raskusest, kriminaalasja keerukusest ja mahukusest ning kriminaalmenetluse käigust ja muudest asjaoludest.⁵⁶ Riigi peaprokurör on 2012. aasta ülevaates Riigikogu põhiseaduskomisjonile märkinud: "... ollakse seisukohal, et juhul, kui isik on olnud kahtlustatav üle 4 aasta, hakkab üldjuhul mõistlik menetlusaeg lõppema."
- KrMS § 131 kohaselt kohtueelses menetluses ei või kahtlustatav või süüdistatav olla vahistatud üle kuue kuu. Kriminaalasja erilise keerukuse või mahukuse korral või kriminaalmenetluses rahvusvahelise koostööga kaasnevatel erandlikel asjaoludel võib eeluurimiskohtunik riigi peaprokuröri taotlusel pikendada vahi all pidamise tähtaega üle kuue kuu. KrMS § 137 järgi kahtlustatav, süüdistatav või kaitsja võib eeluurimiskohtunikule või kohtule esitada taotluse kontrollida vahistuse põhjendatust vahistamisest kahe kuu möödumisel.
- KrMS § 128 kohaselt ei või kohtueelses menetluses elukohast lahkumise keeldu kohaldada kauem kui üks aasta. Kriminaalasja erilise keerukuse või mahukuse korral või kriminaalmenetluses rahvusvahelise koostööga kaasnevatel erandlikel asjaoludel võib prokuratuur pikendada elukohast lahkumise keelu tähtaega kohtueelses menetluses kuni kahe aastani.
- KrMS § 124 - kui asitõendi äravõtmisest on möödunud 6 kuud, kuid kriminaalasjas ei ole süüdistatavat (st asi ei ole veel kohtusse jõudnud), antakse omaniku või õiguspärase valdaja taotlusel (kes võib olla ka kahtlustatav) asitõend taotluse esitajale hoiule asitõendi hoidmise tingimuste kohaselt. Prokurör võib pikendada 6-kuulist tähtaega kuni ühe

⁵⁴ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I 2003, 27, 166 ... RT I, 26.02.2014, 1

⁵⁵ EIKo, 15.01.2009, 33509/04, Burdov vs Russia, p 35

⁵⁶ KrMS § 205²

aastani. Eeluurimiskohtunik võib pikendada tähtaegu kauemaks kui üks aasta, kui süüdistuse esitamise viibimine on tingitud kriminaalasja keerukusest, mahukusest või rahvusvahelise koostööga kaasnevatest erandlikest asjaoludest.

Lähtudes justiitsministeeriumi statistikast,⁵⁷ on registreeritud majanduskuritegevus peale 2010. aastat langenud.

Tabel 1. Majanduskuritegude arv ja muutus 2008–2012

	2008	2009	2010	2011	2012
Ebaseaduslik majandustegevus	123	74	96	95	110
Äriühinguga seotud kuriteod	20	40	55	81	61
Pankroti- ja täitemenetlusalsed kuriteod	37	85	141	176	94
Maksukuriteod	461	640	762	592	466
Rahapesukuriteod	131	134	65	81	52
Kuriteod väärtpaberiringluses	1	6	2	1	0
Konkurentsikuriteod	5	8	16	18	14
Erakonnalased kuriteod	1	0	0	0	3
Kokku	779	987	1137	1044	800

Allikas: Justiitsministeerium. Kuritegevus Eestis 2012

Vaatamata kuritegevuse vähenemisele, mille tulemusena peaks mentelejatel olema menetluses vähem kriminaalasju, on ikkagi menetluses olevate kriminaalasjade menetlusaeg pikk.⁵⁸

Kriminaalmenetluse pikale ajale on juhtinud tähelepanu ka Justiitsministeerium, mille asekanstler on märkinud, et kohtusüsteemi üheks valukohaks on aeglane kohtumenetlus.⁵⁹ Asekanstleri poolt Justiitsministeeriumi kodulehel avaldatud artiklis on märgitud, et 2007. aastal oli tsiviilasjade keskmine menetlusaeg 309 päeva ning kriminaalasjade üldmenetlustes 667 päeva. 2008. aasta lõpuks vähenes keskmine arvestuslik tsiviilasja lahendamise aeg 66

⁵⁷ Kuritegevus Eestis 2012. Kriminaalpoliitika uuringud 17. lk 90.

⁵⁸ Samas, lk 3

⁵⁹ Aavik, M. Õigussüsteem on stabiilne ja avalik. 05. 09. 2009. Justiitsministeeriumi koduleht. Arvutivõrgus <http://www.just.ee/40752>. 19.03.2014

päeva võrra 243 päevale ning kriminaalasjade üldmenetlustes sama näitaja koguni 152 päeva võrra 515 päevale.

2012. aastal lahendati esimese astme kohtutes üldmenetluse kriminaalasi keskmiselt 327 päevaga.⁶⁰

Justiitsministeerium on oma arengukavas aastatel 2014-2017 seadnud järgmised eesmärgid:⁶¹

Kohtueelse menetluse pikkus kriminaalasjades kahtlustatava jaoks :

2013	alla 170 päeva
2014	alla 160 päeva
2015	alla 160 päeva
2016	alla 150 päeva
2017	alla 150 päeva

Korrahane õigusemõistmine mõistliku aja jooksul:

2013	üldmenetluses kriminaalasjades 300 päeva
2014	üldmenetluses kriminaalasjades 300 päeva
2015	üldmenetluses kriminaalasjades 250 päeva
2016	üldmenetluses kriminaalasjades 200 päeva
2017	üldmenetluses kriminaalasjades 200 päeva

Justiitsministeeriumi poolt nimetatud eesmärkide seadmine näitab, et menetlusaja temaatika on tähtis ka prokuratuurile ja kohtule. Üheselt on arusaadav, et ainult kõigi kriminaalmenetluse uurimise, süüdistuse ja kohtumõistmise osapoolte koostöös on võimalik antud eesmärgi poole liikuda.

Kiire menetlusaja eesmärgi seadmise kaudu võib tõusetuda küsimus, kas lahendamata asjade jäägi vähenemine ja kiirem menetlus võib toimuda kvaliteedi arvelt ehk on kaasa toomas otsuste õiguskindluse languse? „Kohtuasjade statistika siiski ei luba midagi taolist praegu väita. 2012. aasta statistika järgi vaidlustati tsiviil- ja kriminaalmenetlusasjades esimese astme kohtute lahenditest 10%. Pärast ringkonnakohtu otsust jäi kehtima tsiviil- ja

⁶⁰ Kuritegevus Eestis 2012, lk 29

⁶¹ Justiitsministeeriumi arengukava 2014–2017. Justiitsministeeriumi koduleht. Arvutivõrgus 12.03.2014
<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=58334/Justiitsministeeriumi+arengukava+2014%26%238211%3B2017.pdf>. 03.03.2014

kriminaalmenetlusasjade esimese astme lahenditest 96-98%. Seega kohtute lahendite tühistamise protsent on madal, mis tähendab esimese astme kohtulahendite autoriteedi tõusu ja õiguskindluse kasvu.⁶²

Autori poolt edastatud küsimustiku kaudu kaardistati maksukuritegude kohtueelse uurimise kestust kõige rohkem mõjutanud menetlustoimingud. Nimetatud loetelust tulenevalt toob autor järgnevates alajoatustes välja ettepanekud, kuidas paremini kasutada ja reguleerida olemasolevaid kriminaalmenetlusõiguslike võimalusi tagamaks mõistliku kriminaalmenetluse aja kestuse.

2.1 Tõendite kogumise metoodika

Tõend peab sisaldama tõendusteavet, s.o kriminaalmenetluses olulisi asjaolusid tuvastavat teavet. Tõendi sisuks ongi teave, mis puudutab-käsitleb kriminaalmenetluse seisukohast olulisi asjaolusid – kõneleb millestki, ilma mille teadmiseta pole võimalik järeldada:

- kas leidis aset karistatav tegu või ei leidnud;
- kes oli selle teo toimepanija, kas toimepanija oli ühtlasi teo täideviija või osavõtja, kas kihutajana või kaasaaitajana.

Mõeldes ja rääkides tõendamisest, peaks menetleja omama selgeid eesmärke:

- miks ta hetkel tõendamisega tegeleb;
- ja mida ta tõendada tahab.

Nimetatud küsimuse püstitus võib tunduda esmalt arusaamatu, kuid kui vaadelda tõendamist kui kohtuliku uurimise lõpuni kulgevat ja kokkuvõetult poolte kohtuvaidluses väljenduvat ühtset tervikprotsessi ning kohtueelse menetleja mingit tegevust selle protsessi esimese poole mingil üksikhetkel või -etapil, siis võib väita, et nii mõnedki menetlejad ei anna endale aru, mida ja miks nad teevad. Loomulikult saavad nad pealispindselt aru, millist menetlustoimingut nad läbi viivad, kuid seda läbi viies ei ole nad selle toimingu teostamisel endi jaoks lahti mõtestanud toimingu käigus rakendatavate erinevate tegevusaktide ja oma

⁶² Rask, M. Ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta. Ettekanne Riigikogu 2013. aasta kevadistungjärgul 06.06.2013, lk 4. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1507/Riigikohtu%20esimehe%20ettekanne%20Riigikogus_2013.pdf. 26.02.2014

käitumise seotust tõendamisprotsessi kui terviku kvaliteedi ning kõikvõimalike tagajärgedega.⁶³

On ka riigikontroll oma 2003. aasta aruandes märkinud, et ülekuulamise enda puhul häirisid prokuröre ja kohtunikke sageli pikad ja sisutühjad protokollid.⁶⁴

Oluline on, et süüdistusaktis ja kaitseaktis tõendite seostamine konkreetsete tõendamiseseme asjaoludega aitaks oluliselt kaasa kohtuliku arutamise kvaliteedile ja väldiks asjassepuutumatute probleemide lahendamist. Ühtlasi sunniks see menetlusosalisi enne kohtulikku arutamist oma seisukohti põhjalikumalt läbi mõtlema ja aitaks neil seeläbi oma protsessuaalse positsiooni lõpuni välja arendada. Kriminaalmenetluse eesmärgist ja sellega seotud ajalisest kriteeriumist lähtuvalt ei ole mõistlik vormistada tõendeid, mis jätavad loomata seose kriminaalmenetluse käigus tõendatud üksikute osade ja süüdistuses märgitud konkreetsete kurieo asjaolude vahel.

Tõendamise eesmärgipärasusele aitab kaasa tõendamise kavandamine ja plaanimine, mille põhikomponentideks on - „eesmärk, mida tahetakse saavutada; aeg, mille jooksul eesmärgini tahetakse jõuda; lähte- ehk stardipositsioon, millelt hakatakse eesmärgi poole liikuma; tegevused, mille abil kavatakse eesmärgini jõuda.“⁶⁵

Kui menetleja jätab ühe nendest komponentidest endale teadvustamata, enda jaoks lahti sõnastamata, ei saa tõendamise plaanimine olla eluliselt ratsionaalne ning plaanitava täitmine võib takerduda asjaoludele, mida pole püütud või suudetud ette näha.

Kriminaalmenetluses esinev tõendamise eesmärkide kaoilisus, liigendamatus ja ähmasus on olulisemad menetluse tempot ning kvaliteeti alandavaid tegureid.⁶⁶ Sellest lähtudes tuleb seada tõendite kogumisel selged eesmärgid ning menetlustoimingute kavandamine ja läbiviimise planeerimine.

⁶³ Krüger, U. Kriminaalmenetlus: tõendamine kohtueelses menetluses. Sisekaitseakadeemia 2007, lk 54

⁶⁴ Riigikontroll. Kontrolliaruanne. Kuritegude kohtueelne menetlus. Tallinn. 2003 lk 26. Arvutivõrgus: <http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/1735/Area/20/language/et-EE/Default.aspx>. 26.03.2014

⁶⁵ Krüger, U. Kriminaalmenetlus: tõendamine kohtueelses menetluses, lk 85

⁶⁶ Krüger, U. Kriminaalmenetlus: tõendamine kohtueelses menetluses, lk 55

2.2 Legaliteedipõhimõte

Hetkel kehtiva absoluutse legaliteedipõhimõtte kohaselt ei ole uurimisasutusel ega prokuratuuril võimalik jätta kriminaalmenetlust alustamata, kui tuvastatakse kriminaalmenetluse alus. Seejuures, isegi juhul, kui alustatud kriminaalmenetlus lõpetatakse KrMS § 199 või §-de 202, 203, 203¹ alusel, on üksnes kriminaalmenetluse alustamine ja selle läbiviimine uurimisasutust koormav.

Sellest tulenevalt on Riigikogus tehtud ettepanek⁶⁷ absoluutne legaliteedipõhimõte kriminaalmenetluste alustamisel kaotada, millega tagatakse võimalus, et väiksema tähtsusega kuritegudes ei ole uurimisasutusel ega prokuratuuril kohustust kriminaalmenetlust alustada, vaid selle alustamise aluseks on kannatanu või avalikkuse huvi.

Maksusüütegude, eriti § 389¹ ja 389² puhul, võiks täiesti kaaluda absoluutse legaliteedipõhimõtte kaotamist. Maksuhaldurile valeandmete deklareerimise juhtumites on olukordi, kus isik tasub revisjoni tulemusena koostatud maksuotsusega määratud maksud, tuues kohese tasumata põhjenduseks hooletuse (näiteks äriühingu töötaja poolt on raamatupidajale unustatud arve esitamata, mille tulemusena deklareeriti väiksem summa). Keskmiselt tuvastatakse maksumenetluse käigus kuriteokoosseisulise kahjuga (vähemalt 35 500 eurot) aastas 170 juhtumit.⁶⁸

Kui selline tegu juhtub isiku käitumises esimest korda ning isik saab aru oma süüst ja tunnistab seda ja tasub maksmata maksud, siis vaid põhjusel, et oli olemas kuriteo koosseisulised tunnused - valeandmete esitamine ning tasumata summa vähemalt 35 500 eurot, ei ole alust arvata, et kannatanu huvid oleks kaitstud vaid kriminaalmenetluse läbiviimisega.

Üsna sageli lõpevad sellised kriminaalmenetlused oportuuniteediga KrMS § 202 alusel. Samas on antud juhtumite puhul tegemist olukorraga, kus maksumenetluse või selle alusel läbi viidud väärtoemenetluse pinnalt on avaliku menetlushuvi puudumine ilmne juba kriminaalmenetluse alustamise otsustamisel KrMS § 193 alusel.

Sellest tulenevalt võiks uurimisasutusel ja prokuratuuril olla võimalus oportuuniteedipõhimõttele tuginedes kaaluda kriminaalmenetluse alustamise otstarbekust juba selle algstaadiumis, kui uurimistoiminguid ei ole veel läbi viidud ega kriminaalmenetlust

⁶⁷ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 295 SE § 1 p 44. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>. 13.03.2014

⁶⁸ Autori intervjuu MTA uurimisosakonna Põhja I talituse juhatajaga Terje Lang. 16.04.2014

alustatud. Muudatused teeniksid menetlusökonoomia eesmärki ja võimaldaksid vabanenud ressursi efektiivselt kasutada.

Probleemiks nimetatud muudatuse puhul võib olla kannatanu õigustega ebapiisav arvestamine. KarS § 389¹ ja 389² kuritegudes on kannatanu riik ning laiemas mõttes ühiskond ja seega iga inimene ehk igaüks meist kui ühiskonna osa. Riigi õigused nõuda maksude õiget deklareerimist ei saa legaliteedipõhimõtte kaotamisel kannatada, kuna kannatanu ja menetleja on üks ja sama institutsioon – riik ning tema täitevvõim Maksu- ja Tolliameti kui eeluurimisasutuse kaudu. Selle tulemusena ei saa tekkida olukorda, kus kannatanul puudub võimalus ja tahe näidata, millise menetlusliigi (väärteto- või kriminaalmenetlus) alusel on tema huvid piisavalt kaitstud.

Kuna kriminaalmenetluse alustamise otsustus kannatanu ja avalikust huvist lähtudes on menetlusasutuse kaalutusõigus, mitte kohustus, siis ei saa tekkida ka olukord, kus kurjategijad pääsevad vastutusest juhul, kui tasuvad esimesel nõudmisel maksmata maksud.

2.3 Kriminaalmenetluse tähtaeg

Riigikogu menetluses oleva seaduseelnõu kohaselt mõjutaks kohtueelse menetluse kiirust „kohtueelsele menetlusele kehtestatud piirtähtajad ja nende pikendamise kord ning nende tähtaegade pikendamise põhjendatuse allutamine lõpptulemusena kohtulikule kontrollile.“⁶⁹

Kohtueelse menetluse tähtaegade kehtestamist võiks kaaluda sellisel juhul, kui nende tähtaegade jooksul on võimalik piisavate ressursside kaudu reaalselt garanteerida kohtueelse menetluse efektiivne läbiviimine. Kohtueelse menetluse tähtaegade kehtestamine võib pigem mõnevõrra hakata aeglustama menetlust. Tähtaegade kehtestamine võib tekitada uurimisasutusele ja prokuratuurile lisatööd kohtueelse menetluse tähtaegade pikendamisega seonduvate dokumentide koostamise vajaduse tõttu.

Menetlustähtaegade süsteem ei kiirenda menetlusi, pigem viiks see järjekordselt selleni, et nii kohtutel, prokuratuuril kui ka kohtueelsetel menetlejatel tuleks asuda, lisaks tõendite kogumisele ja fikseerimisele, tegelema eeluurimistähtaegade pikendamisega. See võib viia hoopis kohtueelse menetluse venimisele ja kriminaalmenetlusesse suunatavate riiklike ressursside ebaratsionaalse kasutamiseni. Selliste tähtaegade vajalikkust ei ole täheldanud ka

⁶⁹ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 295 SE, p 43.

Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK) oma praktikas, vaid oluliseks peetakse menetluse mõistliku tähtaja järgimist.⁷⁰

Samuti tuleb läbi mõelda, kas kriminaalpoliitiliselt on vastuvõetav näiteks olukord, kus suur osa kriminaalasjadest lõpetatakse, kuna tähtaegadest ei ole võimalik ressursside puudusel kinni pidada. Riigi kriminaalpoliitika kujundamisel on kahtlustatavate õiguste kõrval vajalik arvestada ka kuriteoohvrite huvidega (maksusüütegude puhul riik).

Kohtueelse menetluse kestus sõltub väga paljudest asjaoludest, sh kuriteo keerukus, kahtlustatavate, kannatanute ja tunnistajate arv, tõendite hulk, ekspertiisid ning vajadus rahvusvaheliseks kriminaalmenetlusealaseks koostööks. Kuna kriminaalmenetlused on erinevad, ei ole nende kõigi puhul võimalik sätestada ühtseid tähtaegu. Arvestades praegust uurimisasutuste ning prokuratuuri töökoormust on vajalik oluliselt suurendada määratud tähtaegadest kinnipidamiseks kriminaalasju menetlevate ametnike hulka. See aga toob kaasa täiendavad kulutused riigile.

Lisaks peaksid kohtunikud tähtaja pikendamisel tutvuma kogu materjaliga, mis teeb võimatuks nende objektiivsuse osalemisel üldmenetluses, mis võib tekitada olukorra, et nt keerulise maksukriminaalasja (mille menetlustähtaeg vajab eelduslikult korduvat pikendamist) kohtusse saabumisel ei olegi ühtegi kohtunikku, kes ei ole varem asjaga kursis.⁷¹ Eeltoodust lähtuvalt toetab autor seda mõtet, et kohustuslike eeluurimistähtaegade seadmine ei taga kriminaalmenetluse kestuse vähendamist.

2.4 Lihtmenetluste kasutamine

Kohus saab kriminaalasja arutada mitmes eri menetlusliigis.

Üldmenetlus on klassikaline võistlev menetlus, kus osapooled (prokuratuur, kaitsja ja süüdistatav) esitavad oma tõendid ja kohtuistungil küsitletakse selleks tunnistajaid, kannatanuid, süüdistatavat, eksperte jt.

Peale selle tuntakse lihtmenetlusi, mille puhul kriminaalmenetlus toimub lihtsustatud ja kiirendatud korras. Eristada võib kolme peamist menetlusliiki: kokkuleppemenetlus,

⁷⁰ Eesti advokatuuri arvamus kkriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõule 295 SE. 14. 01. 2013. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>. 12.03.2014

⁷¹ Vabariigi Valitsuse arvamus kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõule 295 SE, p 5. 03.12.2012. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>. 05.03.2014

lühimenetlus ja käskmenetlus. Lisaks eelnimetatud kolmele tuntakse kriminaalmenetluses kiirmenetlust.

2013. aastal saatis prokuratuur kohtusse enim kuritegusid kokkuleppe- (9046; 53%) ja lühimenetluses (4837; 28%). 16% kuritegudest jõudis kohtusse üldmenetluses (2733).⁷²

Kokkuleppemenetluse korral sõlmivad prokurör, kahtlustatav või süüdistatav ja kaitsja kokkuleppe. Seda menetlusliiki kohaldatakse, kui nimetatud osalised jõuavad kokkuleppele kuriteo kvalifikatsioonis, kahju suuruses, karistuse liigis ja määras. Kokkuleppemenetlust ei saa kohaldada esimese astme kuriteole, mil karistusseadustik näeb kergeima karistusena ette vähemalt neli aastat vangistust. Kokkuleppemenetluse sõlmimise eeldus on kannatanu nõusolek. Asja arutatakse sõlmitud kokkuleppe ja kriminaaltoimiku materjalide alusel.

Maksukuritegude puhul kokkuleppemenetlust välistatavaid asjaolusid ei ole, v. a juhul, kui ei inkrimineerita kuritegeliku ühenduse organiseerimist, mille eest kergeim karistus 5 aastane vangistus. Maksukuritegude korral on kokkuleppemenetlus üsna laialt levinud lihtmenetluse kohaldamise viise. Selle menetluse puhul peaks kuritegude menetluse aeg olema lühem ja toimiku maht väiksem.

Tänase menetluspraktika kohaselt otsustatakse kokkuleppemenetlus alles süüdistusmenetluse käigus, mis tähendab seda, et tehtud on suuremahuline kohtueelse uurimise töö ning kogutud tõendite maht ja piisavus on otsustuse aluseks. Seetõttu on vajalik, et toimiks pidev uurija ja prokuröri vaheline kommunikatsioon, et oleks olemas informatsioon, millise eeluurimise menetluse etapis võiks prokuratuur eeluurimise juhina hakata kaaluma kokkuleppemenetluse kohaldamise võimalust. Kui see otsustus tuleb alles süüdistusakti koostamise ajal, siis kohtueelse uurimise aega see kokku ei hoia, küll aga kohtumenetluse aega.

Maksukuritegude kokkuleppemenetlustes on suur roll kahju suurusel ja selle hüvitamise viisil. Tihtilugu on arestitud varade edasine staatus just peamised kokkuleppe objektid. Siinkohal loodab autor, et maksukuritegudes kinni peetud varade osas prokuratuuri poolt suuri järeleandmisi ei tehtaks, sest arestitud varade konfiskeerimine on mõnikord määratud karistustest palju mõjuvam mõjutusvahend. Selle kaudu mõjutatakse isikut hoiduma tulevikus

⁷² Kuritegevus Eestis 2013. Kriminaalpoliitika uuringud 18. Justiitsministeerium 2014, lk 23. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=59594/KuritegevusEestis_2013.pdf 28.03.2014

uue kuriteo toimepanemisest, mis toob kaasa kuritegude vähenemise ning see omakorda mõjutab eeluurimise aega.

Ka lühimenetluse eesmärk on asi kiiremini lahendada - asja arutatakse kriminaaltoimiku põhjal tunnistajaid ja eksperte kohtusse kutsumata. Erinevalt kokkuleppemenetlusest ei sõlmita karistuse osas kokkulepet, kuid lühimenetluses vähendab kohus süüdistatavale mõistetavat karistust ühe kolmandiku võrra. Lühimenetlust kohaldatakse süüdistatava või kahtlustatava taotlusel ja prokuratuuri nõusolekul. Senises maksukuritegude menetluspraktikas ei ole lühimenetlust kohaldatud. Selle peamiseks põhjuseks on mittenõustumine karistuse 1/3 vähendamisega, kuna senised maksukuritegude põhikaristused jäävad sanktsiooni alampiiridesse. Pigem on see menetlusliik kasulikum kahtlustatavale ja süüdistatavale, kes on huvitatud karistusaja lühendamise garantiist.

Käskmenetlust võib kasutada juhul, kui prokurör peab võimalikuks kohaldada rahalist karistust põhikaristusena ja kuriteo asjaolud on selged. Selle menetlusliigi valik ei eelda kokkulepet kahtlustatavaga. Käskmenetluses esitab prokurör kohtule ka ettepaneku karistuse liigi ja määra kohta. Kui kohtunik ei nõustu süüdistuse tõendatuse või ettepanekuga mõista süüdistatavale rahaline karistus prokuröri taotletud määras, tagastatakse kriminaaltoimik prokuratuuri. Kohtulikku arutelu ei toimu.

Seda menetlusliiki ei ole maksukuritegude puhul kohaldatud, kuna antud kuriteo ohtlikkust (ühiskonnale tekitatud kahju suuruse ning karistuse toimepanijate ja osavõtjate rohkuse tõttu) arvestades ei ole rahaline karistus piisava mõjuga, tagamaks isikute edasist õiguskuulekat käitumist. Probleemi võib tekitada ka tõendamiseseme asjaolude selgus. Kuna täna on määratud maksukuritegude karistuseks vahel ka vaid rahalised karistused ning kui teo toimepanijad tunnistavad oma süüd, siis ei ole välistatud ka käskmenetluse kohaldamine maksukuritegudes (eelkõige salakaubaveo kuritegudes).

Kui tõendamiseseme asjaolud on selged, võib prokurör kiirmenetluse korras esitada 48 tunni jooksul pärast isiku kinnipidamist või vahetult pärast kuriteo toimepanemisele järgnenud ülekuulamist kohtule taotluse menetleda kriminaalasja kiirmenetluses. Kohtumenetlus kiirmenetluses toimub üld-, lühi-, kokkuleppe- või käskmenetluse sätteid järgides. Otseselt maksude tasumata jätmise või maksukelmuse kuritegudes ei selgu tõendamiseseme asjaolud nii kiiresti. Tihtilugu algab isiku kinnipidamisega nn avalik kriminaalmenetlus, mille käigus

kogutud tõendite menetlus ja kuriteo tunnuste sedastamine kriminaalmenetluse ajendis võtab aega. Küll aga on võimalik rakendada seda nn vähemtähtsate salakaubaveo juhtumite (väikeses koguses ravimite ja narkojuhtumite) puhul. Antud menetlusliigi rakendamise üheks peamiseks riskiteguriks võib olla kohtunike töökoormus, kuna kohtulik arutamine ja otsuse tegemise protsess on piiratud ajalimiidiga – 48 tunni jooksul.

Kuna maksukuriteo kriminaalasjad koosnevad tihti väga paljudest episoodidest (iga kuu on deklareerimise kohustus ning isikute grupi pikaajalise tegevuse tõttu võib neid episoodide koguneda palju) ning paljudest osavõtjatest, siis sellistel juhtudel kogu kriminaalasja puhul lihtmenetluse kohaldamine ei ole sageli võimalik.

Küll aga leiavad lihtmenetluse liigid kohaldamist eraldatud menetluste puhul.

KrMS paragrahvi 216 regulatsioon annab kiirema ja tõhusama menetluse huvides selgema võimaluse arutada sama isiku eri süüdistusasju eraldi menetluses ning eraldada kriminaalasi ühe isiku suhtes kokkuleppemenetluseks ja lühimenetluseks. Nii on võimalik kaitsta paremini ja individualiseeritumalt kahtlustatavate ja süüdistatavate huve – neil on suurem vabadus valida süüdistusasja läbivaatamiseks sobivaim menetlusviis ning saada lahend oma süüasjas senisest mõistlikuma aja jooksul.

Samas kaasneb sellega kriminaalasjade nn topelttoimikute tegemine, mis tähendab ühtede ja samade materjalide paljundamist eraldi toimikutesse. Kuna tegemist on süüdistatavapoolse süü omaksvõtmisega, siis on arutluse koht, kas on vaja põhilises kriminaalasjas olevate samas mahus pangakontode väljavõtete, arvete ja lepingut kopeerimine eraldatud kriminaalasja toimikusse. Eraldatud kriminaalasja toimikusse tuleks lisada vaid menetlustoimingute protokollide (kus on fikseeritud tõendamise ese ja asjaolud) koopiad ning süüdistusaktis viidatakse dokumentaalsete tõendite (arved, lepingud, pangakontode väljavõtted) asukoha kohta teises kriminaalasja toimikus. Ideaalne oleks, kui arusaam kokkuleppe võimalikkusest tuleks kriminaalmenetluse mingis algusfaasis, kuid tänases menetluspraktikas otsustatakse see tavaliselt menetluse lõppfaasis.

Üheks tõhusaks menetlusaja kokkuhoiu asjaoluks on KrMS § 199 lg 2 menetlusnorm - kriminaalmenetlust ei alustata, kui kahtlustatava kinnipidamine asendatakse vastavalt käesoleva seadustiku §-le 219 (kui isik on toime pannud teise astme kuriteo, mille eest võib mõista rahalise karistuse ja tal ei ole Eestis alalist või ajutist elukohta, võib uurimisasutus

kahtlustatavana kinnipidamise isiku nõusolekul asendada menetluskulusid ning võimalikku karistusena mõistetavat rahalist karistust ja kuriteoga tekitatud kahju katva maksega riigituludesse).

Kuna salakaubaveo kuriteod on piiriülesed ning seotud välisriigi isikutega, siis vähemohtlike õigusrikkumiste puhul on see väga ökonoomne menetlusviis. Kas see on olnud ka mõjus või on uurimisasutus läinud lihtsama vastupanu teed? Vaadates viimase kahe aasta Maksu- ja Tolliameti kriminaalmenetluse statistikat, siis ei ole ükski välismaalane, kellele on kohaldatud § 219 sätet, toime pannud Eestis uut õigusrikkumist.

Kokkuvõtlikult võib järeldada, et maksukuritegude puhul kasutatakse lihtmenetluse norme ning nende rakendamisel suuri probleeme pole olnud. Oluline on, et võimalikud otsustused tuleks juba eeluurimise ajal, et hoida kokku menetlusressurssi ning kohtunike töökoormus lubaks rakendada soovitud ulatuses kiirmenetluse võimalusi. Väiksema arvu episoodide ja osavõtjatega kriminaalmenetluste puhul tuleks rohkem kasutada peale kokkuleppemenetluste ka lühimenetlust.

2.5 Varade arestimine

Üks tõhusaim vahend organiseeritud kuritegevuse vastases võitluses on selle tegevusala tulude vähendamine. See tähendab kuritegelikul teel saadud varade konfiskeerimist. Majandus- ja organiseeritud kuritegevus on kuriteoliigid, mida on võimalik ohjeldada karistusõiguses pakutavate võimaluste rakendamisega. Kuna nende toimepanijate eesmärgiks on kasum, kalkuleerivad kurjategijad suhteliselt täpselt ka võimalikud kahjud, mistõttu vara võimalik kaotus avaldab isegi suuremat mõju kui tegelik karistusähvardus.

Eesti riigi kriminaalpoliitika arengusuundades on välja toodud, et organiseeritud kuritegevuse vastases võitluses tuleb vähendada kurjategijate poolt kuritegevusest saadavat tulu.

Õiguskaitseasutustel tuleb keskenduda kriminaaltulu äravõtmisega seotud meetmetele, muu hulgas tuleb selleks tagada valdkonna spetsialistide süsteemne koolitus.⁷³

⁷³ Riigikogu otsus 757 OE I 09.06.2010. Kriminaalpoliitika arengusuund aastani 2018. Arvutivõrgus http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=59454/KuritegevusEestis_2013.pdf. 17.03.2014

Kriminoloogiaalases kirjanduses nimetatakse organiseeritud kuritegevust ka ettevõtluskuritegevuseks (*enterprise crime*) ning rasketeks kuritegelikeks gruppideks (*serious crime groups*).⁷⁴ Seetõttu, kui räägitakse organiseeritud kuritegevusest, tuleb selle alla mõista ka maksukuritegusid, kui ettevõtluskuritegevusega tihedalt põimitud tegevust. Maksukuritegevuse seotust organiseeritud kuritegevusega kinnitab ka fakt, et 2013. aastal registreeritud 24 kuritegeliku ühenduse paragrahvist (KarS § 255) olid 12 juhtumit registreeritud Maksu- ja Tolliameti poolt.⁷⁵

Varade arestimist on esile toonud ka rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsioon,⁷⁶ mille artikli 12 kohaselt võtab osalisriik oma seaduse alusel võimalikult suures ulatuses meetmeid, mis võimaldavad konfiskeerida:

- a) kuriteo toimepanemisega saadud vara või vara, millel on sama väärtus;
- b) vara või muid vahendeid, mida on kasutatud või kavatakse kasutada kuriteo toimepanemiseks.

Selleks, et vältida kuritegeliku vara muutumist legaalseks varaks või selle osaks, laiendati konventsioonis artikkel 12 lg 5 konfiskeerimise võimalus ka juhtumitele, kus sissetulekut või muud tulu saadakse kuriteoga saadud varast kujundatud varast või varast, millele on lisatud kuriteoga saadud vara.

Eesti karistusseadustikku ilmus laiendatud konfiskeerimise mõiste 2007. aastal ning maksukuritegude paragrahvidele lisati see 2013. aastal.⁷⁷

Karistusseadustikus on reguleeritud konfiskeerimine järgnevalt:

§ 83¹ - kohus konfiskeerib tahtliku süüteo saadud vara, kui see kuulub otsuse või määruse tegemise ajal toimepanijale.

§ 83² - mõistes isiku süüdi kuriteos ja karistades teda üle kolme aastase või eluaegse vangistusega, konfiskeerib kohus käesolevas seadustikus sätestatud juhtudel kuriteo toimepanija osa või kogu vara, kui see kuulub otsuse tegemise ajal toimepanijale ja kui

⁷⁴ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 seletuskiri. Justiitsministeerium. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50604/Seletuskiri+%28kriminaalpoliitika+arengusuuna+d+aastani+2018%29.pdf>. 26.03.2014

⁷⁵ MTA Uurimisosakonna statistika. MTA Intranet.

⁷⁶ Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooni ratifitseerimise seadus, RT II 2003, 1, 1.

⁷⁷ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. RT I, 05.07.2013, 2

kuriteo olemuse, isiku legaalse sissetuleku ja varandusliku olukorra ning elatusaseme erinevuse või muu põhjuse tõttu on alust eeldada, et isik on saanud vara kuriteo toimepanemise tulemusena. Konfiskeerimist ei kohaldata varale, mille suhtes isik tõendab, et see on omandatud õiguspäraselt saadud vahendite arvel.

2012. aastal konfiskeeriti vara 1,68 miljoni euro ulatuses.⁷⁸

Reaalselt konfiskeeriti vara peamiselt kokkuleppemenetluses (79% konfiskeeritud varast; 1,3 miljonit eurot 122 lahendis), üldmenetluses konfiskeeriti 14% varast (20 lahendiga konfiskeeriti ligi 227 000 eurot).

Vara laiendatud konfiskeerimist kohaldati olemasoleva vara osas kokku 690 553,3 euro ulatuses 79 menetluses. Enam kohaldati vara laiendatud konfiskeerimist narkokuritegude puhul.

Tabel 2. Konfiskeerimine kuriteoliikide järgi

Kuriteoliik	Reaalselt konfiskeeritud vara
Narkokuriteod	875 676,0
Korruptsioon	205 211,1
Majanduskuriteod	254 190,3
Kuritegelik ühendus	92 541,5
Muud (s,h riigireetmine)	250 894,6
Kogusumma	1 678 513,5

Allikas: Justiitsministeerium. Kuritegevus Eestis 2012.

Kui KarS § 83 alusel on kohtul kaalutusõigus süüteo toimepanemise vahendi konfiskeerimiseks, siis § 83¹ sätestab tingimusteta süüteo saadud vara konfiskeerimise ehk kohustuslikkuse. Seega ei saa kohtueelses menetluses rakendada kaalutusotsustust süüteomenetluse raames saadud vara tuvastamises ja arestimises. Seega kaasneb peaaegu igas maksusüüteo menetluses kuritegelikul teel saadud vara tuvastamine ja tõendamine. Nimetatud menetlustoiming on ka üks kriminaalmenetluse ajategur.

⁷⁸ Kuritegevus Eestis 2012, lk 30

Laiendatud konfiskeerimise kohaselt on võimalik kuriteo olemuse, isiku legaalse sissetuleku ja varandusliku olukorra ning elatustaseme erinevuse või muu põhjuse tõttu vara konfiskeerida ning vara soetuse õiguspärasuse tõendamiskoormus on süüdistataval. Menetlusaja ökonoomikast lähtuvalt omab eelnimetatud, küllaltki laialdastel alustel, vara konfiskeerimise võimalus suurt tähtsust, kuna varasemalt ainult konkreetse süüteoga saadud vara konfiskeerimise aluste ehk vara ja kuritegevuse vahelise seose tõendamine võttis küllaltki palju aega.

Kuid ka laiendatud konfiskeerimise aluste tõendamine mõjutab menetlusaega. Maksukuritegude eeluurimisel kasutab MTA Uurimisosakond ametkonna teise üksuse abi isiku tulu ja kulu ning elatustaseme analüüsi teostamiseks. Selleks kasutatakse kaudse maksustamise metoodikat. Eeluurimise taktika planeerimisel on tähtis, et nimetatud analüüs oleks tehtud enne esimesi avalike menetlustoiminguid (kahtlustatava kinnipidamine, ülekuulamine, läbiotsimine), et oleks tagatud vara arestimise kaudu nende olemasolu kohtumenetluse ajaks. Samuti tuleb kohe eeluurimise alguses alustada tõendite kogumist, mis kinnitaksid isiku seotust ja valdust mingi vara suhtes, samuti selle päritolu kohta. See on vajalik, et hiljem ümber lükata kahtlustatava väited, nagu vara kuuluks kolmandatele isikutele, ning aitab kummutada väited vara ebaselge ja mitteusutava legaalse päritolu kinnitamiseks. Samuti hoiab see kokku eeluurimise aega, kuna väidete tõendamiseks ei ole vaja üle kuulata täiendavad tunnistajad.

KrMS § 141⁴ kohaselt võib vara arestida konfiskeerimise, selle asendamise, tsiviilhagi või varalise karistuse tagamiseks. Paragrahv 142 lg 4 järgi lähtutakse vara arestimisel tsiviilhagi tagamisel kuriteoga tekitatud kahju suurusest. Kuni 2008. aasta kohtulahendini⁷⁹ loeti tasumata maksude suurus samaväärseks kuriteoga tekitatud kahju suurusega. Kohtulahend täpsustas, millal tegelikult tasumata maksude korral kahju tekib. Kohtuotsusest lähtuvalt tuleb kontrollida, kas isikul oli õigusrikkumise maksukohustuse täitmiseks vara ning ajal, kui maksuhaldur nõude olemasolust teada sai, seda vara enam ei olnud. Kui kahtlustataval juba

⁷⁹ RKKK 3-1-1-60-07 p 45

teo toimepanemise ajal vara ei olnud, siis ei saa riik seda peale maksunõude teadasaamisest sisse nõuda, sest tekib alusetu rikastumise olukord.

Autor leiab, et maksukuritegudes ehk riigil saamata jäänud maksutulu juhtumite korral oleks riigi kui kannatanu õigused paremini kaitstud nii tasumata maksude sissenõudmise ja kriminaalmenetluse lühema aja kaudu (jääb ära kahju tekkimise välja selgitamine vara olemasolu ja selle ära tarvitamine), kui tsiviilhagi tagamisel lähtutaks lisaks kahjule ka riigi nõude suurusest isiku vastu. Riigi nõudena tuleks käsitleda kriminaalmenetluses tehtud tasumata maksude maksearvestus või maksumenetluse raames koostatud maksuotsust. Nimetatud viisil oleks vara arestimine kriminaalmenetluse käigus otstarbekam kahel põhjusel:

- kriminaalmenetluse raames toimub kuriteoga seotud isikute kinnipidamine ning läbiotsimine isikutele ootamatult, mille tulemusena ei ole jõutud veel vara peita ega muuta legaalseks varaks ning seetõttu on riigil kui kannatanul suurem võimalus tagada oma õigus „varastatud“ raha või hüve tagasisaamine;
- ei ole vaja paralleelset läbi viia ka maksumenetlust.

KrMS § 126 lg 2¹ järgi võib konfiskeerimise tagamiseks arestitud vara omaniku nõusolekul ja prokuratuuri taotlusel eeluurimiskohtuniku määruse alusel võõrandada.

Kuna maksukuritegudes esinevad vara arestimise aluseks ka tsiviilhagid, siis tuleks muuta KrMS paragrahvi regulatsiooni selliselt, et lisaks konfiskeeritavale varale tekiks ka tsiviilhagi ja varalise karistuse tagamiseks arestitud varale menetluse käigus võõrandamise võimalus.

Riigikogu menetluses olevas seaduseelnõu seletuskirjas on märgitud, et tänasel päeval puudub mõistlik põhjendus arestitud vara võõrandamise piiramiseks ainult konfiskeeritava varaga. Tsiviilhagi ja varalise karistuse tagamiseks arestitud vara väärtus väheneb ajas samamoodi nagu konfiskeerimise tagamiseks arestitud vara väärtus, s.t vara väärtuse vähenemine ei sõltu kuidagi eesmärgist, mida menetleja arestimise ajal silmas on pidanud. Eeldusel, et raha väärtus devalveerub ajas aeglasemalt kui vara väärtus, on arestitud vara võõrandamise võimaldamise eesmärgiks olukordade vältimine, kus vara menetluse kestel kaotab oluliselt oma hinnast ning hilisemal tsiviilhagi rahuldamisel või varalise karistuse määramisel on vara müügist saadud summa arestimise hetkeseisuga võrreldes kordades väiksem. „Niisugune vara väärtuse vähenemine paneb isiku olukorda, kus riigipoolse menetluse kestuse varaline mõju on täielikult menetlussubjekti kanda. Oma õiguste tagamiseks võivad isikud pöörduda

kohtusse, mille menetlus toob õiguskaitseorganitele kriminaalmenetluse kõrvale ka täiendava halduskohtumenetluse ajaressursi kulu.“⁸⁰

Üks probleem oli varem juriidiliselt isikult vara laiendatud konfiskeerimise võimatus.

Kuna KarS § 83² kohaselt sai vara laiendatud konfiskeerimist kohaldada ainult isikute suhtes, keda karistatakse üle ühe aastase vangistuse või kuni eluaegse vangistusega, siis ei olnud võimalik juriidilisele isikule vara laiendatud konfiskeerimist kohaldada. Üsna hiljuti (14.02.2014) jõustus KarS § 83² lg 1¹, mille kohaselt saab konfiskeerida osa juriidilise isiku varast või kogu vara, kui see kuulub otsuse tegemise ajal juriidilisele isikule ja kui kuriteo olemuse või muu põhjuse tõttu on alust eeldada, et juriidilise isiku peamine tegevus on suunatud kuritegude toimepanemisele ning vara on saadud kuriteo toimepanemise tulemusena.

Samuti on võimalik kohaldada vara laiendatud konfiskeerimist juriidiliselt isikult kolmanda isikuna – st juhtudel, mil juriidiline isik on saanud vara täielikult või olulises osas toimepanija arvel, kingitusena või muul viisil turuhinnast oluliselt soodsamalt või kui kolmas isik teadis, et vara võõrandatakse talle konfiskeerimise vältimiseks. Seejuures võrdsustatakse juriidilise isiku juhtorgani liikme teadmine juriidilise isiku teadmisega.

Üheks aeganõudvamaks tegevuseks on varade leidmine. Probleemi ei teki isiku nimel Eestis oleva registrivara (hoone, kinnistu, sõiduki, väikelaeva) tuvastamisel, kuna nimetatud andmed on elektrooniliste registrite kaudu uurijale kättesaadavad. Teine suurem varade maht on isikute pangakontodel olev raha. Kuna Eestis kesket pangakontode registrit ei ole, siis kaasneb iga kriminaalmenetlusaluse isikuga päringu tegemine Eestis registreeritud kümnetele pangaettevõtetele. Kuna see on lisakoormus ka pankadele, siis tasuks kaaluda pangakontode keskregistri loomise võimalust, mis aitaks eeluurimisasutustel konkretiseerida, millisesse panka edastada päring detailsemate andmete saamiseks. Autori teada on sellised registrid Austrias ja Lätis.

⁸⁰ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 295 SE seletuskiri, p 30.
Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>. 26.03.2014

Seda mõtet on toetanud ka Euroopa Liidu komisjon oma dokumendis,⁸¹ milles käsitletakse vajadust võtta tarvitusele lisameetmeid juriidiliste isikute läbipaistvuse suurendamiseks, et teha kindlaks tulu saav omanik. Pakutavad täiendavad meetmed käsitlevad ka kuritegelikul teel saadud tulu tagasinõudmist, näiteks pangakontode riiklike registrite loomist.

Aeganõudev on varade tuvastamine välisriigis. Politsei- ja Piirivalveameti Keskkriminaalpolitsei koosseisus on kriminaaltulu tuvastamise büroo, kes on Eestipoolne kontakt rahvusvahelise kriminaaltulu tuvastamise võrgustikus CARIN (Camden Asset Recovery Inter-Agency Network).⁸²

Kriminaaltulu tuvastamise büroo ning MTA Uurimisosakonna vahel on tihe koostöö kuritegelikul teel saadud varade tuvastamiseks. Samas on rahvusvahelise kriminaaltulu otsimisega tegelevate ametnike poolt juhitud tähelepanu, et liikmesriigid ei tohiks kasutada nn õngitsemise ehk fishing meetodit, mille puhul saadab üks riik kõikidele riikidele päringu, kontrollimaks, kas menetlusalusel isikul on mõnes riigis vara. Tagasiside saamine on seotud suure ajakuluga, mis mõjutab kriminaalmenetluse kestust. Selle optimeerimiseks tuleb kriminaalmenetluse vältel menetlejalatel pöörata suuremat tähelepanu jälitustegevuse käigus tuvastatud kahtlusaluse kontaktidele välisriigi sidevahendite ja isikutega ning läbiotsimistel leitud välisriigi isikutega sõlmitud lepingute sisule selleks, et tuvastada võimalik välisriik, kuhu kahtlusalused on kuritegelikul teel saadud vara paigutanud.

2.6 Rahvusvaheline koostöö

Viimaste aastate maksukuritegude trend on rahvusvahelisis. Sellele on kaasa aidanud mitmed tegurid: Euroopa liidu ettevõtlusvabadusega kaasnev suurem klientuur ja sellega seotud kasum, ettevõtete loomise vabadus teises liikmesriigis ning sellega kaasnev suurem anonüümsus (juhatuse liikmeks oleva teise liikmesriigi isiku taustakontroll MTA poolt teostatava haldusmenetluse käigus on raske).

⁸¹ Euroopa Komisjon. Teatis Euroopa parlamendile, Nõukogule, Euroopa majandus- ja sotsiaalkomiteele ja regioonide komiteele. KOM(2010) 171. Stockholmi programmi rakendamise tegevuskava. Brüssel 20.04.2010. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0171:FIN:et:PDF>. 24.03.2014

⁸² Europol. CARIN manual. European Police Office. 2012, lk 4. Arvutivõrgus: <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/carin-manual.pdf>. 10.03.2014

Maksukuritegude puhul on piiriülesus ja organiseeritud kuritegevus üksteist täiendavad mõisted, sest rahvusvaheliste pettusskeemide realiseerimiseks on vaja samaaegselt mitmete isikute osavõttu.

Euroopa Liidu Stockholmi programmis⁸³ on märgitud, et tuleks luua kõikehõlmav süsteem, mille abil saadakse tõendeid piiriülese mõõtmega kohtuasjades ning mis tugineb vastastikuse tunnustamise põhimõttele. Kõnealuses valdkonnas praegu olemasolevad vahendid moodustavad killustatud süsteemi.

Euroopa Ülemkogu kutsub tõhustama kohtunike, prokuröride ja kõigi teiste õigusvaldkonnas osalejate operatiivset suutlikkust ja nende kasutuses olevaid praktilisi vahendeid. „Sel eesmärgil kutsub Euroopa Ülemkogu aktiivsemalt kaasama Eurojusti ning Euroopa õigusala koostöö võrgustikke tsiviil- ja kriminaalõiguse valdkonnas, et parandada koostööd ja võimaldada erialatöötajatel tulemuslikumalt kohaldada liidu õigusakte.“⁸⁴

Samuti peaks liit seadma rõhuasetuse videokonverentsi vahendite ja tõlkeprogrammide arendamise toetamisele, et muuta need võimalikult täpseks.⁸⁵

„Euroopa Liit peab vähendama kuritegelike organisatsioonide võimalusi kasutada majanduse üleilmastumisega kaasnevaid võimalusi ja eraldama asjakohaseid ressursse nimetatud probleemide tõhusaks lahendamiseks. Tuleks tõhustada kurjategijate varade konfiskeerimist ning tuleks tugevdada kriminaaltulu jälitamise talituste vahelist koostööd.“⁸⁶

Justiitsministeerium on 2010. aastal teinud ülevaate rahvusvahelisest õigusabist,⁸⁷ mille kohaselt võib vastastikuse õigusabi taotlused jagada:

- prokuratuuride õigusabitaotlused kohtueelses menetluses;
- prokuratuuride taotlused kriminaalmenetluse üleandmiseks;
- kohtute taotlused video- ja telefonikonverentsi korraldamiseks;
- kohtute taotlused kohtukutsete jm dokumentide kätteandmiseks;

⁸³ Euroopa Ülemkogu. Stockholmi programm – avatud ja turvaline Euroopa kodanike teenistuses ja nende kaitsel. Euroopa Liidu Teataja. C 115/1. 4.5.2010. Arvutivõrgus: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52010XG0504\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52010XG0504(01)). 02.04.2014

⁸⁴ Stockholmi programm – avatud ja turvaline Euroopa kodanike teenistuses ja nende kaitsel p 1.2.4. Euroopa Liidu Teataja. C 115/1. 4.05.2010.

⁸⁵ Stockholmi programm – avatud ja turvaline Euroopa kodanike teenistuses ja nende kaitsel p 3.2.5. Euroopa Liidu Teataja. C 115/1. 4.05.2010.

⁸⁶ Stockholmi programm – avatud ja turvaline Euroopa kodanike teenistuses ja nende kaitsel p 4.4.5. Euroopa Liidu Teataja. C 115/1. 4.05.2010.

⁸⁷ Laurendt-Hanioja, A. Ülevaade rahvusvahelisest õigusabist 2010. aastal. Tallinn 2011. Justiitsministeerium. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=54057/%DCleuvaade+rahvusvahelisest+%F5igusabist+2010.+aastal.pdf>. 05.03.2014

- taotlused rahaliste karistuste otsuste tunnustamiseks;
- muud taotlused: karistusinfo vahetamisega seonduv, kohtuotsuste tunnustamise taotlused, aadressipäringud jne.

Vastastikuse abi osutamise peamised alused kriminaalasjades on Euroopa Liidu liikmesriikide vaheline konventsioon vastastikuse õigusabi kohta kriminaalasjades (MLA 2000)⁸⁸ ning kolmandate riikidega kriminaalasjades vastastikuse abistamise Euroopa konventsioon (Strasbourg 1959).⁸⁹

Teises riigis isiku kinnipidamiseks, vahi alla võtmiseks ning väljaandmiseks kriminaalmenetluse jätkamise eesmärgil (KrMS § 438 ja § 491) reguleerib väljaandmist Euroopa konventsioon (Pariis 1957).⁹⁰

Loovutamismenetluse aluseks on ELi Nõukogu raamotsus Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikidevahelise üleandmiskorra kohta (2002/585/JSK).⁹¹

Üheks piiriülese kuritegevuse efektiivseks menetlemise instrumendiks on KrMS § 471 reguleeritud riikidevahelise uurimisrühma moodustamise kord. Riikidevaheline uurimisrühm kui kriminaalmenetluselase koostöö üks vahend tugineb Euroopa Liidu liikmesriikide vahelistes kriminaalasjades vastastikuse õigusabi konventsiooni art-le 13⁹² ja kriminaalasjades vastastikuse abistamise Euroopa konventsiooni teise lisaprotokolli art-le 20.⁹³

Maksukuritegude menetluspraktikaga kaasneb rahvusvahelise koostöö rakendamisel menetlusaja pikenemine. Seetõttu on kiire menetluse huvides soovitatav kasutada EL sideohvitseride võrgustikku ja Eesti enda ametnikke Euroopa politseiorganisatsioonis Europol, tagamaks, et õigusabi taotlus edastatakse välisriigi pädevale asutusele, kes on

⁸⁸ Euroopa Liidu liikmesriikide vahelise kriminaalasjades vastastikuse õigusabi konventsiooniga ühinemise seadus. RT II 2004, 16, 69.

⁸⁹ Kriminaalasjades vastastikuse abistamise Euroopa konventsiooni ja selle lisaprotokolli ratifitseerimise seadus. RT II 1997, 7, 36.

⁹⁰ Väljaandmise Euroopa konventsiooni, selle lisaprotokolli ja teise lisaprotokolli ratifitseerimise seadus. RT II 1997, 8, 38

⁹¹ Euroopa Nõukogu 13. 06. 2002 raamotsus 2002/584/JSK. Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikide vahelise üleandmiskorra kohta. Euroopa Liidu Teataja L 190, 18.07.2002, Llk 0001 - 0020

⁹² Euroopa Liidu liikmesriikide vahelise kriminaalasjades vastastikuse õigusabi konventsiooni ratifitseerimise seadus RT II 2004, 16, 69.

⁹³ Kriminaalasjades vastastikuse abistamise Euroopa konventsiooni teise lisaprotokolli ratifitseerimise seadus RT II 2004, 24, 101.

võimeline seda ka täitma. Selles küsimuses on suur abi ka Euroopa justiitskoostöö (Eurojust)⁹⁴ ametist, kus on olemas ka Eesti alaline esindus riigiprokuröri näol.

Riikide erinevad karistusõigused ja kuritegevuse vastase võitluse prioriteedid (näiteks narkokuritegevus Eestis vs narkokuritegevus Hollandis) võivad mõjutada teise riigi täitevvõimu otsust, mille kohaselt ei peeta taotleavas riigis menetletud kuritegu nii oluliseks, et oleks põhjendatud oma kodaniku väljaandmine (või loovutamine) teisele riigile.

Arvestades riikide suveräänsust justiitsküsimustes, mille tõttu teatud kokkulepped, otsused on soovituslikud, on kaalutud rahvusvahelise koostöö tõhustamiseks ka uute Euroopa ametite või institutsioonide loomist. Üheks selliseks on Euroopa prokuratuur. Nimetatud asutuse loomise põhjuseks on asjaolud, et ELi finantshuve kahjustava pettuse uurimist takistavad sageli liikmesriikide erinevad õigusaktid ja ebaühtlased jõustamismeetmed. „ELi eelarvet kahjustavate kuritegude eest süüdistuse esitamiseni jõutakse eri ELi riikides väga erineval määral (vahemikus 20% kuni üle 90% juhtumitest), mida osaliselt põhjustab ka juhtumite keerukus ja riigi eraldatavate vahendite vähesus ning lisaks sage vajadus koguda asitõendeid teistes riikides.“⁹⁵ Olemasolevad riikide ja ELi tasandi süsteemid ei võimalda nende puudustega võidelda. Liikmesriikide õiguskaitseasutused ja prokuratuurid saavad tegutseda üksnes oma riigi piires. See piirab nende suutlikkust võidelda piiriülese kuritegevuse vastu.

Sellise eesmärgiga ameti loomine aitab riikideüleste prioriteetide seadmisel kaasa ka kriminaalmenetluse aja lühendamisele piiriüleste menetlustoimingute teostamise osas.

2.7 Tõlkimine

Üks suuremaid ajakulusid, mis on tingitud maksukuritegude rahvusvahelisusest, on võõrkeelsete dokumentide tõlkimine. KrMS § 161 kohaselt, kui on vaja tõlkida võõrkeelset teksti või kui menetlusosaline ei valda eesti keelt, kaasatakse kriminaalmenetlusse tõlk. Antud menetlusnormi tuleb suhtuda tõsiselt, sest selle mittejärgimine toob kaasa menetlustoimingu õigustühisuse.

⁹⁴ Eurojust. Mission and tasks of Eurojust, Eurojusti koduleht:

<http://eurojust.europa.eu/about/background/Pages/mission-tasks.aspx>, 07.03.2014

⁹⁵ Euroopa Komisjon, 17.07.2013 teatis COM 2013, 532, Euroopa Prokuratuuri asutamine ja Eurojusti reformimine liidu finantshuvide paremaks kaitsmiseks, lk 3. Arvutivõrgus <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52013DC0532:en:NOT>, 07.03.2014

Maksukuritegude menetluses ei ole niivõrd probleemiks menetlusosalisele toimingu tõlkimine, kuivõrd suurel hulgal võõrkeelsete dokumentide tõlkimine, mis tavaliselt on vajalik igas maksukuriteo kriminaalasjas, kus on tõenditeks välisriigi ostu-müügi tehingud. Kui kriminaalasjas on tegemist ühes formaadis sadade müügiarvete ja saatelehtedega, siis on küsimus, kas tuleb tõlkida kõik sada dokumenti kõigi andmeväljadega?

Samuti on küsimus, kas väljatrükitud meilivahetuses tuleb tõlkida ka rahvusvaheliselt teada olev kirja pealdise formaat send...., to....., from....., subject..... ?

Autor on seisukohal, et kui tegemist on üheformaadiliste dokumentidega, siis piisab ühe dokumendi tõlkimisest ning teiste dokumentide puhul võiks piirduda ainult nendes olevate sisulise informatsiooniga infoväljade tõlkimisega.

Tänase kriminaalmenetluse seadustiku § 10 lg 3 kohaselt tõlgitakse uurimisasutuse ja prokuratuuri poolt lõpetatud kriminaalasjades olevad muus keeles koostatud dokumendid eesti keelde prokuratuuri korraldusel või menetlusosalise taotlusel. Seega kohustuslikku tõlkimist ei ole. Kaaluda tuleks, kas ei võiks tõlkimist teha valikuliseks ka siis, kui kohaldatakse kokkuleppemenetlust.

2.8 Tõkendid

Üks menetluse venimise põhjus on isiku kõrvalehoidmine kriminaalmenetlusest, mis on KrMS § 130 lg 2 järgi vahistamise aluseks.

Vahistamise näol on kohtueelses kriminaalmenetluses tegemist kahtlustatava või süüdistatava põhiõiguste kõige intensiivsema riivega. Kui uurijal on veendumus, et kriminaalmenetluse jätkuvuse tagamiseks on vaja kohaldada vahistamist, siis tuleb tõendada nii kuriteokahtlus kui ka kriminaalmenetlusest kõrvale hoidumine või kuriteo jätkuvalt toime panemine.

Põhjendatud kuriteokahtlus on vahistamise kui eeskätt kahe olulise põhiõiguse - üldise vabadusõiguse ja süütuse presumptsiooni - kõige tõsisema riive lubatavuse absoluutne eeltingimus. Kuriteokahtluse põhjendatusest mingi isiku vahistamise eeldusena saab rääkida vaid siis, kui nähtub, miks võib just see isik olla kuriteo täideviijaks või sellest osavõtjaks. Kuriteokahtluse olemasolu ei saa aga lugeda tuvastatuks, kui vahistusmääruses nenditakse sisuliselt vaid isiku mingit võimalikku abstraktset seotust kuriteoga. Ei ole välistatud, et

kuriteokahtluse põhjendatuse hindamisel tuginetakse muuhulgas ka KrMS § 63 lg 2 mõttes vabatõendina käsitletavale teabele. Kohtupraktikas on kuriteokahtluse põhjendatuse hindamisel aktsepteeritavaks peetud täiendavalt tuginemist ka üldinimlikule, kriminalistikalisele ja kriminaalmenetluslikule kogemusele. Kohtupraktikas on vahistamisaluse põhjendamiseks peetud lisaks väliselt tajutavatele asjaoludele aktsepteeritavaks ka nn seesmisi asjaolusid, nagu näiteks isiku hoiak ja tema kalduvus panna toime teatud liiki kuritegusid. Vahistamisaluse olemasolu hindamisel on arvestatavad näiteks kahtlustatava käitumine selle terviklikkuses, tema eelnev elukäik ja isiklikud, perekondlikud ning majanduslikud suhted, aga ka teda vabaduses ümbritsev sotsiaalne keskkond.⁹⁶

Kriminaalmenetluse tagamiseks valitud vahistamise tõkendi kaudu peab menetleja olema kogunud ülalnimetatud faktoritele tuginevalt nii kuriteo kahtluse kui vahistamise alused ning prokurör peab oskama seda põhistada oma taotluses.

Riigikogu menetluses oleva KrMS eelnõu seletuskirjas heidetakse ette, et kehtiva regulatsiooni kohaselt piisab prokuröri taotlusest isikult vabaduse võtmiseks, samas kui seadus ei sätesta vahistamise põhjendatuse tõendamise kohustust ega tõhusat menetlust isiku kaitseks.⁹⁷

MTA Uurimisosakonna uurijate sõnul ei kohalda kohtud isikute vahistamist kergekäeliselt ning arvestavad juba praegu nii *ultima ratio* kui ka proportsionaalsuse põhimõttega.⁹⁸ Ka kehtiva õiguse kohaselt tuleb prokuratuuril kohtule põhjendada, miks konkreetsel juhul vahistamine on vajalik ning muud kergemad tõkendid ei ole piisavad.⁹⁹

Riigikohus on omalt poolt toonitanud, et vahistamismenetlus ei ole kriminaalasja sisuline arutamine ega isiku süüüsimuse lõplik lahendamine ja seetõttu ei laiene sellele menetlusele ka kõik KrMS §-st 14 tulenevad võistleva kohtumenetluse reeglid. Samas lasub Riigikohtu kinnitusel vahistamismenetluses nii põhjendatud kuriteokahtluse kui ka vahistusluse olemasolu argumenteerimise kohustus eeskätt ja põhiliselt prokuratuuril ning vahistamise põhjendatuse argumentatsioon peab sisalduma ka vahistamistaotluses.¹⁰⁰

⁹⁶ RKKKm 3-1-1-105-11, p 12

⁹⁷ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seadustemuutmise seaduse eelnõu 295 SE seletuskiri p 32.

⁹⁸ Autori intervjuu MTA Uurimisosakonna Põhja I talituse juhtajaga Terje Lang, 15.04.2014

⁹⁹ KrMS § 130 lg 2 - kahtlustatava või süüdistatava võib vahistada prokuratuuri taotlusel, KrMS § 131 lg 3 - eeluurimiskohtuniku juurde kutsutakse prokurör ja vahistatava taotlusel kaitsja ning kuulatakse nende arvamust.

¹⁰⁰ RKKKm 3-1-1-103-06, p 19

Eelnõus nähakse ette, et vahistamistaotluse koostamisest teatab prokuratuur kahtlustatava või süüdistatava soovil kohe kaitsjale, andes kahtlustatavale ja kaitsjale üle vahistamistaotluse ja selle aluseks olevate tõendite ära kirjad.¹⁰¹ Süüdistataval ja kaitsjal on õigus esitada vahistamise vajaduse taotlust kummutavaid tõendeid, sh kutsuda kohtusse tunnistajaid.¹⁰²

EIK viitab otsuses oma varasemale praktikale, mille järgi ei laiene kaitsjale ja süüdistatavale absoluutne õigus näha kõiki materjale.¹⁰³ „Kohtuasjades, kus tõendeid on kaitse eest varjatud, lähtudes avaliku huvi kaitse vajadusest, ei ole EIK ülesanne otsustada, kas selline mitteavaldamine oli äärmiselt vajalik või mitte, sest riigisisestel kohtutel on (esmane) kohustus hinnata neile esitatud tõendeid. Kuna EIK ei hinda ega saa hinnata kõiki kohtuasja detaile, lähtutakse konventsioonile vastavuse hindamisel menetluslikest garantiidest.“¹⁰⁴

Eelnõu ettepanek lühendada seniseid vahistamise tähtaegu¹⁰⁵ seavad ohtu kannatanu õigused, mille tulemusena ei ole võimalik kahju tekitajaid vastutusele võtta või tekitatakse veel suurem kahju: tekitatakse võimalus menetlusosaliste mõjutamiseks või varade peitmiseks. Samuti ei taga lühemad vahistamise tähtajad ka kriminaalmenetluse jätkuvust, kuna selle aja jooksul ei ole võimalik koguda kõiki süüstavaid tõendeid, mida isik võib vabadusse sattudes hävitada. Samuti ei ole võimalik saata lühema aja jooksul kriminaalasi kohtumenetlusse ning seetõttu ei ole võimalik tagada vahistatu kohalolu ka kohtumenetluse ajaks, mille tulemusena kohtumenetlus hakkab venima.

Kriminaalmenetluse aja pikenemise või lausa lõpetamise võib põhjustada kriminaalmenetluse ajal juriidiliste isikute jagunemine, ühinemine, likvideerimine. Kuna praegune kriminaalmenetluse seadustik seda ei keela, siis juriidilise isiku jagunemise, ühinemise või likvideerimise abil on võimalik vältida selle isiku karistamist või siis muuta karistamine ebatõhusaks nii, et kriminaalmenetluse ajal jäetakse süüteo toime pannud juriidiline isik varatuna ja kohustustega maha, kuid varad ja kliendid on üle läinud kahtlustava juriidilise isikute seaduslike esindajate poolt loodud uuele juriidilisele isikule.

¹⁰¹ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seadustemuutmise seaduse eelnõu 295 SE seletuskiri p 32.

¹⁰² Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seadustemuutmise seaduse eelnõu 295 SE seletuskiri p 39.

¹⁰³ EIKo 06.03.2012, 59577/08 Leas vs Eesti p 78.

¹⁰⁴ EIKo 06.03.2012, 59577/08 Leas vs Eesti p 88.

¹⁰⁵ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seadustemuutmise seaduse eelnõu 295 SE § 1 lg 32 p 3.

„Äriseadustiku (ÄS) § 447 lg 1 sätestab, et enne jagunemise kandmist jaguneva ühingu asukoha äriregistrisse tekkinud jaguneva ühingu kohustuste eest vastutavad jagunemisel osalevad ühingud solidaarselt. Osutatud säte näeb ette üksnes jagunemisel osalevate ühingute solidaarse vastutuse jaguneva ühingu kohustuste eest, mis on tekkinud enne jagunemist. ÄS § 447 lg-st 1 ei tulene alust jagunemisel eraldumise teel tekkinud ühingu samastamiseks jaguneva ühinguga. Samuti ei anna käsitletav säte alust omistada jaguneva ühingu süütegu teisele jagunemisel osalevale äriühingule. Isiku süüditunnistamine ja karistamine süüteo eest ei ole käsitletav "kohustusena" ÄS § 447 lg 1 mõttes.“¹⁰⁶

Taoliste võimaluste olemasolu on vaevalt kooskõlas seadusandja eesmärkidega juriidiliste isikute karistusõigusliku vastutuse kehtestamisel. „Samas on seadusandja võimuses luua õiguslik mehhanism, mis takistaks jagunemise, ühinemise või likvideerimise kasutamist süüteo toime pannud juriidilise isiku karistamise vältimiseks. Näiteks on võimalik anda kriminaalasja menetlejale pädevus keelata kriminaalmenetluse tagamiseks teatud tingimustel ja ajaks kahtlustatavast või süüdistatavast juriidilise isiku ühinemine, jagunemine ja likvideerimine. Lisaks sellisele menetluslikule abinõule on võimalik kehtestada materiaalsoiguse normid, mis looksid seadusliku aluse omistada tegu teatud juhtudel (nt äriühingu ainukese ettevõtte ülemineku korral) juriidilisele isikule, kes on teo toime pannud juriidilise isikuga majanduslikult identne.“¹⁰⁷

Sellest tulenevalt tuleks lisada KrMS 4 peatüki teise jaotisesse (muud kriminaalmenetluse tagamise vahendid) kahtlustatava või süüdistatava juriidilise isiku, ühinemise, jagunemise ja likvideerimise keeld.

Karistusseadustikku ja Maksukorraldusseadusesse tuleb teha täiendus, mille alusel saaks omistada vastutust ka süüteo toime pannud juriidilise isiku jagunemisel tekkinud isikutele.

Kaalumist tasuks ka uue tõkendi loomise võimalus, millega saaks kriminaalmenetluse ajaks kehtestada ettevõtte müügi keeldu.

Kriminaalmenetluse käigus ettevõtte müügi üheks eesmärgiks võib olla pettusskeemist tegelike kasusaajate vastutusest vabanemine. Sellisel juhul tuleb kriminaalmenetluse käigus pöörata tähelepanu ja koguda tõendeid ettevõtte ülemineku kohta.

¹⁰⁶ RKKK 3-1-1-133-13 p 12.

¹⁰⁷ RKKK 3-1-1-133-13 p 16.

Maksuõiguses on ettevõtte ülemineku tuvastamise eesmärgiks, et maksuhaldur saaks esitada maksunõuded isikute vastu, kelle osas on veendumus, et algne kohustatud isik (maksukohustuslane) on oma ettevõtte (koos maksukohustusega) üle andnud. Maksukorralduse seaduse (MKS) § 37 kohaselt on ettevõtte või selle osa omandi või valduse ülemineku korral ettevõtte või selle organisatsiooniliselt iseseisva osaga olemuslikult seotud MKS § 31 lõikes 1 nimetatud nõuded ja kohustused.

Kui tegu on ettevõtte üleminekuga Võlaõigusseaduse §-des 180 – 185 sätestatu mõttes, tuleb tehtud tehinguga MKS § 37 alusel lugeda ülelāinuks ka maksukohustused.

Maksuõigusliku ja eraõigusliku ettevõtte ülemineku regulatsiooni kattuvus seisneb asjaolus, et mõlemal juhul on eesmärgiks tagada, et vara ei liiguks minema ilma kohustusteta.

„Samuti võib küsida, kas ettevõtte ülemineku kriteeriumide tuvastamise aspektist tuleks maksuõiguses olla rangem kui eraõiguses. Kui asuda seisukohale, et Maksuametil on ettevõtte ülemineku tõendamisel lihtsam saada juurdepāās tõenditele (uurimisprintsip, teatud piirini kaasaaitamiskohustus), siis võiks maksuõiguses lähenemine ülemineku kriteeriumidele olla rangem.“¹⁰⁸

Riigikohtu halduskolleegium on selgitanud oma otsuses,¹⁰⁹ et ettevõtte või selle osa ülemineku hindamisel tuleb analüüsida konkreetsete tehingute asjaolusid ja nii tehingutele eelnevat kui ka järgnevat äriühingute käitumist. Halduskolleegium nimetas ettevõtte ülemineku hindamisel arvestatavateks kriteeriumiteks mh (st tegemist on avatud loeteluga):

- 1) ettevõtte tüüp;
- 2) kinnisasja, tootmisvahendite ja muude materiaalsete vahendite üleminek;
- 3) immateriaalsete vahendite ja organisatsiooni ülevõtmine;
- 4) kliendi- ja hankijasuhete jätkuvus;
- 5) üleminekule eelneva ja sellele järgneva tegevuse sarnasus;
- 6) majandustegevuse jätkuvus, ja kui tegevus oli vahepeal katkenud, siis katkestuse aeg;
- 7) nn väheste vahenditega ettevõtete puhul on eriti oluline personali säilitamine;
- 8) ettevõtja omandaja varasem tegevus;
- 9) üleandja ja omandaja tegevuskoht, juhtorganite liikmete kattuvus.

¹⁰⁸ Lepik, M., Lillsaar, M. Ettevõtte üleminek maksuõiguses. Kohtupraktika analüüs. Riigikohus. Tartu 2013. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1487/Ettevotte%20yleminek%20maksuõiguses_M.Lillsaar_M.Lepik.pdf. 28.03.2014

¹⁰⁹ RKHK 3-3-1-20-11 p 11

Et kriminaalmenetlus oleks efektiivne ning ei tekiks menetlusaja pikenemist kuriteo subjekti tuvastamise ja tõendamise seoses, tuleb juba nii jälitusmenetluses kui ka läbiotsimise ja ülekuulamise planeerimisel pöörata tähelepanu ülalnimetatud faktide tuvastamisele, et oleks tõendatud ettevõtte üleminek ning sellega seoses üle läinud MKS § 37 alusel ka maksukohustused ja selle mittetäitmisega kaasnev vastutus.

2.9 Jälitustegevus

Keskmiselt kasutatakse jälitustoiminguid ~5 % kriminaalasjade uurimisel, kohtu luba nõudvaid jälitustoiminguid ~ 1 % kriminaalasjade uurimisel.¹¹⁰

Alates 1. jaanuarist 2013 kehtima hakanud muudatustega reguleerib jälitustegevuse üldtingimusi KrMS § 126¹, mille teise lõike kohaselt on jälitustoiming kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud alustel lubatud, kui andmete kogumine muude toimingutega või tõendite kogumine muude menetlustoimingutega ei ole võimalik, ei ole õigel ajal võimalik või on oluliselt raskendatud või see võib kahjustada kriminaalmenetluse huve.

Selles redaktsioonis on *ultima ratio* põhimõtet võrreldes varemkehtinuga pisut korrigeeritud. „Kehtima on jäänud jälitustegevuse võimalus vaid viimase abinõuna, kuid seadusandja on püüdnud ühendada varemkehtinud jälitustegevuse seaduse § 5 lg-s 5 ja KrMS § 110 lg-s 1 sätestatud, eesmärgiga hõlmata *ultima ratio* nõudega nii kriminaalmenetluses kui ka sellest väljapoole jääv (teiste asjakohaste seaduste alusel) läbiviidud jälitustegevus. Võrreldes varemkehtinuga on lisatud täiendavad tingimused: ei ole õigel ajal võimalik ning see võib kahjustada kriminaalmenetluse huve.”¹¹¹

Kuigi jälitustegevus kujutab endast suurt isikute põhiõiguste riivet märgib jälitustegevuse vajalikkust ja võimekust ka Euroopa Nõukogu oma 2005. aasta soovitusel liikmesriikidele „*Recommendation of the Committee of Ministers to member states on “special investigation techniques” in relation to serious crimes including acts of terrorism.*“ Liikmesriigid peaksid

¹¹⁰ Aas, N. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2012. aastal. Tallinn 2013, lk 9.

¹¹¹ Kruusamäe, M., Reinthal, T. Jälitustegevuse kohtulik eelkontroll Eestis. Kohtupraktika analüüs. Tartu, Riigikohus 2013, lk 14. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1510/Lisa%205_Jalitustegevuse%20analuu.pdf . 08.03.2014

võtma asjakohaseid õiguslikke meetmeid, et võimaldada raskete kuritegude uurimisel kasutada erilisi uurimismeetodeid eesmärgiga teha need kättesaadavaks liikmesriikide pädevatele asutustele niivõrd, kuivõrd see on vajalik demokraatlikus ühiskonnas ja seda peetakse asjakohaseks tõhusaks eeluurimise ja süüdistuse esitamiseks.“¹¹²

Nii nagu kriminaalmenetluse üldise kestuse aja võimalikul kehtestamisel tekib küsimus, kas jälitustoimingute teostamise lühema aja kehtestamine aitab kaasa üldise kriminaalmenetluse kestusele. Autori arvates ei ole otstarbekas jälitustegevuse teostamiseks kehtestada lühemat aega, kui KrMS § 126⁴ lg 6 märgitud üks aasta, sest see võib ohtu seda riigi huvid, kuna maksukuriteo raskusastme ning selle osavõtjate paljusus ei võimalda koguda tõendeid mingi konkreetse ettenähtud tähtaja jooksul.

Riigikohus on asunud seisukohale,¹¹³ et seaduse nõuete täitmist jälitustoiminguga tõendi kogumisel peab olema võimalik kontrollida kõigil kohtumenetluse pooltel. Sellest tulenevalt ja arvestades jälitustoimingu kirjeldatud eripära, eriti jälitustoimingule kui riigisaladusele juurdepääsuõiguse piiratust silmas pidades, leidis Riigikohus, et erinevalt muudest kohtuliku arutamise käigus esitatavatest taotlustest ei saa kohus jätta rahuldamata kohtumenetluse poole taotlust kontrollida jälitustoimingu seaduslikkust.

Jälitustoimingute kaudu seaduse alusel toimuva isiku põhiõiguste riive kontrollimisel on kohtunikul kaalukausil kaks teineteisele vastandlikku huvi. Ühelt poolt riigi täitevvõimu ehk menetlejapoolne huvi konspiratsioonivõtete avalikustamise vältimine, mille ilmsikstulekul kaotab jälitusmenetlus oma efektiivsuse kuritegude tõendamisel.

Ultima ratio põhimõttel peaks prokuratuuri taotlustes ja kohtulubades piirduma üldise ja lakoonilise sõnastusega, et isik on kursis politsei töömeetoditega ning seetõttu ei ole võimalik teiste meetoditega peale jälitustegevuse tõendeid koguda.

Kohus peaks iga juhtumi puhul hoolikalt kaaluma, kumma menetluspoole huvide riive kahjustamine on ühiskonna korra tagamisele ja õiguskindlusele tõsisem oht.

¹¹² Council of Europe. Rec(2005)10. Recommendation of the Committee of Ministers to member states on “special investigation techniques” in relation to serious crimes including acts of terrorism. 2005, ptk 2 a. Arvutivõrgus:<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=849269&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>. 05.03.2014

¹¹³ RKKK nr 3-1-1-63-08 p 13.3

EIK möönab oma otsuses,¹¹⁴ et igas kriminaalmenetluses võivad esineda konkureerivad huvid (*competing interests*), nagu riiklik julgeolek, vajadus kaitsta tunnistajaid kättemaksu eest, või hoida saladuses politsei uurimismeetodeid. Nende huvide kaalukust tuleb võrrelda süüdistatava kaitseõiguse vajadustega ning siis võib osutuda vajalikuks jätta teatud tõendid kaitsjale avaldamata, kaitsmaks kolmandate isikute inimõigusi või olulist avalikku huvi (*an important public interest*).

Kaitseõiguste tagamine on jälitustoimingute taotlemisel viinud praktika selleni, kus taotlustes ja lubades on kirjeldatud väga detailseid jälitustegevuse konspiratiivvõtteid ja tehnilise lahendusi, mille tulemusena muutub üha raskemaks uutes kuritegudes jälitusmenetluse kaudu koguda tõendeid kuriteo toimepanemise ja toimepanijate kohta. Sellest tulenevalt võib väheneda uutes kriminaalmenetlustes tõendi kogumise operatiivsus, maht ja kvaliteet, mis kõik mõjutavad lõpuks kriminaalasja menetlemise aega.¹¹⁵

Tänases maksukuritegude eeluurimises on jälitustoimingute teavitamine ka üks menetlusaega mõjutavatest teguritest, kuna jälitustoimingu sfääri satub üsna palju kolmandaid isikuid. Kuna isikutel on õigus teada saada oma põhiseaduslikust riivist ning võimalus selle sisu ja ulatusega tutvuda, tuleb neile teada anda jälitustoimingu teostamisest. Nimetatud teavitusprotsess muutub pikaajaliseks järgmistel põhjustel:

- teavitamiseks tuleb välja selgitada isikute elukohad,
- materjalide ettevalmistamine teavitamiseks (näiteks teisi isikuid puudtava informatsiooni kinnikatkmine).

Nimetatud tegevus nõuab menetleja ajaressursi rakendamist, mille tulemusena ei ole võimalik sellel ajal tegeleda kuritegude ennetamise, tõkestamise ja avastamisega. Kuid ajaressurss ei ole ja ei saagi olema põhiline põhjus teavitamisprotseduuri ümberreguleerimiseks.

Riigikohus on lahendis¹¹⁶ tunnistanud kaitsjate õigust tutvuda jälitustegevuse aluseks olevate dokumentidega, mis ei sisalda RSVS-s nimetatud teavet meetodite, taktika ja vahendite kohta. Selle lahendi tulemusel on kaitsjad näinud ohtu, et õiguskaitseorganid hakkavad menetlusedokumentides nimme viitama teabele meetodite, taktika ja vahendite kohta, et välistada nendele kaitsja juurdepääs. Sellest on tingitud ka soov, et seaduses tuleks

¹¹⁴ EIKo 06.03.2012, 59577/08, Leas vs Eesti, p 78

¹¹⁵ Autori intervjuu MTA Uurimisosakonna Põhja II talituse juhatajaga Siim Rudissaar, 16.04.2014

¹¹⁶ RKKK 3-1-1-31-12 p 10

reguleerida riigisaladust puudutava teabe eraldamist või kinnikatismist, kuivõrd teave meetodite, taktika ja vahendite kohta on harva vajalik kaitseõiguse teostamiseks. Küll on aga vajalik, et kaitsjal oleks võimalik tutvuda ülejäänud informatsiooniga jälitustegevuse aluseks olevates menetlusedokumentides.

Sellest mõttest tingituna peaksid prokuratuur ja kohus hakkama juurdepääsu andmisest keeldumisel hindama riigisaladuseks tunnistatud teabe sisu ning seda, kas ja kuivõrd selle avalikustamisega kaasneks oht riigi seaduslikele huvidele. Probleemseks tuleb pidada ka kaebemenetlust puudutavat regulatsiooni, kuna selle tulemusena peaksid juurdepääsu andmisest keeldumise korral kohtud apellatsiooni või kassatsiooni või määruskaebemenetluses samuti hindama seda, kas teabe avaldamine võib kahjustada riigi julgeolekut.

Saksamaal reguleerib jälitustoimingutest mitteteavitamist *Strafprozessordnung* § 101 lg 4 ja 5,¹¹⁷ mille regulatsioon on sarnane KrMS § 126.¹³ Märkida tasub, et Saksamaal ei teavitata jälitustoimingust, kui toiming puudutab isikut väga vähe ning on alust arvata, et isik ei ole huvitatud teada saama või kui isik on välismaa juriidiline isik.¹¹⁸

Eestis on olukordi, kus jälitustoiming puudutab isikut vähe, eelkõige siis kui kolmas isik, kellele kahtlustatav on korra või paar jälitustoimingu teostamise ajal helistanud, on sattunud jälitustegevuse sfääri läbi kõnede pealtkuulamise.

Lähtudes Saksamaa õiguses sätestatud korrast, mille kohaselt ei teavitata isikut, keda jälitustoiming puudutab väga vähe, võib püstitada küsimuse, kas sarnaselt on võimalik tõlgendada ka Eesti regulatsiooni. KrMS § 126¹³ kohaselt on teavitamine kohustuslik nende isikute puhul, kelle perekonna- või eraelu puutumatust jälitustoiminguga oluliselt riivati ja kes on menetluse käigus tuvastatud? Autor leiab, et see on üsna sarnane sõnastus ning seetõttu ei ole vaja võtta Eesti seadusesse üle täiendavad sätted Saksa seadusest. Kuna olulise riive mõistet ei ole sisustatud, siis sõltub see prokuratuuri ja kohtu tõlgendusest ning tagajärjeks võib olla see, et kahtluselusega suhtluses oleva iga isiku eraelu puutumatuse loetakse oluliselt riivatuks. Kuna Saksa kriminaalmenetluse regulatsioonist ei olnud võimalik leida viidet, kus oleks määratletud olulise riive mõistet, siis autori arvates peaks oluline riive tähendama

¹¹⁷ Strafprozessordnung. BGBl I S 1074, 1319, 07.04.1987; BGBl I S 2149. 31.10.2008, § 101 lg 4 ja lg 5. arvutivõrgus: <http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html>. 24.03.2014

¹¹⁸ Järvet, T. Kaebemenetlus kriminaalmenetlusliku jälitustegevusega riivatud õiguste kaitseks. Sisekaitseakadeemia toimetised 2010, lk 70

olukorda, kus teine isik satub jälitustegevuse sfääri seoses kahtlustatavaga omavahelise korduva (rohkem kui kaks korda) suhtlemise tõttu.

Seni puudub ka EIÕK kohaselt isiku õigusi kaitsev kohtupraktika selle kohta, milline on nende isikute staatus, kelle suhtes luba ei ole, kuid kelle kahtlustatavaga kommunikatsiooni käigus vestlus salvestati. *Kruslin vs. France*¹¹⁹ lahend puudutab isiku vestluskaaslast, kelle suhtes on välja antud luba, kuid vaidlus on vestluskaaslase vastu pealtkuulamise tulemuste kriminaalmenetluses kasutamise lubatavuse, mitte pealtkuulamisest teavitamise üle.

Samas ei reguleeri nimetatud otsus jälitustegevuse huvisfääri sattunud kolmandate isikute õigusi küsimuses, kas tal on õigus saada teada tema suhtes läbi viidud toimingutest, kui seda infot tõendina ei kasutatud.

Riigikogu menetluses oleva seaduseelnõu kohaselt on suhtluskaaslase suhtes teave tõendina kasutatav vaid siis, kui „tegemist on esmase (esimest korda jälitustegevuse sfääri sattunud) jälitustoiminguga ja kui isiku süüd tõendavad lisaks jälitustegevuse teel saadud teabele ka muud tõendid, mis moodustavad koos jälitustegevuse teel saadud tõendiga sama tõendamiseseme asjaolu tõendava tõenditekogumi.“¹²⁰

Tunnistades jälitustegevuse vajalikkust riigi õiguskaitseüsteemi toimimiseks, tuleb kaaluda proportsionaalsuse printsiibi järgi, kas jälitustoimingule allutatud isikute teadmatusse jätmine on põhjendatud.

Autor leiab, et 01.01.2014 jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatustega on seadusandja läbi jälitustoimingust teavitamise, teavitamise edasilükkamise kohtuliku kontrolli ning kaebeõiguse korralduse tasakaalustanud jälitustoimingutega kaasnevaid põhiõiguste riiveid ning loonud selge võimaluse toimivaks kontrolliks.

Kuigi jälitustegevuse õigusnormistiku viimane redaktsioon hakkas kehtima 2014. aastast, vajab juba mõni säte nagu arvutisüsteemide salajase jälgimine ajakohastamist eelkõige tehnoloogia arengu tõttu.

¹¹⁹ EIKo 24.04.1990, 11801/85, *Kruslin vs. France*.

¹²⁰ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 295 SE seletuskiri, p 3.4.

Riigiprokurör on märkinud,¹²¹ et uus regulatsioon on mitmetimõistetav olukorras, kui soovitakse varjatult koguda juba olemasolevat informatsiooni arvutisüsteemist (nt isiku arvutisse allalaetud e-kirjad, SMS-sõnumid, salvestatud dokumendid).

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi on oma otsuses nr 3-1-1-13-06¹²² leidnud, et jälituse erandtoiminguga on tegemist siis, kui ilma põhiseaduse §-s 33 ettenähtud põhiõiguse subjekti teadmata tungitakse tema valdustesse teabe salajaseks kogumiseks või salvestamiseks. Teisisõnu tuleb teabe kogumiseks või salvestamiseks valdusesse sisenemine lugeda varjatuks juhul, kui sisenemise fakt või selle eesmärk (teabe kogumine ja salvestamine) jääb valdaja eest varjatuks. Varjatult sisenemise all peetakse selle seadustiku mõttes seega silmas sellist sisenemist isikule kuuluvasse hoonesse, ruumi, sõidukisse või piirdega alale või arvutisüsteemi, milleks ei ole põhiseaduse §-s 33 ettenähtud põhiõiguse subjekti luba. Sellest tulenevalt saab teha järelduse, et varjatult sisenemise all ei peeta silmas sisenemist avalikku kohta, klubisse, kauplusse, kuhu sisenemine on lubatud, hoolimata sellest, et siseneva politseiametniku eesmärk on varjata oma identiteeti või välimust konkreetse jälitatava eest.

Arvuti (süsteemi) varjatud läbivaatamise õiguslik režiim sõltub esmalt sellest, kas teave on kaitstud sõnumisaladuse printsibist põhiseadus (PS) § 43 lähtudes või eraelu puutumatus (PS § 26) põhimõtte alusel. Esimesel juhul on riiveks vajalik kohtu luba, teine variant jätab seadusandjale avaramad võimalused.

KrMS alusel ei ole üheselt selge, milline õiguslik režiim kehtib isiku füüsilise kontrolli all olevale elektroonilisele teabekandjale (olgu see siis server, arvuti, kõvaketas, telefon või mälupulk) salvestatud infoga varjatud tutvumise kohta, mis lisaks võib seejuures olla seotud ka mõne juba edastatud või vastuvõetud sõnumiga. Probleem muutub veelgi keerukamaks, kui nimetatud arvutisüsteemid pole isiku otsese füüsilise kontrolli all, teisalt pole tegemist aga ka üldkasutatava elektroonilise side teenuse osutajaga (nt tööandja serveris olevad dokumendid). Praktikas lähtutakse täna arusaamast, et kui soovitakse varjatult tutvuda isiku füüsilise kontrolli all oleval andmekandjal juba salvestunud infoga, toimub see KrMS § 126² alusel (prokuröri loal), arvutisüsteemis nõ *online* tekkiva info (või infovahetuse) jälgimine toimub

¹²¹ Aas, N. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2012. Aastal, lk 15.

¹²² RKKK 3-1-1-13-06 p 8

aga KrMS § 126⁷ alusel (kohtuniku loal). Lisaks on mõlemal juhul vaja veel eraldi kohtuniku luba arvutisüsteemi varjatud sisenemiseks. Ning teatud juhul on lisaks vaja ka eraldi kohtu luba KarS §-s 208 sätestatud kuriteo matkimiseks, kui arvutisüsteemi varjatud sisenemine ja arvutiliikluse jälgimine tagatakse tarkvaralise lahendusega.¹²³

Seega võib tõdeda, et tänane õigusnormistik elektrooniliste teabekandjatega varjatud tutvumisel on ebaselgelt reguleeritud, mistõttu tuleks luua eraldi seaduslik lahendus KrMS-is elektrooniliste teabekandjatega ja arvutisüsteemidega varjatud tutvumiseks. See peaks olema lubatud kohtu loal ja selle loaga peaks olema võimalik sanktsioneerida kõige vajaliku läbiviimist (varjatud sisenemist, andmetega tutvumist, vajadusel kommunikatsiooni jälgimist).

Kurjategijad kasutavad omavahelises suhtlemises kuritegeliku tegevuse kokkuleppimises tihtilugu legendeeritud teksti, mille sõna-sõnalt menetlusprotokolli kandmisel ei selgu kuriteo kirjeldus. Kuid komplekssete jälitustoimingute käigus on selgunud ja protokolli koostajal on teadmine, missugust kuriteo koosseisulist tunnust teatud fraasid tähendavad. Sellest tulenevalt on vaja teha protokolli järeldusi. Tänapäevane kriminaalmenetluse normistik seda otseselt ei luba ning seetõttu oleks vaja muuta 146 lõike 7 sõnastust, mis võimaldab esitada menetlustoimingu protokollis ka järeldusi, mille mõistmiseks on vaja eriteadmisi, kuid sel juhul tuleb märkida protokollis järeldusteni jõudmise viis ja selle isiku andmed, kes eriteadmistel tuginevad järeldused tegi. Järelduse tegija kvalifitseeruks eksperdiks (muu asjakohaste teadmistega isik) KrMS § 95 lg 2 järgi.

2.10 Isikulised tõendid

„Võistlev kohtumenetlus on teadupärast omane *common law* traditsioonidega riikidele ning see eeldab kriminaalmenetluselt tunduvalt suuremat isikute põhiõiguste tagamist.“¹²⁴ Võistleva kohtumenetluse olulisemateks tunnusteks on risküsitlus ja kohtumenetluse poolte võrdsus tõendite kogumisel ja tõendamisel. Kriminaalasja lõplik lahendus saab võistleva kohtumenetluse tingimustes aga sõltuda eeskätt vaid kohtus toimuvast.

¹²³ Aas. N. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2012, lk 16-17.

¹²⁴ Kroonberg, R. Isikulise tõendi problemaatika kriminaalmenetluses ja võimalikud lahendused, Sisekaitseakadeemia toimetised 2009, lk 89

Konventsioonikohane menetluspraktika¹²⁵ ei välista seda, et tunnistaja vahetu kohtuliku ülekuulamise asemel avaldatakse kohtuistungil kohtuliku arutamise eelselt antud ütlusi, kuid see peab olema siseriikliku menetlusõiguse kohaselt lubatud.

Nii loetakse Saksamaal üldjuhul (koos mõningate eranditega) võimalikuks kohtus avaldada kohtueelses menetluses antud ütlusi vaid siis, kui neid on antud eeluurimiskohtuniku juures asetleidnud ülekuulamisel. Ka meie õigustraditsioonis on selline võimalus alates 2011. aastast olemas – KrMS § 69.¹

Kohtueelse menetluse käigus antud ütluste mitteametlik kohtumenetluses on aktuaalne tegur, kuna pärsib oluliselt prokuratuuri võimalusi organiseeritud kuritegevusega seotud rasketes kriminaalasjades süüdimõistva lahendini jõudmist. Muuhulgas soodustab selline olukord ka tunnistajate mõjutamist, kuna on suur tõenäosus, et olulise tunnistaja äralangemisel kukub ka süüdistus kokku.

Sellel põhjusel võib aeg-ajalt kuulda uurijate negatiivseid argumente, milleks viia läbi mahukaid ülekuulamisi kohtueelses menetluses, kui kohtumenetluses saab neid kasutada äärmiselt piiratult. Sellest tulenevalt võib tekkida mõte, et eeluurimise aja kokkuhoiu mõttes võiks vaid tuvastada isikud, kes teavad tõendamiseseme asjaolust ning nende küsitlemine jääks toimuma kohtumenetluses. Selle mõtte vastu räägib kriminaalmenetluse seadustikus § 289, mille kohaselt võib kohtueelses menetluses kogutud ütlusi kasutada tunnistaja usaldusväärsuse kontrollimiseks ning § 294, mille kohaselt võib süüdistatavate poolt kohtueelses menetluses antud ütlusi kasutada siis, kui süüdistatavat ei ole võimalik kohtuistungil risküsitleda, seoses süüdistatava keeldumisega kohtulikul uurimisel ütlusi anda. Samuti säästab see ka kohtumenetluse aega, kuna isiku esmane küsitlus alles kohtus võtaks rohkem aega, kui pole kohtueelses menetluses asjaolude tuvastamiseks isikut üle kuulatud. Sellest tulenevalt on kohtueelses menetluses antud ütlus tõendina ikkagi oluline.

Uudse ideena väärib kaalumist, et eeluurimisel videosalvestatud ülekuulamine seoses oma kvaliteetsema sisuga, tõendiallika usaldusväärsuse tagamisega, adekvaatse ülevaate saamisega toimingu kulgemise taktikast, sh ülevaate isiku kehakeelest, võiks olla lubatud kohtumenetluse väliselt kogutud tõendina süüküsimuse otsustamisel. Antud arvamus tugineb

¹²⁵ Kroonberg, R. Isikulise tõendi problemaatika kriminaalmenetluses ja võimalikud lahendused, lk 99

KrMS § 291 lg 3 p 1 sõnastusele, mille kohaselt üheks tingimuseks, millal võib kohus erandina vastu võtta varasemalt deponeerimata ütlusi, on see, et ütluste andmise asjaolud ning tunnistaja isik ei anna alust kahelda tõendi usaldusväärsuses. Seega võiks videosalvestatud ülekuulamine olla KrMS § 291 lg 3 p 1 üheks kohaldamise aluseks.

Meetodi rakendamine ei ole keeruline ja ei vaja oluliselt suuremaid ressursse kui isikute korduvast kohtuistungile ilmumata jäämisest tekkiv kulu. Taoliseks ülekuulamiseks peab menetleja põhjalikumalt ette valmistuma, mis omakorda tagab oluliselt suurema sisulise kvaliteedi. Ülekuulamisele allutatud isik, teades videosalvestamisest, püüab enam läbimõeldult anda ütlusi ja vältida tahtlikke ebatäpsusi.

Uurijad võivad suhtuda salvestamisesse pessimistlikult, kuna arvatakse, et salvestatud ülekuulamine tuleb sõna-sõnalt ümber kirjutada. Tegelikult ei nõua seda ei õigusaktid ega ka prokurörid.

Nii mõnedki kahtlustatavad ja süüdistatavad kasutavad vaikimist enesesüüstamise vältimise õiguse kaudu. Kohtuasjas John Murray vs. Ühendkuningriik¹²⁶ on korduvalt esile tõstetud isiku vaikimisega seonduvat. EIK jõudis selles seisukohale, et siseriiklik kohus ei saa tuvastada isiku süüd üksnes alusel, et isik eelistab vaikida. Küll aga võib isiku vaikimine olukorras, kus isiku vastu kogutud tõendid eeldavad selgituse andmist, viia järeldusele, et isikul ei olegi midagi selgitada ning isik on süüdi. Ning vastupidi, kui kogutud tõendite tõenduslik tähtsus on sedavõrd väike, et see ei tekita vajadust selgitust anda, ei saa selgituse andmata jätmisest järeldada isiku süüd.

Seega piisavate tõendite olemasolul ei tähenda isiku vaikimine süü üle otsustamise takistamist ning kahtlustatava kriminaalmenetlusele mitte kaasaaitamine ei tohiks pärssida kriminaalmenetluse uurija eesmärgipärast tegevust. Samuti ei ole see aluseks korduvate ülekuulamiste läbiviimiseks, saamaks isikute mingisuguseidki ütlusi.

Riigikogu menetluses olevas seaduseelnõus 295 SE märgitakse, et „kuigi vaikimisõigus tuleneb otseselt PS §-st 22, on seda kohtupraktikas süüdistatavatele ette heidetud ja kasutatud ajendina raskema tõkendi valikul, raskema karistuse kohaldamisel või tõendite hindamisel süüdistatava kahjuks, mille puhul ei ole enam asjaolude selgitamise objektiivsus ja igakülgus uurimisasutusele ning prokuratuurile imperatiivsed, kuna vaikimist võidakse tõlgendada isiku

¹²⁶ EIK 28.10.1994, 14310/88, John Murray vs. Ühendkuningriik, p 45.

nõusolekuks talle omistatava teo toimepanemises. See võib ebavõrdsetes tõendite kogumise tingimustes viia süütuse presumptsiooni rikkumiseni ja süütute isikute süüdimõistmiseni.¹²⁷

Selle väitega ei saa nõustuda, sest kriminaalmenetluses kehtib põhimõte, mille kohaselt tuleb kõiki kahtlusi tõlgendada kahtlustatava või süüdistatava kasuks. Sellest tulenevalt, kui mõnda tõendavat asjaolu ei ole võimalik kindlaks teha ning süüdistatav selles osas vaikib, siis ei saa seda hinnata süüdistatava kahjuks.

Samas ei tähenda see, et kriminaalmenetluses tuleks absoluutselt kõik kahtlused – sõltumata nende iseloomust ja tekkimise asjaoludest tõlgendada süüdistatava kasuks ning eranditult oleks välistatud süüdistatava kohustus oma kaitseargumente tõendada. Riigikohus on asunud seisukohale,¹²⁸ et kui süüdistatav esitab versiooni raha kasutamisest äriühingu huvides, peab ta selle versiooni tõestuseks esitama tõendeid või looma reaalsed võimalused väidete kontrollimiseks. Kui kahtlustatav ei loo reaalselt võimalust väidete kontrollimiseks, pole alust rääkida kõrvaldamata kahtlustest, mida tuleks tõlgendada süüdistatava kasuks.

Maksusüütegude kriminaalmenetlemise alustamise üheks ajendiks on maksumenetluse ehk haldusmenetluse tulemusena tuvastatud kuriteo tunnused. Selle alusel alustatud kriminaalmenetluse tõendite kogumisel tekib küsimus, kas maksumenetluse käigus kogutud ütlusi saaks kasutada juba kohtueelses uurimises tõendina või vähemalt isikute ütluste usaldusväärsuse kontrolliks? Selliste tõendite lubatavus mõjutaks ka eeluurimise aega.

Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on märkinud:¹²⁹ „maksumenetluses kaasaaitamiskohustusele tuginedes saadud süüstavad ütlused ei ole aga kriminaalmenetluses lubatavad ja seda ka siis, kui isik maksumenetluses MKS § 64 lg 1 punktide 5 ja 6 vaikimisõigusele ei tuginenud.“ Õigusega keelduda enda vastu tunnistamisest on vastuolus ka see, kui teises menetluses sundkorras saadud ütlusi, mis on küll esmapilgul õigusrikkumist eitavad, kasutatakse kriminaalmenetluses selleks, et vaidlustada või seada kahtluse alla süüdistatava teisi ütlusi või muid tema poolt esitatud tõendeid või õõnestada muul viisil süüdistatava usaldusväärsust.

¹²⁷ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 295 SE seletuskiri p 2

¹²⁸ RKKK 3-1-1-47-07 p 22

¹²⁹ RKPJK 3-4-1-15-10, p 27

Maksukohustuslane peab kaasaaitamiskohustust täitma ning ei tohi takistada maksuhaldurit menetlustoimingute täitmisel. Samas põhiseaduse § 22 lg 3 tulenev mõte, et kedagi ei tohi sundida iseenda või oma lähedaste vastu tunnistama, on kaasaaitamise kohustuse vastandiks. Riigikohtu nõunik Juhan Sarv on märkinud, et viidates Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale, „kuigi EIK *expressis verbis* sellist inimõigust ei nimeta, on EIK praktikas järjekindlalt väljendatud seisukohta, et õigus vaikida ja enese mittesüüstamise privileeg on konventsiooni artikli 6 lg 1 nõuetele vastava õiglase menetluse keskne komponent, olles ühtlasi tihedalt seotud artikli 6 lõikes 2 sätestatud süütuse presumptsiooniga.“¹³⁰

EIK lahendis¹³¹ Weh vs. Austria märgiti, et vaikimisõiguse rikkumine võib esiteks kõne alla tulla siis, kui isikut sunnitakse avaldama teavet, mis võib viia isiku süüditunnistamiseni tema suhtes juba käimas olemas või tulevases kriminaalmenetluses, ja teiseks siis, kui isikult kriminaalmenetluse väliselt sunniga saadud teavet kasutatakse hiljem kriminaalmenetluses tõendina.¹³²

MTA on menetluse läbiviijaks maksuasjades ja kriminaalasjas, lisaks veel riigi kannatanu esindaja ja tsiviilhagejaks kriminaalasjas. Selle kaudu suureneb võimalus, et isiku kaasaaitamise kohustuse täitmist kaitseargumentatsiooni avaldamise kaudu haldusasjas kasutatakse tema positsiooni nõrgendamiseks kriminaalasjas.¹³³

Eeltoodud asjaoludele tuginedes ei saa välistada maksuhalduri dubleerivat tegevust ütluste kogumisel maksumenetluses ja kriminaalmenetluses ning ei saa loota kriminaalmenetluses kiiremale menetlusele maksumenetluse kaudu kogutud materjalide põhjal. Dubleeriva tegevuse vältimiseks tuleb tagada maksu- ja kriminaalmenetlusi teostavate ametnike koostöö ning hinnata, milliste maksumenetluste tõenditega on olemas alus ja vajadus asuda menetlust läbi viima kriminaalmenetluse korras.

¹³⁰ Sarv, J. Mõningatest haldus(kohtu) menetluse ja süüteomenetluse paralleelsusega seotud probleemidest. *Juridica* 2005 nr 5, lk 308-320.

¹³¹ EIKo 08.07.2004, 38544/97, Weh vs. Austria, p 42 ja p 43.

¹³² Kanger, L. Enese mittesüüstamise privileeg maksuvaidluste lahendamisel Eesti halduskohtute ja EIK Praktikas. Kohtupraktika lühianalüüs. Riigikohus, Tartu 2012, lk 8. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1312/EIK_%20ja_%20mittesyystamise_privileeg_analyys_L.Kanger.pdf. 28.03.2014.

¹³³ Kivistik, V. Tõendamiskoormusest ja tsiviilhagist maksualastes kriminaalasjades. *Maksumaksja* 2007 nr 11, lk 40

Mõningad õigusspetsialistid on seadnud kahtluse alla, et karistuse kokkuleppe sõlminud isiku ütlused on kallutatud ning neid ei tohiks kasutada tõendina teise süüdistatava vastu. „Kokkuleppe sõlmimine ühe grupi liikmega, ilma et selle asjaolude kujunemise juures oleks viibinud teised süüdistatavad ja nende kaitsjad, jätavad paratamatult õhku kahtluse kokkuleppe täpsete tingimuste ja võimalike lisakohustuste võtmise osas kokkuleppemenetluse subjekti poolt eesmärgiga saavutada enda jaoks soodsaim lahend. Kriminaalmenetluse kohtueelses või kohtumenetluse staadiumis kahtlustatavale või süüdistatavale kokkuleppe võimalust pakkudes on prokuratuur teadlik sellise alternatiivi suurest veenmisjõust ja mõjust isiku psühholoogiale. Kriminaalmenetlusega kaasneb vaieldamatult emotsionaalne pinge ning niisuguses pingeolukorrast lihtsa väljapääsu pakkumine annab prokuratuurile suurepärase võimaluse siduda kokkuleppe sõlmimine tingimuslikult täiendavate ütluste andmisega teiste grupi liikmete kohta. Selliselt saadud ütluseid on lihtne prokuratuuri süüdistusversiooniga kooskõlastada, pannes nii kaitsja ebavõrdselt kehvemasse olukorda. Sisuliselt pannakse inimene valiku ette, kus oma eraelu riive lõpetamise nimel ollakse nõus andma menetlejale meelepäraseid ütlusi. Niisuguste ütluste kasutamine hilisemas menetluses teiste süüdistatavate või kohtualuste vastu raskendab ilmselgelt kaitse teostamise võimalusi, kuivõrd kaitsjal ei ole võimalik kontrollida ütluste andmise tegelikke motiive ega vahendeid nende tegelikkusele vastavust ümber lükata.“¹³⁴

Antud ütluste mitteamestamine tooks kaasa oluliste tõendite äralangemise ning täiendavate tõendite kogumine pikendaks eeluurimise tähtaega. Nimetatud kahtlustuste ümberlükkamiseks saab teise isiku vastu teises kriminaalasjas anda ütlusi tunnistajana, kellel on tõe rääkimise kohustus ja vastutus selle kohustuse rikkumise eest. Samuti, kui on kahtlusi ütluste tõeväärtuses, siis saab lähtuda kriminaalmenetluses kehtivast põhimõttest, mille kohaselt tuleb kõiki kahtlusi tõlgendada kahtlustatava või süüdistatava kasuks.

2.11 Menetlusosaliste kutsumine

Kriminaalmenetluse seadustikus (§ 163¹ lg 6) on laiendatud prokuratuuri pädevust anda uurimisasutustele korraldusi ja nõuda selgitusi. See õigus ei ole prokuröril mitte ainult eeluurimise ajal, vaid ka isikute kohtusse kutsumisel, sh nende asukoha väljaselgitamiseks, kontakti saamiseks või kutsete üleandmiseks juhul, kui postiasutus või prokuratuur

¹³⁴ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 295 SE seletuskiri p 8.

ametnikud seda tõhusalt tagada ei suudaks. Vajaduse anda ülesandeid uurimisasutusele võib muu hulgas tingida ka see, kui prokuratuuril tekib raskusi süüdistatavale kutse kättetoimetamisega – tegemist on isikute kategooriaga, kes ei pruugi olla huvitatud oma asukoha avaldamisest prokurörile. Kuigi see on levinud praktika, koormab see mingis osas eeluurimise ressursi, sest eeluurimisasutuse poolt on menetlus juba lõpule viidud, kuid süüdistus- ja kohtumenetluses pööratakse isikute leidmiseks ikkagi eeluurimisasutuse poole. Sellised korraldused täidetakse eeluurimisasutuse olemasoleva ressursi arvelt, kes peab need toimingud tegema kriminaalmenetluse aja arvelt.

Teistes riikides on selle jaoks eraldi teenistused. Näiteks Ameerika Ühendriikides teenindab föderaalkohtuid nn kohtukordnikuteenistus (*US Marshals*), kes on muude ülesannete hulgas ajalooliselt toimetanud kätte enamiku föderaalkohtu dokumente, sh kohtukutseid.

Täiendavaks menetlusasutuse ressursi kuluks oleks ka hetkel Riigikogu menetluses olev seaduseelnõu,¹³⁵ mille kohaselt ka kaitsja poolt taotletud tunnistajate kohalekutsumise tagaks asja arutav kohus. See ettepanek on tingitud sellest, et prokuratuuril on seadusega tagatud oluliselt tõhusamad võimalused endapoolsete tunnistajate kohalekutsumiseks näiteks 163¹ lg 7 või § 164 lg 3 jne kaudu. Kaitsjale ei ole kehtiva KrMS-i kohaselt antud süüdistajaga samaväärseid õigusi ja võimalusi tunnistajate kutsumiseks või toimetamiseks kohtuistungile.¹³⁶

KrMS § 36 kohaselt on juriidilisest isikust kahtlustatavat ja süüdistatavat esindaval juhatuse või seda asendava organi liikmel lisaks esindatava õigustele ka nende kohustused. Kuivõrd vastavate menetlusosaliste kohustused koosnevad kohustusest ilmuda menetleja kutsel ja kohustusest osaleda menetlustoimingus ja alluda menetleja korraldustele, aitab uus sõnastus tagada paremini menetluslikku distsipliini ja säästa seeläbi ajaressursi. Samas on meil situatsioone, kus juriidilise isiku edasimüümise korral tekkinud eelmisele omanikule kui kaasvastutajale võiks laieneda ka juriidilisest isikust kahtlustatava kohustused.

Samas on kutse kättetoimetamise protseduuri muudetud eeluurimisasutusele lihtsamaks, arvestades ühiskonna järjest suuremat elektroonse suhtlemiskeskkonna kasutamist. KrMS § 165 lõike 4¹ kohaselt on võimalik kutse teha kättesaadavaks e-toimiku süsteemi kaudu,

¹³⁵ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 295 SE seletuskiri.

¹³⁶ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 295 SE seletuskiri p 39

teatades kutse olemasolust kutsutava elektronposti aadressil, mis on näidatud menetluskirjandis või avaldatud Internetis. Teatis peab sisaldama viidet e-toimiku süsteemis asuvale digitaalsele kutsele ja sellega tutvumiseks antavat tähtaega, milleks on saatmise hetkest kolm päeva. E-toimiku süsteemi kaudu kättesaadavaks tehtud kutse loetakse isiku poolt kättesaaduks selle e-toimiku süsteemis avamise hetkest. Kui kutsega ei ole e-toimiku süsteemi kaudu tutvunud teatise saatmisest arvates kolme päeva jooksul, saadetakse kutse väljastusteatega tähtkirjana või antakse kutsutavale allkirja vastu. Nimetatud regulatsioon hoiab kokku kutse väljastamise protseduurile kuluvat uurija aega ning selle tulemusena on tal aega tegeleda teiste menetlustoimingutega.

2.12 Kaitsja õigused

Riigikohus on ühes oma lahendis¹³⁷ märkinud, et kuriteosündmuse või kuriteo asjaolude väljaselgitamise võimatus on kaitseõiguse rikkumine. Sellest tulenevalt on kaitsjad hakanud rõhutama vajadust rohkema teabe saamiseks kriminaalasjas, et oleks piisavalt aega ja võimalusi valmistada kaitseks kogu kriminaalmenetluse kestel. Kehtiv KrMS võimaldab kaitsjale üksnes osaliselt kaitsealusega seotud menetlustoimingu protokollide saamise.

Samuti soovitakse, et juba kahtlustatava ülekuulamisel teavitataks teda võimalikult üksikasjalikult ja detailselt kuriteo tehiooludest.¹³⁸

Euroopalikud kriminaalmenetlused võib laias laastus jagada kahte tüüpi: inkvisitsioonilisteks ja võistlevateks. Mõlemad on vastastikku üksteist aja jooksul palju mõjutanud ning päris puhast süsteemi ei ole enam säilinud üheski Euroopa riigis. Samuti mängivad kriminaalmenetluse süsteemi puhul suurt rolli ka vastava maa õigustraditsioonid ning õigusharidus. Siiski võib öelda, et mõlemad süsteemid otsivad teatud tasakaalupunkti (küll erineval moel) riigi (ja kuriteo ohvrite) huvide ja menetlusluse isiku huvide vahel. Nii näiteks iseloomustab võistlevat menetlust vähem formaalsem eeluurimismenetlus võrreldes inkvisitsioonilise eeluurimisega. Kahtlustuse tekst ja ka süüdistusakt on võistleva kriminaalmenetlusega maades üldjuhul tunduvalt üldsõnalisemad, kuna lähtutakse eeldusest, et tõde selgubki alles kohtus. Inkvisitsioonilise süsteemiga maades on eeluurimine seevastu

¹³⁷ RKKK 3-1-1-31-10 p 14

¹³⁸ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 295 SE seletuskiri p 18.

rohkem formaliseeritud ja eeldatakse, et juba kohtueelse menetluse käigus selgitatakse välja juhtunu võimalikult täpsed asjaolud.¹³⁹

Kaitsjate soovid viivad kriminaalmenetlussüsteemi oluliselt tasakaalust välja, nõudes ühest küljest veelgi detailsemate asjaolude väljaselgitamist eeluurimise käigus, samas kui tõendite kogumise võimalusi muudetakse rangemaks, samuti suurendatakse kaitsjate ligipääsu eeluurimismaterjalidele juba kohtueelse menetluse alguses.¹⁴⁰

Seetõttu on võistleva menetluse korral raske leida põhjendusi sellele, miks peaks üks pool vähemalt osaliselt täitma ka teise poole ülesandeid. Võib möönda, et ühiskond on riigi kaudu huvitatud menetlusega tõe väljaselgitamisest ning seetõttu on vajadus riigi võimuvolituste kaudu tunnistajate kohtusse toomine. Kuid see ülesanne ei tohiks olla menetlusasutuse, vaid kohtukordniku teenistuse sarnase institutsiooni täita.

Samuti on seaduseelnõus soovitud, et kaitsjal ja süüdistataval oleks tagatud piisavalt võimalusi oma kaitse ettevalmistamiseks ning süüdistuse ümberlükkamiseks vajalikke tõendite kogumiseks, ilma et kaitse tõendite põhjendatuse ja vajalikkuse üle otsustaks kohtumenetluse vastaspool ehk süüdistaja. See tähendab, et võrdsete pooltega võistlevas kohtumenetluses otsustab täna kaitse tõendite kogumise põhjendatuse ja vajalikkuse üle tegelikkuses süüdistaja KrMS § 225 lg 2 alusel. Eelnõus antakse uus sõnastus, mille kohaselt tuleks lg 2 täiendada järgmiselt: „prokuratuur ei või keelduda menetlusosalise taotlusel kahtlustatava, kannatanu, tunnistaja ja asjatundja ülekuulamisest, ekspertiisi määramisest ja muudest uurimistoimingutest, kui asjaolu, mille kindlakstegemist taotletakse, võib kriminaalasjas tähtsust omada. Kui menetlusosaline taotleb kahtlustatava poolt enda kaitseks esitatud väidete kontrollimist, on prokuratuur kohustatud seda tegema ja esitama määruses nende kontrollimise tulemused.“¹⁴¹

Nimetatud põhimõtete rakendamine võib esile tuua probleemi, kus uurimisasutus, prokuratuur ja kohus on kohustatud tagama kaitsjale igakülgsed ja reaalsed võimalused kaitsja kohustuste täitmiseks ning see võib tuua kaitsja põhjendamata nõuded peaaegu mistahes võimalusi kaitseülesande täitmiseks. Sealjuures ei saa välistada ka eeluurimise tahtlikku venitamist.

¹³⁹ Riigiprokuratuuri arvamus kriminaalmenetluse seadustiku jt seaduste muutmise eelnõule (295 SE). 06.12.2012, lk 2

¹⁴⁰ Riigiprokuratuuri arvamus kriminaalmenetluse seadustiku jt seaduste muutmise eelnõule (295 SE), lk 2.

¹⁴¹ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 295 SE seletuskiri p 10.

2.13 Abipersonali olemasolu

Seoses ühiskonna ja majanduse arenguga on ka kriminaalmenetluses teatud hulk tehnilisi ja lihtsamaid funktsioone (digitaalsete ja dokumentaalsete tõendite vaatlused, pealtkuulamise stenogrammid, kriminaalasja ja jälitustoimiku tutvustamine), mida võiks teha väiksema palga ja väljaõppega ametnikud. Sellest tulenevalt on loodud 2014. aastal MTA uurimisosakonnas ametikohad, kelle pädevus on suurem kui tehnilised kantselei funktsioonid ja kes aitavad kriminaalasja uurijaid nende sisulises töös. Tulevane praktika peab näitama, kui palju aitab nimetatud funktsioonidega ametnike värbamine kriminaalmenetluse võimekusele kaasa menetluste mahu ja kiiruse suurenemise seisukohast.

Sarnaste tööülesannetega ametnikud (konsultandid) on tööle võetud ka prokuratuuris, kelle põhiülesanneteks on¹⁴²

- menetlusedokumentide projektide koostamine;
- protsessiosalistega suhtlemine;
- infosüsteemidesse andmete sisestamine.

¹⁴² Aas, N. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2012. aastal, lk 25.

KOKKUVÕTE

Lähtudes Maksu- ja Tolliameti ning kohtu statistikast võib maksukuritegude menetlus kesta kuni kohtulahendini 870 päeva.

Selline pikk menetlusaeg seab ohtu karistusõiguse põhimõtte, mille kohaselt ei avalda määratud karistus nii pika aja pärast peale süüteo toimepanemist õiguskuulekusele suunavat mõju. See mõjutab ka riigieelarvelist ressursi ja karistusotsuste sisu (lõpetatakse üldse ebamõistlikult pika menetlusaja tõttu).

Lisaks tuleb tunnustada ja austada iga kodaniku õigust kriminaalmenetlusele mõistliku aja jooksul. Kui õiguskaitseüsteem ei täida talle pandud ootusi, kahaneb tõenäoliselt tema usaldusväärsus ja riivatakse ka kodaniku õiglustunnet.

Kui eeluurimine võtab põhjendamatult palju aega, mõjutab see ka kohtumenetlust ja selle tulemust sisuliselt (tõendid kaotavad ajas väärtust, eriti isikulised tõendid – tunnistajad ei mäleta enam toimunut, neid pole võimalik enam üles leida jms).

Kui õiguskaitseüsteem ei täida talle pandud ootusi, kahaneb tõenäoliselt tema usaldusväärsus ja riivatakse ka kodaniku õiglustunnet.

Käesoleva töö hüpoteesiks on eeluurimise tähtaja lühendamise võimalikkus läbi süütegude karistusõigusliku regulatsiooni muutmise, kriminaalmenetluslike meetmete täiendamise kaudu.

Lõputöö tulemusena on autor jõudnud järgnevate järeldusteni, milles tuuakse välja kriminaalmenetluse kestust mõjutavate karistus- ja menetlusõiguslikud lahendused ning antakse hinnang nende mõju kohta.

Praegu kehtivad maksukuritegude koosseisude kirjeldused hõlmavad väga mitmeid tegusid, mille kaudu riigile maksukahju tekib, ja annavad ammendava loetelu tänases praktikas esinevatest taolistest tegudest. Sellest tulenevalt ei ole vajalik lisada maksusüütegude jaosse täiendavaid kuriteokoosseise.

Probleeme võib tekkida maksukelmuse ja maksude maksmisest kõrvalehoidumise kuriteo koosseisude eristamisel (KarS § 389¹, 389²). Tekib kvalifitseerimise probleeme, kui tagajärg on saanud mõlema teo toimepanemise tulemusena. Koosseisud tuleks ühendada üheks paragrahviks. Nimetatud muudatus kajastub ka juba Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõus nr 554.

Täna kehtiva maksukuriteo paragrahvide sõnastuse järgi tuleks maksukelmuse puhul kõigepealt maksumaksja poolt kelmuse teel tekitatud enammakstud maks tagastada ning alles siis on kuriteo koosseis täidetud. Tuleb muuta kuriteokoosseisu selliselt, et kuriteokoosseis sõltub tagastusnõude suuruse tekitamisest, mitte maksuhalduri poolt tasumisest.

Maksukuriteo objektiivse koosseisu tuvastamiseks on maksukuritegude eeluurimisel vaja planeerida menetlustoimingud eesmärgiga tuvastada maksukohustuse teadlikkus tehingute kuritarvitusest.

Eesti maksukorralduse seaduse § 41 kohaselt vastutavad maksukuriteo toimepanemise eest süüdi mõistetud isikud kuriteo tagajärjel tekkinud maksuvõla eest solidaarselt. Muid solidaarvastutuse norme ei ole. Saksa õiguse solidaarse vastutuse sätete (teadis või pidi teadma müüja kavatsusest mitte käibemaksu tasuda, hoolsuskohustuse sõltuvus ka tehingu hinnast) kohaldamine ka Eesti maksuõiguses tagaks õiguslikud lähtealused kogu tarneahelas ehk pettusskeemis osalenud isikute vastutusele võtmiseks.

Tänapäevase süüdistusmenetluse praktika kohaselt kiputakse lähtuma kõigi 389¹ ja 389² koosseisude elementide kvalifitseerimisel kavatsusest, kuigi see ei ole vajalik. Kavatsuse tuvastamine väljendub eelkõige jälitustoimingute kaudu kogutavates tõendites ning see võib tingida vajaduse, et igas maksukuriteo episoodis oleks vaja teostada ka jälitustoiminguid. Samas on ühiskond õiguskaitseorganitele ette heitnud liiga aktiivset inimeste põhiõigustesse sekkumist jälitustegevuse kaudu ning seda tuleks piirata.

Üheks lahenduseks oleks maksukuritegude paragrahvides määrata subjektiivse koosseisu tunnuseks kaudne tahtlus, kuid nagu eespool kirjeldatud, võib sellega kaasneda isikute käitumiste regulatsiooni ülekriminaliseerimine. Seda saab vältida, kui tõsta tagajärje ehk tasumata maksude suurust senise 35 500 eurolt 50 000 euroni, eeldades, et suurema

maksukohustusega tehingute puhul (tehingu enda maksumus 250 000 eurot) peaks isikul iseenesest tekkima suurem hoolsuskohustus.

Kriminaalmenetluses esinevad tõendamise eesmärkide kaoilisus, liigendamatus ja ähmasus on olulisimad menetluse tempot ning kvaliteeti alandavad tegurid. Sellest tulenevalt tuleb seada tõendite kogumisel selged eesmärgid ning vajalik on menetlustoimingute kavandamine ja läbiviimise planeerimine. Oluline on, et süüdistusaktis ja kaitseaktis tõendite seostamine konkreetsete tõendamiseseme asjaoludega aitaks oluliselt kaasa kohtuliku arutamise kvaliteedile ja väldiks asjassepuutumatute probleemide lahendamist

Maksusüütegude puhul, eriti § 389¹ ja 389², võiks täiesti kaaluda absoluutse legaliteedi põhimõtte kaotamist. Maksuhaldurile valeandmete deklareerimise juhtumites on olukordi, kus isik tasub revisjoni tulemusena koostatud maksuotsusega määratud maksud, tuues kohese tasumata põhjenduseks, et raamatupidajale unustati arve esitamata. Äriühingu seaduslikul esindaja sellise tegevuse puhul võib esineda kaudne tahtlus (peab võimalikuks süüteokoosseisule vastava asjaolu saabumist ja möönab seda), mis on subjektiivse küljena piisav maksukuriteo koosseisu tunnuseks. Kui selline tegu juhtub isiku käitumises esimest korda ning isik saab aru oma süüst ja tunnistab seda ja tasub maksmata maksud, siis vaid põhjusel, et olid olemas kuriteo koosseisulised tunnused - valeandmete esitamine ning tasumata summa vähemalt 35 500 eurot, ei ole alust arvata, et kannatanu huvid oleks kaitstud vaid kriminaalmenetluse läbiviimisega. Sellest tulenevalt võiks uurimisasutusel ja prokuratuuril olla võimalus oportuuniteedipõhimõttele tuginedes kaaluda kriminaalmenetluse alustamise otstarbekust juba selle algstaadiumis, kui uurimistoiminguid ei ole veel läbi viidud ega kriminaalmenetlust alustatud. Muudatused teeniksid menetlusökoonomia eesmärki ja võimaldaksid vabanenud ressursi efektiivselt kasutada.

Kohtueelse menetluse tähtaegade kehtestamist võiks kaaluda sellisel juhul, kui nende tähtaegade jooksul on võimalik piisavate ressursside kaudu reaalselt garanteerida kohtueelse menetluse efektiivne läbiviimine. Kohtueelse menetluse tähtaegade kehtestamine võib pigem hakata mõnevõrra aeglustama menetlust. Tähtaegade kehtestamine võib tekitada uurimisasutusele ja prokuratuurile lisatööd kohtueelse menetluse tähtaegade pikendamisega seonduvate dokumentide koostamise vajaduse tõttu.

Kokkuvõtlikult võib järeldada, et maksukuritegude puhul kasutatakse lihtmenetlusi ning nende rakendamisel suuri probleeme pole olnud. Oluline on, et võimalikud otsustused tuleks juba eeluurimise ajal, et hoida kokku menetlusressurssi ning kohtunike töökoormus lubaks rakendada soovitud ulatuses kiirmenetluse võimalusi. Väiksema arvu episoodide ja osavõtjatega kriminaalmenetluste puhul tuleks rohkem kasutada peale kokkuleppemenetluste ka lühimenetlust.

Eeluurimise taktika planeerimisel on tähtis, et varade analüüs oleks tehtud enne esimesi avalikke menetlustoiminguid (kahtlustatava kinnipidamine, ülekuulamine, läbiotsimine), et oleks tagatud vara arestimisega nende olemasolu kohtumenetluse ajaks. Samuti tuleb kohe eeluurimise alguses alustada tõendite kogumist, mis kinnitaksid isiku seotust ja valdust mingi vara suhtes, samuti selle päritolu kohta.

Autor leiab, et maksukuritegudes ehk riigil saamata jäänud maksutulu juhtumite korral oleks riigi kui kannatanu õigused paremini kaitstud tasumata maksude sissenõudmisel, kui tsiviilhagi tagamisel lähtutaks lisaks kahjule ka riigi maksunõude suurusest isiku vastu. Riigi nõudena tuleks käsitleda kriminaalmenetluses tehtud tasumata maksude maksearvestust või maksmenetluse raames koostatud maksuotsust. Käsitletud muudatus aitaks kokku hoida ka kriminaalmenetlusele kuluvat aega: ära jääks kahju tekkimise tõendamine maksu tasumiseks vajaliku vara olemasolu ja selle teistel eesmärkidel äratarvitamise tõendamise kaudu.

Kuna maksukuritegudes esineb vara arestimise alusena ka tsiviilhagisid, siis tuleks muuta KrMS paragrahvi 126 lg 2¹ regulatsiooni selliselt, et lisaks konfiskeeritavale varale oleks ka tsiviilhagi ja varalise karistuse tagamiseks arestitud vara võimalik menetluse käigus võõrandada selle väärtuse langemise vältimiseks.

Kuritegelike varade kiiremaks tuvastamiseks tasuks kaaluda pangakontode keskregistri loomise võimalikkust, mis aitaks eeluurimisasutustel konkretiseerida, millisesse panka edastada päring detailsemate andemete saamiseks.

Samuti mõjutab välisriigis vara tuvastamise protsess kriminaalmenetluse kestust ning selle optimeerimiseks tuleb kriminaalmenetluse vältel menetlejalatel pöörata suuremat tähelepanu jälitustegevuse käigus tuvastatud kahlusaluse välisriikidega seonduvatele kontaktidele ning

läbiotsimistel leitud välisriigi isikutega sõlmitud lepingute sisule selleks, et tuvastada võimalik välisriik, kuhu kahtluselused on kuritegelikult teel saadud vara paigutanud.

Kiirema rahvusvahelise koostöö huvides tuleb kasutada EL sideohvitseride võrgustikku ja Eesti enda ametnikke Euroopa politseiorganisatsioonis Europol, tagamaks, et õigusabi taotlus edastatakse välisriigi pädevale asutusele, kes on võimeline seda kiiresti täitma. Selles küsimuses on suur abi ka Euroopa justiitskoostöö (Eurojust) ametist, kus on olemas ka Eesti alaline esindus riigiprokuröri näol.

Kuna maksukuritegudes on palju tehinguid kajastuvaid dokumentaalseid tõendeid, siis autor on seisukohal, et kui tegemist on ühe formaadiga dokumentidega, siis piisab ühe dokumendi tõlkimisest ning teiste dokumentide puhul võiks piirduda ainult sisulise informatsiooniga infoväljade tõlkimisega.

Kuna lihtmenetluse kohaldamise üheks eesmärgiks on kiirem kriminaalmenetlus, siis tuleks tõlkimine teha valikuliseks ka siis, kui kohaldatakse kokkuleppemenetlust. Seni on see lubatud vaid kriminaalmenetluse lõpetamisel.

Autor leiab, et vahistamiste korral on tagatud menetluslike garantiidega isikute põhiõiguste kaitse ning ei ole vaja kehtestada täiendavaid nõudeid vahistamise põhjendatuse tagamiseks. Juba tänases menetluspraktikas ei kohalda kohtud isikute vahistamist kergekäeliselt ning arvestavad juba praegu nii *ultima ratio* kui ka proportsionaalsuse põhimõttega. Riigikohus on omalt poolt toonitanud, et vahistamismenetlus ei ole kriminaalasja sisuline arutamine ega isiku süüüsimuse lõplik lahendamine ja seetõttu ei laiene sellele menetlusele ka kõik KrMS §-st 14 tulenevad võistleva kohtumenetluse reeglid. Samas lasub Riigikohtu kinnitusel vahistamismenetluses nii põhjendatud kuriteokahtluse kui ka vahistusala olemasolu argumenteerimise kohustus eeskätt ja põhiliselt prokuratuuril ning vahistamise põhjendatuse argumentatsioon peab sisalduma ka vahistamistaotluses.

Vahistamise lühemad tähtajad ei taga kriminaalmenetluse efektiivsust, kuna lühema vahistusaja jooksul ei ole võimalik koguda kõiki süüstavaid tõendeid, mida isik võib vabadusse sattudes hävitada. Samuti ei ole võimalik tagada vahistatu kohalolu ka kohtumenetluse ajaks, mille tulemusena kohtumenetlus võib hakata venima.

Vastutusele võtmise tagamiseks tuleb lisada KrMS-i 4. peatüki teise jaotisesse (muud kriminaalmenetluse tagamise vahendid) kahtlustatava või süüdistatava juriidilise isiku ühinemise, jagunemise ja likvideerimise keeld. Karistusseadustiku ja maksukorralduse seadusesse tuleb teha täiendus, mille alusel saaks omistada vastustust ka süüteo toime pannud juriidilise isiku jagunemisel tekkinud isikutele.

Autori arvates ei ole otstarbekas jälitustegevuse teostamiseks kehtestada lühemat aega, kui KrMS § 126⁴ lg 6 märgitud üks aasta, sest see võib ohtu seda riigi huvid, kuna maksukuriteo raskusastme ning selle osavõtjate paljususe ei võimalda koguda tõendeid mingi konkreetse ettenähtud tähtaja jooksul.

Autor leiab, et Saksamaa õiguses sätestatu, mille kohaselt ei teavitata isikut, keda jälitustoiming puudutab väga vähe, on üsna sarnane Eesti regulatsiooni KrMS § 126¹³ sõnastusele ning seetõttu ei ole vaja võtta Eesti seadusesse üle täiendavaid sätteid Saksa seadusest. Kuna olulise riive mõistet ei ole Eesti ega Saksa seaduses sisustatud, siis sõltub see prokuratuuri ja kohtu tõlgendusest ning tagajärjeks võib olla see, et kahtlusala suhtluses oleva isiku eraelu puutumatus loetakse oluliselt riivatuks ning seetõttu tuleb tutvustada jälitustoimingut igale isikule, kellega kahtlustataval on olnud telefonivestlus. Autori arvates peaks oluline riive tähendama olukorda, kus teine isik satub jälitustegevuse sfääri seoses kahtlustatavaga omavahelise korduva (rohkem kui kaks korda) suhtlemise tõttu.

Võib tõdeda, et tänane õigusnormistik elektrooniliste teabekandjatega varjatud tutvumiseks on ebaselgelt reguleeritud, mistõttu tuleks luua eraldi seaduslik lahendus KrMS-is elektrooniliste teabekandjatega ja arvutisüsteemidega varjatud tutvumiseks. See peaks olema lubatud kohtu loal ja selle loaga peaks olema võimalik sanktsioneerida kõige vajaliku läbiviimist (varjatud sisenemist, andmetega tutvumist, vajadusel kommunikatsiooni jälgimist).

Uudse ideena väärrib kaalumist, et eeluurimisel videosalvestatud ülekuulamine - seoses oma kvaliteetsema sisuga, tõendiallika usaldusväärsuse tagamisega, adekvaatse ülevaate saamisega toimingute kulgemise taktikast, sh ülevaate isiku kehakeelest - võiks olla lubatud kohtumenetluse väliselt kogutud tõendina süüüksimuse otsustamisel. Antud arvamus tugineb KrMS § 291 lg 3 p 1 sõnastusele, mille kohaselt üheks tingimuseks, millal võib kohus vastu võtta varasemalt deponeerimata ütlusi, on see, et ütluste andmise asjaolud ning tunnistaja isik

ei anna alust kahelda tõendi usaldusväärsuses. Seega võiks videosalvestatud ülekuulamine olla KrMS § 291 lg 3 p 1 üheks kohaldamise aluseks.

Ei saa välistada maksuhalduri dubleerivat tegevust ütluste kogumisel maksumenetluses ja kriminaalmenetluses ning ei saa loota kriminaalmenetluse kiiremale menetlusele maksumenetluse kaudu kogutud materjalide põhjal. Dubleeriva tegevuse vältimiseks tuleb tagada maksu- ja kriminaalmenetlusi teostavate ametnike koostöö ning hinnata, milliste maksumenetluste tõenditega on olemas alus ja vajadus asuda menetlust läbi viima kriminaalmenetluse korras.

Isikute prokuratuuri ja kohtusse kutsumiseks nende asukoha väljaselgitamine, kontakti saamine või kutsete üleandmine koormab mingis osas eeluurimise inimressurssi, sest sellised korraldused täidetakse uurijate poolt, kes peavad need toimingud tegema kriminaalmenetluse aja arvelt. Teistes riikides on selle jaoks eraldi kohtukordniku teenistused, mille loomist prokuratuuri või kohtu juurde võiks kaaluda.

Väited kaitseõiguste ebapiisava tagamise kohta ja selle lahenduseks välja pakutavad ideed viivad kriminaalmenetlussüsteemi oluliselt tasakaalust välja, nõudes ühest küljest veelgi detailsemate asjaolude väljaselgitamist eeluurimise käigus, samas kui tõendite kogumise võimalusi muudetakse rangemaks, samuti suurendatakse kaitsjate ligipääsu eeluurimismaterjalidele juba kohtueelse menetluse alguses.

Seetõttu on võistleva menetluse korral raske leida põhjendusi sellele, miks peaks üks pool vähemalt osaliselt täitma ka teise poole ülesandeid. Võib möönda, et ühiskond on riigi kaudu huvitatud menetlusega tõe väljaselgitamisest ning seetõttu on vajadus riigi võimuvolituste kaudu tunnistajate kohtusse toomine. Kuid see ülesanne ei tohiks olla menetlusasutuse vaid kohtukordniku teenistuse sarnase institutsiooni täita.

Autor leiab, et eeltoodud ettepanekutega arvestamine mõjutab kohtueelse uurimise kestust. Loodetavasti leiavad need karistus- ja kriminaalmenetlusõiguse spetsialistide poolt aktsepteerimist ning seadusandja sätestab seadustes vajalikud muudatused.

FACTORS IMPACTING THE DURATION OF PROCEEDINGS ON TAX OFFENCES

Summary

According to statistics from the Tax and Customs Board investigations department, pre-trial investigation of tax crimes takes an average of 543 days. In 2012, criminal cases in general proceedings in courts of the first instance were resolved in an average of 327 days. Thus the average duration of proceedings on tax crimes can be 870 days.

Such a long period jeopardizes the principle of penal law under which a punishment meted out so much later than the time at which the offence was committed loses its correctional value. It also impacts state budget resources and the punishment decisions themselves (cases can be dismissed altogether if the proceedings span an unreasonably length time period).

In addition, the right of each and every citizen to be tried within a reasonable time period is to be recognized and honoured. If the legal protection system does not fulfil the expectations placed on it, its trustworthiness will suffer and citizens' sense of justice will be violated.

Current criminal procedure –operating according to the principle that the proceedings are mandatory but the judicial proceedings must be adversarial in nature – undoubtedly has a resource-costly structure. On one hand, the law calls for objective pre-trial proceedings conducted according to the principle of legality; on the other hand, there is also the principle that evidence gathered in the pre-trial stage must be re-substantiated in court. In essence, the state must ensure that each piece of personal evidence is covered twice – in pre-trial proceedings (to ensure that the proceedings are objective and the accusation is justified) as well as in court, in the course of direct judicial proceedings.

To shorten the length of pre-trial proceedings, it will be necessary to reduce the number of cases on the docket or speed up criminal procedure.

The first chapter of this thesis lists the requisite elements an offence must meet to qualify as a tax crime and states an opinion on their multiplicity and the need to introduce changes to these elements.

The second chapter deals with the pre-trial investigative methods set forth in the Code of Criminal Procedure, and evaluates which operations in criminal proceedings influence the duration of preliminary investigations, what changes would have to be made, and what changes should be excluded.

With regard to criminal proceedings, not only the punishment is of a repressive nature; sometimes the proceedings themselves have a repressive effect, as people are stigmatized due to the fact that they are ascribed the status of a suspect. In other words, society develops a negative, accusatory opinion already before a verdict – and this is contrary to the presumption of innocence.

Based on the above, efforts should be made to ensure that, preliminary investigations are of a reasonable duration.

This is necessary both from the perspective of the Constitution of the Republic of Estonia and the international law.

In conjunction, Articles 14 and 15 of the Constitution guarantee the right to effective and fair proceedings and recourse to the court. Person's legitimate expectations and the judicial authority's obligation to conduct criminal proceedings within a reasonable time period also stem from these articles.

Under Article 14 Subsection 3 c of the UN Covenant on Civil and Political Rights, everyone has the right to be tried without undue delay.

The requirement that the criminal cases be heard within a reasonable period of time stems from Article 6 (1) of the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

If the legal protection system does not fulfil the expectations placed on it, its trustworthiness will likely decline and citizens' sense of justice will be violated.

The hypothesis of my paper is that it is possible to shorten the duration of preliminary investigations through amendments to penal law, supplementation of criminal procedural measures and making more effective use of human resources.

The research resulted in the following opinions regarding the necessity, appropriateness and applicability of penal and procedural legal solutions.

The author finds that the descriptions of the requisite elements of tax crimes currently in effect encompass a broad range of actions that result in the state losing tax revenue, and that descriptions provide an exhaustive list of tax crime-related acts that occur in current practice. As a result, it is not necessary to supplement the current definition of a tax offence with additional necessary elements.

But problems could arise in distinguishing the necessary elements of tax fraud and tax evasion offences (Penal Code Sections 389¹, 389²). Problems arise if the consequence has come about as a result of both offences. Thus it is preferable to join the necessary elements of these crimes together in one section. Such an amendment is already contained in existing draft legislation – draft act no. 554 on the act amending the Penal Code and other acts.

According to the wording of the sections on tax crimes, first the portion of the tax that other taxpayers had to pay due to tax fraud must be refunded; only then are the necessary elements of the offence satisfied. The definition of the crime must be changed so that it depends on how large a claim for tax refund was incurred, not payment of the claim by the tax authority.

To determine that all the objective constitutive elements of a tax crime are present, procedures in preliminary investigations of tax crimes must be planned with the goal of establishing whether the person subject to tax was aware of the misuse of transactions as well.

Under Section 41 of the Estonian Taxation Act, the persons convicted of the tax crime bear solidary liability for the tax debt arising as a consequence of the crime. There are no other norms for solidary liability. The application of solidary liability as seen in German law (the person knew or should have known of the seller's intention not to pay VAT, duty of care depends also on transaction price) in Estonian tax law would ensure legal grounds for prosecuting persons throughout the entire supply chain or tax fraud scheme.

Under today's prosecution practice, there is a tendency to proceed from the deliberate intent in satisfying the definitions in 389¹ and 389², but this is not necessary. The establishing of deliberate intent is expressed in the evidence gathered above all through surveillance activities and this may lead to the need for more surveillance operations to be carried out as well in each and every tax crime episode. At the same time, society has criticized law enforcement bodies for intervening too actively in people's fundamental freedoms through surveillance activity, and this should be limited.

One solution would be to stipulate, in sections of legislation on tax crimes, indirect intent as a subjective necessary element of the crime, but as described above, this could lead to over-criminalization. This can be avoided by raising the threshold of the consequence – unpaid taxes – from the current 35,500 to 50,000 euros, presuming that the persons should themselves have a greater duty of care in the case of transactions with higher tax obligations (transaction value 250,000 euros).

The confusion, lack of categorization and vagueness in criminal procedure is one of the most significant factors that slow down the pace and decrease quality of proceedings. Therefore clear goals should be set in gathering evidence and it is necessary to plan in advance procedural operations and the course of proceedings. It is important that evidence in the statement of charges and statement of defence be linked to specific circumstances of a subject of proof, which would contribute significantly to the quality of judicial proceedings and keep extraneous problems from entering the picture.

In the case of tax crimes, especially where Sections 389¹ and 389² are concerned, the abolishment of the principle of absolute legality should be considered. In cases where false information is declared to tax authorities, there are situations where the person pays the taxes assessed in a notice of assessment prepared as a result of a tax audit, citing indirect intent as the reason the taxes were not paid immediately (for instance, a company employee might have failed to send an invoice to the accountant). If such an action occurs for the first time and the person understands his or her guilt, admits to the act and pays the unpaid taxes, then the fact that the action satisfied the necessary elements of a crime – i.e., to file false data and the unpaid amount was at least 32,000 euros – is insufficient grounds to suppose that the injured party's interests would be protected solely if criminal proceedings were conducted. As a result, police and prosecution should have the possibility – based on the principle of

opportunity – already in the early phase when the investigation is not complete or the criminal proceedings yet launched, to consider the expediency of launching criminal proceedings. This would serve the goal of procedural economy and allow the resources thus freed up to be used effectively.

Establishing time limits for pre-trial proceedings could be considered if it were possible to realistically guarantee that there are sufficient resources during those time limits to carry out prejudicial proceedings efficiently. Establishing time limits for pre-trial proceedings might, however, slow proceedings somewhat. It could result in added work for investigators and prosecution due to the need to prepare paperwork related to the extension of the time limits for pre-trial proceedings.

In planning preliminary investigation tactics, it is important that the analysis of assets be conducted before the first public procedural actions take place (detention of the suspect, interrogation, seizure) to ensure that the assets have been impounded by the time of the judicial proceedings. Immediately at the start of the preliminary investigation investigator has to start gathering of evidence to prove that the given person is connected to and was in possession of assets, as well as origin of the assets.

The author finds that in tax crime i. e. in cases where the revenue has been lost by the state – the state as the injured party would have its interests (with regard to collection of unpaid taxes) better protected if the securing of a civil action would proceed not only from losses but also the value of the state's tax claim against the person. The state's claim should be based on an estimate of unpaid taxes compiled in the course of criminal proceedings or notice of tax assessment prepared in the course of taxation proceedings. Making the abovementioned change would help save on time spent on criminal proceedings – there would be no need to substantiate that losses were incurred by way of proving the existence of the assets necessary to pay the tax and their use for other purposes.

In the case of tax crimes, civil suits can also serve as grounds for seizure of assets, and thus the provisions in subsection 126 (2¹) of the Code of Criminal Procedure should also be amended so that in addition to the assets to be confiscated, the assets confiscated for securing a civil action and the fine to the extent of assets could be sold off/transferred in order to avoid a decline in their value.

In the interests of more rapid identification of criminal assets, the establishment of a central registry of bank accounts could be considered: this would help bring more clarity for preliminary investigators as to which banks they should query for more detailed data.

The process of identifying assets held in foreign countries also affects the duration of criminal proceedings and to optimize this process, the authorities conducting criminal proceedings should devote more attention to the suspect's contacts with foreign countries established in the course of surveillance as well as the content of contracts signed with foreign nationals in order to identify foreign countries where the suspects placed the assets gained through criminal means.

In the interests of more rapid international cooperation, the EU communication officers' network and Estonia's own officials in the European police organization Europol should be used to ensure that the application for legal assistance is forwarded to a competent institution in a foreign country who is capable of rapidly executing it. In this matter, Eurojust (European justice cooperation) is also a major resource, as Estonia has a permanent representation there through the Office of the Prosecutor General.

As tax crimes involve many pieces of documentary evidence on transactions, the author believes that if documents are in a single format, then it is enough for one document to be translated and solely the contents of the information fields in the other documents could be translated.

As one objective for use of simplified procedure is speedier criminal proceedings, then the translation could be made optional even if plea bargaining is resorted to. To this point it has only been permitted if criminal proceedings are terminated.

The author finds that in the case of arrests, procedural guarantees provide protection of persons' fundamental rights and there is no need to establish additional requirements for the purpose of ensuring that an arrest is justified. Already in today's procedural practice, arrest is not used cavalierly and it takes into account the principles of *ultima ratio* and proportionality. The Supreme Court has noted that arrest procedure is not a substantive discussion of the criminal case or a final resolution to the question of guilt and therefore the procedure is not subject to the rules of adversarial judicial proceedings deriving from Section 14 of the Code of Criminal Procedure. At the same time, the Supreme Court has ruled that in arrest

proceedings, it is chiefly the prosecution that is obligated to provide justification for suspicion of a crime and probable cause for arrest, and the arrest warrant must also document the justification of arrests.

To ensure prosecution, the second subdivision of Chapter 4 of the Code of Criminal Procedure (other means of securing criminal proceedings) should be updated with the addition of a prohibition on merger, division and dissolution of a legal person under suspicion or accusation. The Penal Code and Taxation Act should be updated with provisions on the basis of which criminal liability could be extended to the entities created as a result of division of a legal person.

The author believes that the provisions in German law under which persons who are very little affected by surveillance operations are not notified is fairly similar to the wording of Section 126¹³ of the Estonian Code of Criminal Procedure and thus there is no need to transpose additional German legislative provisions into Estonian law. As the concept of material violation is not furnished with legal definition in either Estonian or German law, the term depends on what interpretation the prosecution and courts ascribe to it; and the consequence could be that privacy of an individual who is in communication with the suspect could be considered to be materially violated and thus, for example, surveillance operations might have to be disclosed to every individual with whom the suspect was communicating by telephone. In the opinion of the author, a material violation should mean a situation where another person finds himself in the sphere of surveillance activity in connection with repeated communication with the suspect (more than two times).

We see that the current legal framework for covert examination of electronic media is not clearly regulated, and due to this a separate legal solution should be created in the Code of Criminal Procedure for concealed examination to electronic media and computer systems. This should be allowed by court permission and this permission should allow for all of the necessary procedures (concealed entry, examination of data, and if necessary wiretaps) to be sanctioned.

A new idea that deserves consideration is that videotaped interrogations in preliminary investigations, due to their higher quality content, coupled with guarantees of reliability and

an adequate overview of the tactics in the course of proceedings, including the subject's body language, could be admissible in judicial proceedings as externally gathered evidence in deciding on questions of guilt. This opinion is based on the wording of clause 291 (3) 1), under which one condition for a court admitting previously not deposited testimony is that the circumstances relating to giving of testimony and the witness do not give any reason to doubt the credibility of evidence. Thus videotaped interrogations could be added to the list in subsection 291 (3) of the Code of Criminal Procedure.

When individuals are subpoenaed to appear before prosecution and court, they first need to be found and located, and this places a burden on preliminary investigators' human resources, as such orders are carried out by the investigators who have to do this when they could be working on other aspects of the criminal proceedings. In other countries, there are separate services provided by officers of the court; thus, establishing such services at Estonian prosecutor's offices and courts could be considered.

Assertions that there are insufficient guarantees of the right of defence – and the ideas proposed to alleviate the problem – result in a significant loss of equilibrium in the criminal procedure system, with, on one hand, the need for determination of even more detailed facts in the course of preliminary investigations, even as the options for gathering evidence become more stringent; at the same time the access of defenders to preliminary investigation materials will be increased at the start of pre-trial proceedings.

Thus in the case of adversarial proceedings, it is hard to find justification to why one party must at least partially fulfil the other party's duties. It can be said that society – through the state – is interested in arriving at the truth in the proceedings and thus there is a need to bring witnesses into court by the authority vested in the state. But this function should not be carried out by a procedural authority but rather by an officer of the court.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

Kasutatud kirjandus

1. Aas, N. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2012 aastal. Tallinn 2013. Arvutivõrgus: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/riigi_peaprokurori_ettekanne_pohiseaduskomisjonile_2013_0.pdf. 27.02.2014.
2. Aavik, M. Õigussüsteem on stabiilne ja avalik. Justiitsministeeriumi koduleht 05. 09. 2009. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/40752>. 19.03.2014.
3. Council of Europe. Rec(2005)10. Recommendation of the Committee of Ministers to member states on “*special investigation techniques*” in relation to serious crimes including acts of terrorism. 2005. Arvutivõrgus: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=849269&BackColorInternet=9999CC&BackColorInternet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>. 05.03.2014.
4. Eesti Advokatuuri arvamus kkriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõule 295 SE 14. 01. 2013. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>. 12.03.2014.
5. Elling, T. Sisendkäibemaksu maha arvamise tingimused ja praktika Euroopa Liidus. Sisekaitseakadeemia toimetised 2012.
6. Eurojust. Mission and tasks of Eurojust. Eurojusti koduleht <http://eurojust.europa.eu/about/background/Pages/mission-tasks.aspx>. 07.03.2014.
7. Europol. CARIN manual. European Police Office. 2012, lk 4. Arvutivõrgus: <https://www.europol.europa.eu/content/publication/camden-asset-recovery-inter-agency-network-carin-manual-1665>. 10.03.2014.

8. Euroopa Komisjon. Teatis Euroopa parlamendile, Nõukogule, Euroopa majandus- ja sotsiaalkomiteele ja regioonide komiteele. KOM(2010) 171. Stockholmi programmi rakendamise tegevuskava. Brüssel 20.04.2010. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0171:FIN:et:PDF>. 24.03.2014.
9. Euroopa Komisjon. Teatis COM 2013, 532 17.07.2013. Euroopa Prokuratuuri asutamine ja Eurojusti reformimine liidu finantshuvide paremaks kaitsmiseks, lk 3. Arvutivõrgus <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52013DC0532:en:NOT>. 07.03.2014.
10. Euroopa Ülemkogu. Stockholmi programm – avatud ja turvaline Euroopa kodanike teenistuses ja nende kaitsel. Euroopa Liidu Teataja C 115/1. 4.5.2010. Arvutivõrgus: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52010XG0504\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52010XG0504(01)). 02.04.2014.
11. Intervjuu MTA uurimisosakonna Põhja I talituse juhatajaga Terje Lang. 16.04.2014. Autori valduses.
12. Intervjuu MTA uurimisosakonna Põhja II talituse juhatajaga Siim Rudissaar. 16.04.2014. Autori valduses.
13. Justiitsministeeriumi arengukava 2014–2017. Justiitsministeeriumi koduleht. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=58334/Justiitsministeeriumi+arengukava+2014%26%238211%3B2017.pdf>. 03.03.2014.
14. Justiitsministeerium. Riigi kuritegevuse vastased prioriteedid. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/26990>. 11.03.2014.
15. Järvet, T. Kaebemenetlus kriminaalmenetlusliku jälitustegevusega riivatud õiguste kaitseks. Sisekaitseakadeemia toimetised 2010.

16. Kanger, L. Enese mittesüstamise privileeg maksuvaidluste lahendamisel Eesti halduskohtute ja EIK praktikas. Kohtupraktika lühianalüüs. Riigikohus. Tartu 2012. Arvutivõrgus:
http://www.riigikohus.ee/vfs/1312/EIK_%20ja_%20mittesyystamise_privileeg_analyys_L.Kanger.pdf. 28.03.2014.
17. Kanger, L. Euroopa kohtu praktikale viitamine maksuvaidlustes. Kohtupraktika analüüs. Tartu: Riigikohus. Tartu 2012. Arvutivõrgus:
http://www.riigikohus.ee/vfs/1267/maksuasjades_viited_EK_lahenditele_%20analyys_L.Kanger.pdf. 27.03.2014.
18. Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu. 554 SE. Arvutivõrgus. <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad&>. 22.03.2014.
19. Karistusseadustiku ja selle muutmise seaduse eelnõu 931 SE seletuskiri. Arvutivõrgus:
http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=061590005. 18.03.2014.
20. Kivistik, V. Tõendamiskoormusest ja tsiviilhagist maksualastes kriminaalasjades. Maksumaksja nr 11, 2007.
21. Kirchler, E. The Economic Psychology of Tax Behaviour. Cambridge University Press 2007.
22. Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 295 SE. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>. 13.03.2014.
23. Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 295 SE seletuskiri. Arvutivõrgus:

<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>. 26.03.2014.

24. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 seletuskiri. Justiitsministeerium 2009. Arvutivõrgus:<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50604/Seletuskiri+%28kriminaalpoliitika+arengusuunad+aastani+2018%29.pdf>. 05.03.2014.
25. Kruusamäe, M., Reinthal, T. Jälitustegevuse kohtulik eelkontroll Eestis. Kohtupraktika analüüs. Tartu, Riigikohus 2013. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1510/Lisa%205_Jalitustegevuse%20analuus.pdf. 08.03.2014
26. Kroonberg, R. Isikulise tõendi problemaatika kriminaalmenetluses ja võimalikud lahendused. Sisekaitseakadeemia toimetised 2009.
27. Krüger, U. Kriminaalmenetlus: tõendamine kohtueelses menetluses. Sisekaitseakadeemia 2007.
28. Kuritegevus Eestis 2012. Kriminaalpoliitika uuringud 17. Justiitsministeerium 2013. Arvutivõrgus:http://www.just.ee/or.aw/class=file/action=preview/id=59116/Kuritegevus_Eestis_2012.pdf 12.03.2014.
29. Kuritegevus Eestis 2013. Kriminaalpoliitika uuringud 18. Justiitsministeerium 2014. Arvutivõrgus:http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=59454/Kuritegevus_Eestis_2013.pdf. 30.03.2014.
30. Laurendt-Hanioja, A. Ülevaade rahvusvahelisest õigusabist 2010. aastal. Tallinn 2011. Justiitsministeerium. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=54057/%DCleuvaade+rahvusvahelisest+%F5igusabist+2010.+aastal.pdf>. 05.03.2014.
31. Lauridsen, J. Is Baltic Crime Economically Rational? Baltic Journal of Economics. No1 2009.

32. Lepik, M., Lillsaar, M. Ettevõtte üleminek maksuõiguses. Kohtupraktika analüüs. Riigikohus, Tartu 2013. Arvutivõrgus:
http://www.riigikohus.ee/vfs/1487/Ettevotte%20yleminek%20maksuoiguses_M.Lillsaar_M.Lepik.pdf. 28.03.2014.
33. Lillemets, K. Maksumoraal maksukäitumise kujundajana ja selle peamised isikupõhised tegurid. Riigikogu toimetised, nr 20. 2009.
34. Maksukorralduse seadusega seotud seaduste muutmise seaduse eelnõu 887 SE I seletuskiri. Arvutivõrgus:http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mg_etdoc&itemid=012960033 27.03.2014.
35. OECD. „Managing and Improving Compliance: Recent Developments in Compliance Risk Treatments” 2009. Arvutivõrgus: www.oecd.org/dataoecd/36/34/42490764.pdf 29.03.2014.
36. Randlane, K. Maksukuulekus ja selle tähendus sisejulgeoleku teoreetilises käsitluses. Sisekaitseakadeemia toimetused, Tallinn 2011.
37. Rask, M. Ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta. Ettekanne Riigikogu 2013. aasta kevadistungjärgul 06.06.2013. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1507/Riigikohtu%20esimehe%20ettekanne%20Riigikogus_2013.pdf. 26.02.2014.
38. Raska, E., Raitviir, T. Eesti edu hind: Eesti sotsiaalne julgeolek ja rahva turvalisus. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus 2005.
39. Riigikogu otsus 757 OE I 09.06.2010. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Arvutivõrgus:<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50603/Kriminaalpoliitika+arengusuunad+aastani+2018.pdf>. 07.03.2014.

40. Riigikontrolli kontrolliaruanne. Kuritegude kohtueelne menetlus. Tallinn 2003.
Arvutivõrgus: <http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/1735/Area/20/language/et-EE/Default.aspx>. 26.03.2014.
41. Riigiprokuratuuri arvamus kriminaalmenetluse seadustiku jt seaduste muutmise eelnõule (295 SE). 06.12.2012. Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&> 22.03.2014.
42. Sarv, J. Mõningatest haldus (kohtu) menetluse ja süüteomenetluse paralleelsusega seotud probleemidest. Juridica 2005 nr 5.
43. Sootak, J., Pikamäe, P. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2002.
44. Vabariigi Valitsuse arvamus kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõule 295 SE 03.12.2012. Arvutivõrgus:
<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>. 05.03.2014.

Kasutatud õigusaktid

45. Eesti Vabariigi Põhiseadus. RT I 1992, 26, 349 ... RT I 27.04.2011, 1.
46. Euroopa Liidu liikmesriikide vahelise kriminaalasjades vastastikuse õigusabi konventsiooniga ühinemise seadus. RT II 2004, 16, 69.
47. Euroopa Nõukogu 13. 06. 2002 raamotsus 2002/584/JSK. Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikide vahelise üleandmiskorra kohta. Euroopa Liidu Teataja L 190, 18.07.2002, lk 0001 – 0020.
48. Euroopa Nõukogu 28.11. 2006 direktiiv 2006/112/EC, käibemaksu süsteemi ühtlustamise kohta – ELT L 347/1, 11.12.2006.

49. Inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon. RT II 2000, 11, 57. 16.04.1996.
50. Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364... RT I, 26.02.2014, 1.
51. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seadus. RT I, 05.07.2013, 2.
52. Kriminaalasjades vastastikuse abistamise Euroopa konventsiooni ja selle lisaprotokolli ratifitseerimise seadus. RT II 1997, 7, 36.
53. Kriminaalasjades vastastikuse abistamise Euroopa konventsiooni teise lisaprotokolli ratifitseerimise seadus RT II 2004, 24, 101.
54. Kriminaalmenetluse seadustik. RT I 2003, 27, 166 ... RT I, 26.02.2014, 1.
55. Käibemaksuseadus. RT I 2003, 82, 554...RT I, 18.02.2014, 2.
56. Maksukorralduse seadus. RT I 2002, 26, 150...RT I, 31.01.2014, 6.
57. Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooni ratifitseerimise seadus, RT II 2003, 1, 1.
58. Strafprozessordnung. BGBI I S 1074, 1319, 07.04.1987; BGBI I S 2149. 31.10.2008, § 101 lg 4 ja lg 5. arvutivõrgus: <http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html>. 24.03.2014.
59. Tulumaksuseadus. RT I 1999, 101, 903... RT I, 23.12.2013, 3.
60. Väljaandmise Euroopa konventsiooni, selle lisaprotokolli ja teise lisaprotokolli ratifitseerimise seadus . RT II 1997, 8, 38.

Kasutatud kohtupraktika

61. EK 12.01.2006, C-354/03, C-355/03, C-484/03; Optigen Ltd Fulcrum Electronics Ltd, Bond House Systems Ltd versus Commissioners of Customs & Excise.
62. EK 21.02.2006, C-255/02, Halifax plc and others v HM Customs & Excise.
63. EK 11.05.2006, C-384/04 Commissioners of Customs & Excise and Attorney General v Federation of Technological Industries.
64. EK 06.07.2006, C-439/04 ja C-440/04, Axel Kittel v Etat belge and Etat belge v Eecolta Recycling SPRL.
65. EIKo 24.04.1990, 11801/85, Kruslin vs. France.
66. EIKo 28.10.1994 , 14310/88, John Murray vs. Ühendkuningriik.
67. EIKo 08.07.2004, 38544/97, Weh vs. Austria.
68. EIKo, 15.01.2009, 33509/04, Burdov vs Russia.
69. EIKo 06.03.2012, 59577/08 Leas vs Eesti.
70. RKHK 3-3-1-39-03.
71. RKHK 3-3-1-34-06.
72. RKHK 3-3-1-32-09.
73. RKHK 3-3-1-12-12.
74. RKHK 3-3-1-20-11.

- 75. RKKK 3-1-1-141-04.
- 76. RKKK 3-1-1-13-06.
- 77. RKKKm 3-1-1-103-06.
- 78. RKKK 3-1-1-47-07.
- 79. RKKK 3-1-1-60-07.
- 80. RKKK 3-1-1-61-08.
- 81. RKKK nr 3-1-1-63-08.
- 82. RKKK 3-1-1-31-10.
- 83. RKKKm 3-1-1-105-11.
- 84. RKKK 3-1-1-31-12.
- 85. RKKK 3-1-1-133-13.
- 86. RKPJKo 3-4-1-2-98.
- 87. RKPJK 3-4-1-1-02.
- 88. RKPJK 3-4-1-15-10.
- 89. RKÜKo 3-4-1-10-00.
- 90. TlnHK 3-10-1430/39.
- 91. TlnRKO 3-08-316.

92. TrtRnK 3-08-486.

LISAD

Lisa 1 . Maksukuritegude kohtueelses menetluses teostavate menetlustoimingute ajalise kestuse küsimustik ning koondtulemus.

Märkige alljärgnevalt ridade lõpus olevasse lahtrisse mitu tundi on tüüpiliselt (keskmiselt) ja kui palju maksimum aega on võtnud järgmiste menetlustoimingute teostamine/vormistamine

	Ei ole teostanud	Mitu tundi aega võtnud
Menetlusalluvuse regionaalsuse (prokuratuuri ringkonna) printsiibi otsustuse tüüpiline aeg	☐	<input type="text"/>
Menetlusalluvuse regionaalsuse (prokuratuuri ringkonna) printsiibi otsustuse maksimum aeg	☐	<input type="text"/>
Jälitustoimingu loa vormistuse tüüpiline aeg (taotlusest kuni kohtuotsuseni)	☐	<input type="text" value="2"/>
Jälitustoimingu loa vormistuse maksimum aeg (taotlusest kuni kohtuotsuseni)	☐	<input type="text" value="6"/>
Jälitustoimingu loa pikendamise vormistuse tüüpiline aeg (taotlusest kuni otsuseni)	☐	<input type="text" value="4"/>
Jälitustoimingu loa pikendamise vormistuse maksimum aeg (taotlusest kuni otsuseni)	☐	<input type="text" value="36"/>
Jälitustoimingu protokoll koostamise tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="6"/>
Jälitustoimingu protokoll koostamise maksimum aeg	☐	<input type="text" value="8"/>
Sideettevõtjalt saadud andmete vormistuse tüüpiline aeg (alates andmete küsimisest)	☐	<input type="text" value="250"/>
Sideettevõtjalt saadud andmete vormistuse maksimum aeg (alates andmete küsimisest)	☐	<input type="text" value="720"/>
Isiku kahtlustatavana kinnipidamise vormistuse tüüpiline aeg (alates ametiruumi toimetamisest)	☐	<input type="text" value="1"/>
Isiku kahtlustatavana kinnipidamise vormistuse maksimum aeg (alates ametiruumi toimetamisest)	☐	<input type="text" value="2"/>

Riigi õigusabi andmise vormistuse tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="1"/>
Riigi õigusabi andmise vormistuse maksimum aeg	☐	<input type="text" value="2"/>
Kahtlustatava kinnipidamise asendamise (avastusest kuni aktini) tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="2"/>
Kahtlustatava kinnipidamise asendamise (avastusest kuni aktini) maksimum aeg	☐	<input type="text" value="7"/>
Isiku läbivaatuse tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="1"/>
Isiku läbivaatuse maksimum aeg	☐	<input type="text" value="12"/>
Kahtlustatava ülekuulamise tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="2"/>
Kahtlustatava ülekuulamise maksimum aeg	☐	<input type="text" value="8"/>
Kokkuleppel kaitsja kaitsekohustuste alustamise ootamise tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="2"/>
Kokkuleppel kaitsja kaitsekohustuste alustamise ootamise maksimum aeg	☐	<input type="text" value="36"/>
Vahistamise vormistuse tüüpiline aeg (taotlusest kuni otsuseni)	☐	<input type="text" value="6"/>
Vahistamise vormistuse maksimum aeg (taotlusest kuni otsuseni)	☐	<input type="text" value="48"/>
Elukohast lahkumise keelu vormistuse tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="0,5"/>
Elukohast lahkumise keelu vormistuse maksimum aeg	☐	<input type="text" value="1"/>
Kahtlustatava ametist kõrvaldamise taotluse vormistuse tüüpiline aeg (taotlusest kuni otsuseni)	☐	<input type="text"/>
Kahtlustatava ametist kõrvaldamise taotluse vormistuse maksimum aeg (taotlusest kuni otsuseni)	☐	<input type="text"/>

Läbiotsimise tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="2"/>
Läbiotsimise maksimum aeg	☐	<input type="text" value="11"/>
Sündmuskoha vaatluse tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="1"/>
Sündmuskoha vaatluse maksimum aeg	☐	<input type="text" value="5"/>
Vara arestimise vormistuse tüüpiline aeg (taotlusest kuni otsuseni)	☐	<input type="text" value="8"/>
Vara arestimise vormistuse maksimum aeg (taotlusest kuni otsuseni)	☐	<input type="text" value="120"/>
Seadusliku valdajata vara konfiskeerimise vormistuse tüüpiline aeg (taotlusest kuni otsuseni)	☐	<input type="text"/>
Seadusliku valdajata vara konfiskeerimise vormistuse maksimum aeg (taotlusest kuni otsuseni)	☐	<input type="text"/>
Asitõendi vaatluse tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="4"/>
Asitõendi vaatluse maksimum aeg	☐	<input type="text" value="720"/>
Võrdlusmaterjali võtmise tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="1"/>
Võrdlusmaterjali võtmise maksimum aeg	☐	<input type="text" value="5"/>
Ekspertiisimääruse koostamise tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="2"/>
Ekspertiisimääruse koostamise maksimum aeg	☐	<input type="text" value="5"/>
Kutse vormistuse tüüpiline aeg (aadressi otsimisest kuni välja saatmiseni)	☐	<input type="text" value="0,5"/>
Kutse vormistuse maksimum aeg (aadressi otsimisest kuni välja saatmiseni)	☐	<input type="text" value="1"/>

Menetleja kutsel ilmumata jätmisel karistamise vormistuse tüüpiline aeg (taotlusest kuni otsuseni)	☐	<input type="text"/>
Menetleja kutsel ilmumata jätmisel karistamise vormistuse maksimum aeg(taotlusest kuni otsuseni)	☐	<input type="text"/>
Tunnistaja ülekuulamise tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="2"/>
Tunnistaja ülekuulamise maksimum aeg	☐	<input type="text" value="8"/>
Tunnistaja ütluste deponeerimise vormistuse tüüpiline aeg	☐	<input type="text"/>
Tunnistaja ütluste deponeerimise vormistuse maksimum aeg	☐	<input type="text"/>
Sundtoomise määruse vormistuse tüüpiline aeg (taotlusest kuni määruseni)	☐	<input type="text"/>
Sundtoomise määruse vormistuse maksimum aeg (taotlusest kuni määruseni)	☐	<input type="text"/>
Kriminaalmenetluses osalemise kulude hüvitamise vormistuse tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="1"/>
Kriminaalmenetluses osalemise kulude hüvitamise vormistuse maksimum aeg	☐	<input type="text" value="2"/>
Kuriteo objekti (tasumata maksu) suuruse määratlemine/andmete saamise tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="40"/>
Kuriteo objekti (tasumata maksu) suuruse määratlemine/andmete saamise maksimum aeg	☐	<input type="text" value="1000"/>
Posti-või telegraafisaadetise arestimise vormistuse tüüpiline aeg (taotlusest kuni otsuseni)	☐	<input type="text"/>
Posti-või telegraafisaadetise arestimise vormistuse maksimum aeg (taotlusest kuni otsuseni)	☐	<input type="text"/>
Vastastamise vormistamise tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="2"/>
Vastastamise vormistamise maksimum aeg	☐	<input type="text" value="4"/>

Äratundmiseks esitamise vormistuse tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="1"/>
Äratundmiseks esitamise vormistuse maksimum aeg	☐	<input type="text" value="2"/>
Ütluste ja olustiku seostamise vormistamise tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="2"/>
Ütluste ja olustiku seostamise vormistamise maksimum aeg	☐	<input type="text" value="6"/>
Õigusabi vastuse saamise tüüpiline aeg (alates väljasaatmisest)	☐	<input type="text" value="4000"/>
Õigusabi vastuse saamise maksimum aeg (alates väljasaatmisest)	☐	<input type="text" value="8000"/>
Kolmandaks isikuks tunnistamise vormistuse tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="1"/>
Kolmandaks isikuks tunnistamise vormistuse maksimum aeg	☐	<input type="text" value="3"/>
Kriminaaltulu analüüsi tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="720"/>
Kriminaaltulu analüüsi maksimum aeg	☐	<input type="text" value="4000"/>
Kriminaalmenetluse kulude arvestuse tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="2"/>
Kriminaalmenetluse kulude arvestuse maksimum aeg	☐	<input type="text" value="72"/>
Varalise karistuse mõistmiseks andmete saamise tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="8"/>
Varalise karistuse mõistmiseks andmete saamise maksimum aeg	☐	<input type="text" value="40"/>
Kriminaalasja eraldamise määruse vormistuse tüüpiline aeg	☐	<input type="text" value="1"/>
Kriminaalasja eraldamise määruse vormistuse maksimum aeg	☐	<input type="text" value="3"/>

Kohtueelse menetluse kokkuvõte koostamise tüüpiline aeg	☐	720
Kohtueelse menetluse kokkuvõte koostamise maksimum aeg	☐	2000
Jälitustoimingust teavitamata jätmise loa vormistuse tüüpiline aeg (taotlusest kuni otsuseni)	☐	1
Jälitustoimingust teavitamata jätmise loa vormistuse maksimum aeg (taotlusest kuni otsuseni)	☐	2
Jälitustoimingute tutvustamise tüüpiline aeg	☐	1
Jälitustoimingute tutvustamise maksimum aeg	☐	6
Tagaotsitavaks kuulutamise vormistuse tüüpiline aeg	☐	2
Tagaotsitavaks kuulutamise vormistuse maksimum aeg	☐	20
Kriminaalmenetluse lõpetamise määruse vormistuse (prokuratuuri loal) tüüpiline aeg	☐	3
Kriminaalmenetluse lõpetamise määruse vormistuse (prokuratuuri loal) maksimum aeg	☐	6

LIHTLITSENTS

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina

Ardi Mitt
(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: 04.11.1975)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) enda loodud teose

MAKSUSÜÜTEGUDE MENETLUSE KESTUST MÕJUTAVAD ASJAOLUD (*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on

professor Jaan Ginter
(*juhendaja nimi*)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. Kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 30.04.2014.